SHARON SMITH

KADINLAR VE SOSYALİZM

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: ETKİN DİLEK ERAKALAY

Yordam Kitap

Eserin orijinal adı:

Women and Socialism : essays on women's liberation

(Haymarket, Chicago, 2005)

KADINLAR VE SOSYALİZM

Kadınların Kurtuluşu Üzerine Denemeler

Sharon Smith

İngilizceden Çeviren
Etkin Bilen Eratalay

Yordam Kitap: 173 • **Kadınlar ve Sosyalizm** • Sharon Smith
ISBN-978-605-5541-80-4 • *Çeviri*: Etkin Bilen Eratalay • *Düzeltme*: Sakine Yalçın
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Kasım 2012 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© Sharon Smith, 2005; © Yordam Kitap, 2011
(Telif hakları Anatolialit aracılığıyla alınmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com E: info@yordamkitap. com

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

siyaset

KADINLAR VE SOSYALİZM

Kadınların Kurtuluşu Üzerine Denemeler

İÇİNDEKİLER

Giriş
Bu Post-Feminizm mi, Yoksa Anti-Feminizm mi? 9
Yirmi Beş Yıl Gerileme 13
Hangi Yöne Doğru İlerlenmeli? 20

Bölüm 1
Kadınlara Uygulanan Baskının Kökeni 23
Cinsiyetçi Neandertaller mi? 26
Feminizme Çubuk Bükme 30
Marksist Yöntem 32
İlkel Komünizm 35
Sınıflı Toplumların Ortaya Çıkışı 39
Sınıflı Toplumlarda Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü 40
Çekirdek Aile: Kadınlara Uygulanan Baskının Kökeni 45
Dayatılan Tek Eşlilik ve Fuhuş: Paranın İki Yüzü 50
Kapitalizmde Aile 52
Kadınların Kurtuluşu ve Sosyalizm 56
Engels Haklı mıydı? 59

Bölüm 2
Kürtaj Hakkı: Sosyalist Örnek 64
Sınıf, Irk ve Yeniden Üretim Özgürlüğü 67
Kürtaj Karşıtı Mücadele: Ahlaki Değil Siyasi 70
Hristiyan Sağı'nın Gerici Kökeni 73
1990'lar: Kürtaj Hakkı, Bu Hakkı Savunan Bir Devlet Başkanınca Nasıl Baltalandı? 77
George W. Bush Kürtajı Hedef Alıyor 81
Yasal Kürtaj Hakkı Kararı Bozulacak mı? 84
İhtiyaç Duyduğumuz Hareket: Çekincesizce Kürtaj 88

Bölüm 3
FEMİNİZMİN BAŞINA NELER GELDİ? 93

Bölüm 4
KADIN VE İSLAMİYET 110
Türban Yasağı: Irkçı İkiyüzlülük 110
Emperyalizm, Kadınları "Özgürleştirmez" 116
Sömürgeciliğe Gerekçe Olarak Avrupa'nın "Kültürel Üstünlüğü" 120
İslam ve Emperyalizme Karşı Mücadele 123
Başörtülü ya da Değil, Kadına Uygulanan Baskı Evrensel 127
Din, Sınıflı Toplum ve Kadınlara Uygulanan Baskı 130
Marksizm ve Din 137
Rus Devrimi 139
Devrimci Rusya'da İslam, Ulusal Kurtuluş ve Kadınlar 144
Sonuç: Geçmiş ve Gelecek 150

Bölüm 5
KADINLAR VE SOSYALİZM 152
Sınıf Sorunu 153
Marksizm ve Kadınlara Uygulanan Baskı 156
Ailenin Rolü 161
Kimin Yararına? 164
Kadınlara Uygulanan Baskıyı Neden İşçi Sınıfı Sona Erdirebilir? 169
Kadınlar ve Rus Devrimi 172
Sınıflar Arası Ayrım 174
Kadınlar ve Devrim 178
Zhenotdel 181
Devrimin Yenilgisi 186
1917 Dersleri 189

Giriş

Bu Post-Feminizm mi, Yoksa Anti-Feminizm mi?

Genel kanıya göre kadınlara uygulanan baskı geçmiş dönemin bir ürünüdür ve kadınların kurtuluşu fikri de o döneme ait çağdışı kalıntılardan ibarettir. Konunun başlıca uzmanlarına göre kadın hareketleri hedeflerine uzun zaman önce ulaşmış ve Birleşik Devletler topluluğu aydınlanmış bir "post-feminizm" dönemine girmiştir. Bu bağlamda, kadın haklarında herhangi bir şekilde daha fazla ilerleme talebinde bulunmak büyük bir bencillik olacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili medyanın sunduğu bulgular genellikle ortalama bir kadının nasıl geçindiğiyle değil, profesyonel meslek sahibi kadın sayısındaki artışla ilgili olmaktadır. Kesin rakamlar vermek gerekirse, yönetici konumda bulunan kadın sayısı 1972 ile 1992 arasında yüzde yirmiden yüzde kırk altıya çıkarak iki katından fazla artmıştır.[1] Az sayıda kadın da şirketlerin ve devlet kurumlarının üst kademelerine ulaşmıştır. Condoleezza Rice, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı olmuştur, Hillary Clinton'ın ise 2008 başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'nin başkan

1 "Women at Work: A Visual Essay," *Monthly Labor Review*, U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, October 1993, 48.

adayı olması akıllardan geçmektedir [kitabın yazıldığı 2005 tarihinde -*çev.*]. Az sayıda kadın gerçek bir güce erişmiş olsa da, onların başarıları ne Birleşik Devletler'de ne de küresel ölçekte kadınların çoğunluğu için sahici bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Aslında sisteme dahil olan azınlığın ilerleyişi de bir bütün olarak sistemden yararlanmayan çoğunluk için çelişkilerle dolu bir durumdur. Condoleezza Rice şimdi, dünyanın tek süper gücünün dış politikasını şekillendiren kilit kişi, dünyanın en güçlü kadınlarından biridir. Ancak Irak'ta ya da başka bir yerde, Birleşik Devletler'in başlattığı savaş ve istilanın kurbanı olan milyonlarca kadının Rice'ın kariyer başarısını tebrik etmek için hiçbir nedeni bulunmamaktadır. Başka bir ironi ise, *Playboy* şirketinin yönetim kurulu başkanının erkek değil, kadın olmasıdır. Hugh Hefner'ın kızı Christie Hefner 1988'den bu yana yüksek kârlı bu şirketin başındadır. Bu şirketi yönetmek için bir kadın yedi basamaklı bir maaş alıyor olsa da *Playboy*, kadın bedeninin cinsel açıdan nesneleştirildiği etkili bir sembol olmaya devam ediyor.

Kadınları sözüm ona özgürleştiren 1970'lerin kadın hareketlerinden bu yana, kadınlara uygulanan baskı, kimi açılardan daha da ağırlaşmıştır. Birleşik Devletler dünyadaki en zengin ülke olmaya devam etse de, zengin ve fakir arasındaki uçurum Büyük Bunalım'dan bu yana hiç olmadığı kadar derinleşmiştir. İşçi sınıfına mensup kadınlar, şirket özgürlüğüne büyük önem veren hükümetten pek az reform kazanımı elde etmiştir. Diğer pek çok ülkede (Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak da dahil olmak üzere) kadın işçiler on yıllardır devlet denetiminde doğum izni almaktayken, belirli bir zaman için ücretli doğum izni Birleşik Devletler'de ağza bile alınmamıştır. Dünyanın başka herhangi bir yerinde var

olan önemli devlet sübvansiyonlarından mahrum bir şekilde çalışan aileler için Birleşik Devletler'de konut ve gıdadan sonra üçüncü en büyük harcama kalemini çocuk bakımı oluşturuyor.[2]

Birleşik Devletler'de kadınların ücretleri ortalama olarak erkeklerinkinin yüzde yetmiş beşi kadardır. Bu rakam, 1979'daki yüzde elli dokuzluk oranın üstündedir. Ancak bu göreli artış kadın ücretlerindeki artıştan çok, son on yıllarda erkeklerin reel ücretlerinde yaşanan düşüşle ilgilidir. Buna ek olarak, daha fazla kadın yıl boyunca daha uzun saatler, tam zamanlı işlerde çalışmaya başlamıştır.[3] Bu "ilerleme" her iki cinsiyet için de kutlanmayı hak eden bir neden olmaktan çok uzaktır.

Siyahi ve Latin Amerikalı kadınlar ücretlerdeki bu ufak artıştan bile faydalanamamıştır. Örneğin 1998'de çalışan ortalama bir Latin Amerikalı kadın, ortalama beyaz bir erkeğin kazandığının ancak yüzde ellisini kazanıyordu. Buna ek olarak, ırkçılığın etkileri de siyahi ve Latin Amerikalı erkekler için toplumsal cinsiyet avantajlarını etkisizleştirmektedir. Örneğin 1998 yılında, yüksek lisans derecesine sahip Afrika kökenli Amerikalı bir erkek, yüksek lisans derecesine sahip beyaz bir kadından üç yüz yirmi bir dolar daha fazla kazanırken, yüksek lisans derecesine sahip beyaz bir erkekten on yedi bin sekiz yüz elli dört dolar daha az kazanıyordu.[4]

Kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farkı uzun dönemde kıyaslandığında, büyük bir artış göstermektedir. Kadın ve erkek ücretleri üzerine 1983 ile 1998 yılları arasında yapılan

2 Jennifer Roesch: "Turning Back the Clock? Women, Work, and Family Today," *International Socialist Review* 38: November–December 2004.

3 A.g.e.

4 William H. Frey, Bill Abresch, and Jonathan Yeasting, *America by the Numbers: A Field Guide to the U.S. Population* (Boston: The New Press, 2001), 18.

bir çalışma, erkeklerin kazandığı her yedi yüz yirmi üç bin dolara karşılık kadınların ortalama iki yüz yetmiş dört bin dolar kazandığını ortaya koymuştur.[5] *Uluslararası Sosyalist Eleştiri*'de Jennifer Roesch'in belirttiği gibi, "bir diğer ifadeyle kadınlar, ilk on beş yıllık çalışmaları dikkate alındığında erkeğin kazandığı her bir dolara karşılık 0,38 dolar kazanmaktadır. Bu çalışma kadınlara uygulanan baskının etkilerini tam olarak ortaya koymaktadır çünkü iş ve aileyi dengeleme zorunluluğunun kadın gelirine kümülatif etkisini dikkate almaktadır."[6]

Kadınlara uygulanan baskı başka açılardan da artmıştır. Her ne kadar kürtaj 1973 yılından beri Birleşik Devletler'de yasalsa da, kürtaj yaptırmak yirmi yıl önce bugün olduğundan daha kolaydı. Hem eyalet hem de ülke düzeyinde geniş çaplı bir yasal sınırlama devreye sokuldu. Bu sınırlamaların içinde yoksul kadın kürtajlarına sağlanan tıbbi yardım fonunun kaldırılması, zorunlu bekleme dönemi, aileyi bilgilendirme zorunluluğu ve yakın zamanda aldatıcı bir şekilde "kısmi doğum kürtajı" adı verilen yasaklama bulunuyor. Günümüzde ülke çapında eyaletlerin yüzde seksen beşinde kürtaj uzmanı bulunmamaktadır.[7]

Bu sınırlamalar sadece kürtajı daha zor erişilir bir şey yapmakla kalmadı, aynı zamanda 1970'lerde kürtaj hakkı hareketinin temel talebi olan kadınların kendi bedenlerini ve yeniden üretici rollerini kontrol etme hakkına sahip olduğu fikrini de aşındırdı. George W. Bush'un 2004'teki zaferiyle birlikte cesaretlendirilen Hristiyan Sağı eşcinsel evliliklerine karşı hamleler yaptı ve cinsel tercih hakkına yeni saldırılar gerçekleştirdi. Sağ kanadın çılgını Jerry Falwell, seçimlerden

5 Stephen J. Rose and Heidi I. Hartmann, "Still A Man's Labor Market: The Long-Term Earnings Gap," Institute for Women's Policy Research, June 2004.

6 Roesch.

7 Miranda Kennedy, "Access Denied," *In These Times*, January 8, 2001.

bir hafta sonra "Ahlaki Çoğunluk'un 21. yüzyıl versiyonu"[8] olarak İnanç ve Değerler Koalisyonu'nu kurdu. Hristiyan cemaatleri 2004'te Cumhuriyetçi Parti için oy topladılar ve Bush'un zaferiyle hemen birlikte çalışmalarının karşılığını, kürtajın yasaklanması yönünde somut ilerlemeler kaydedilmesi biçiminde talep ettiler. Yüce Divan'ın 1973 tarihli, kürtajı yasallaştıran *Wade'e Karşı Roe* davası kararından sonra kürtaj hakkı bir kez daha tehlikeyle karşı karşıya.

Yirmi Beş Yıl Gerileme

"Post-feminizm", esas olarak kadın hakları mücadelesine karşı çıkanlarca kullanılan ikiyüzlü bir kavramdır. Yirmi yılı aşkın bir süredir, kendilerine medyada yer bulan konunun muhafazakâr uzmanları, kadın hareketlerinin kazanımlarını geriletmeye ideolojik zemin sağlamak, bir yığın anti-feminist görüşü yaygınlaştırmak konusunda temel bir rol üstlendiler. Gazeteci Susan Faludi, bu sürecin ilk on yılını 1991'de yayınlanan *Gerileme: Amerikalı Kadınlara İlan Edilmeyen Savaş* adlı kitabında ustaca belgelemiştir.[9] Bu geriye çekiş, muhafazakârların feminizmi değersizleştirme çabalarının bir parçası olarak geride bıraktığımız son on yılda hız kazanmıştır.

İkna edici bulgulardan yoksun olan ve tartışmalı bir metodolojiyle "araştırma" yürüten, kendilerini "uzman" ilan edenlerin feminizm karşıtı gündemlerini abartılı bir şekilde sunmada medya başat bir rol üstlendi. Ancak bu gündemler ısıtılıp ısıtılıp sunulunca popüler kültüre de yerleşmiş oldu.

8 Peter Wallsten, "Evangelicals Want Bush to Reward Their Loyalty," *Los Angeles Times*, November 13, 2004.

9 Susan Faludi, *Backlash: The Undeclared War Against American Women* (New York: Crown Publishers, 1991).

Medya, evliliği ve çocuk doğurmayı otuzlarına ya da daha ileri yaşlara kadar ertelcyen kadın profesyonellerin geriye bakıp ne kadar büyük bir hata yaptıklarını fark ettikleri teorisini ileriye taşımaya başlayınca, kariyer sahibi kadınlar feminizme açılan savaşın ilk hedefi oldular. Harvard ve Yale üniversiteleri tarafından yürütülen bir evlilik araştırmasından cımbızladıkları yanlış verileri kullanarak medya, 1980'lerde "erkek kıtlığı" krizi olduğunu ileri sürdü. 1986 yılında *Newsweek* dergisi, otuzlu yaşlarında bekâr bir kadının "teröristlerce öldürülmesi" olasılığının evlenme olasılığından daha yüksek olduğunu ileri sürecek kadar işi ileriye götürdü. Her ne kadar sonradan çalışmanın hatalı olduğu kanıtlanmış olsa da, olan olmuştu.[10]

Diğer taraftan çalışan anneler, son otuz yıldır çocuklarını yuvaya bırakma suçluluğuyla terbiye edilmektedir. Her ne kadar günümüzde küçük çocuğu olan pek çok kadın ev dışında çalışıyorsa da, bu saldırı hafiflemiş değildir. Son saldırı, Stanford Hoover Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olan Mary Eberstadt'ın yazdığı *Amerika Evde Bir Başına: Yuvaların Gizli Bedeli, Davranış Bozukluğu İlaçları ve Ailenin Yerine Konan Diğer Şeyler* adlı çalışmasıdır. Kitabın ön kapağında, işe gitmek üzere takımını giymiş bir kadın, çocuğu eteğine yapışmış bir şekilde resmedilmiştir. Eberstadt, çocuk obezitesi, ergen gebeliği ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi yaygın sosyal problemlerden çalışan anneleri, bekâr anneleri ve boşanmış aileleri sorumlu tutmaktadır. "Geride kalan on yıllar içinde, giderek daha fazla sayıda çocuk, aileleri ya da akrabalarıyla daha az zaman geçirmeye başlamış ve sağlıklarının temel ölçütü

10 Faludi, 99–100. See also Leslie Bennets, "Myths that Men (and the Media) Live By," *Columbia Journalism Review*, January–February 1992.

olan pek çok şey, eskiden olsa rezalet olarak adlandırılacak bir düzeye gerilemiştir" gibi iddialarda bulunmaktadır Eberstadt.[11]

Yakınlarda, bu geriye çekme süreci, kadın profesyonellerin evde annelik yapmanın tadına varmak için yığınlar halinde işlerini bıraktıkları yönünde yeni bir iddia daha ortaya attı. 2003 yılının Ekim ayında *New York Times* dergisi tam zamanlı annelikten daha fazla tatmin oldukları için kariyerlerini bırakma kararı alan Yale ve Princeton mezunu küçük bir grup beyaz orta sınıf kadının hikâyesini anlatan ve "Feragat Devrimi" başlığıyla kapaktan verilen bir yazıyı yayınladı. Görüşülen kadınlardan biri şunları iddia ediyor: "Bence bir kısmımız klişeleşmiş kadın/anne/bakıcı rolünden keyif aldığımız ve aldığımız keyfi itiraf ettiğimiz bir noktaya dönüyoruz. Bu duygularla doğduğumuza inanıyorum." Her ne kadar yazı bir avuç ayrıcalıklı kadının deneyimlerini anlatıyorsa da, vardığı sonuç genelleyici: "Neden kadınlar dünyayı yönetmiyor? Belki de istemediklerinden."[12]

1950'lerde olduğu gibi bugün de anneliğin önemine yapılan vurgu, her ne kadar ironik de olsa, tüm yaşlardan kadınları Wall Street ve Hollywood'da yaratılan güzellik standartlarına ve cinsel ideallere uyma yönünde büyük bir baskıya maruz bırakan popüler kültürde kadın bedeninin daha fazla cinsel nesne olarak kullanılması durumuyla çakışmaktadır. Ancak günümüzün güzellik ideali, şehvet dolu Marilyn Monroe'dan (40 beden) aşırı zayıf süper modellere (30-32 beden) doğru hızla kaymıştır.

---

11 Edward Wyatt, "New Salvo Is Fired in Mommy Wars," *New York Times*, November 2, 2004

12 Lisa Belkin, "The Opt-Out Revolution," *New York Times Magazine*, October 26, 2003.

Güzellik ideali yağ aldırma, kozmetik cerrahi ve botoks enjeksiyonları yoluyla gitgide gerçek anlamda imal edilmeye başlanmıştır. ABC televizyon programı *Baştan Yarat*'ın internet sitesinde katılımcılara önerilen plastik cerrahi uygulamalarının "kişinin sadece görünüşünü değil hayatını ve kaderini de değiştiren, dileklerinin gerçekleştiği gerçek bir peri masalı" olduğu vaadinde bulunulmaktadır. Avustralyalı gazeteci Emma Young'ın gözlemlediği gibi, 35 milyar dolarlık kozmetik endüstrinin liderleri artık "iddialı yaşlanma karşıtı nemlendiricileri, cerrahın bıçağıyla kıyaslayan reklamlar aracılığıyla tanıtmaktadır."[13]

Aynı dönemde, anoreksia ve bulimia gibi beslenme bozukluklarının görülme sıklığı genç kadınlar arasında artış göstermiştir. 1960'ların sonlarında Twiggy (157 cm ile 46 kilo) moda dünyasında görünmeye başladığından beri, yetersiz beslenmiş kadın popüler ideal haline geldi. 1980'lerde modeller, ortalama bir kadından yüzde yirmi üç oranında daha zayıf olmaya başladı.[14] Ancak 1980'lerde modellerin bedeni 36 ya da 38'di. Günümüzde ise 34 ya da 32 bedene sığmaları bekleniyor. Model ajansı yöneticisi Jennifer Venditti'nin 2001'de *Cosmopolitan*'a belirttiği gibi "Bu, tasarımcının hayalindeki bedendir. Tasarımlarında vücut bir askı gibidir. Örnek ne kadar küçük olursa, giysinin dökümü o kadar iyi olur... Sanki vücut yok gibidir."[15]

Birleşik Devletler'de 18 ile 34 yaş arası bir kadının yüzde yedi oranında bir podyum modeli kadar ince olma ve yüzde

13 Emma Young, "How the Cosmetics Industry Taught Us to Embrace the Knife," *The Sydney Morning Herald*, October 13, 2004.

14 Naomi Wolf, *The Beauty Myth: How Images of Beauty are Used Against Women*, (New York: William Morrow & Company, 1991), 184

15 Megan Turner, "Why Models Got so Skinny," *Cosmopolitan*, August 2001.

bir oranında bir süper model kadar ince olma olasılığı bulunmaktadır.[16] Ancak bu imge, çok genç yaşlarından itibaren kadınların öz güvenini olumsuz etkileyen ve gerçekçi olmayan tasvirler yoluyla popüler kültürü etkisi altına almaktadır. Birleşik Devletler'de henüz on yaşındaki kız çocuklarının yüzde sekseni zayıflamak için diyet yapmayı denemişlerdi bile.[17] Amerikalı kadınların yüzde ellisi hayatlarının herhangi bir döneminde diyet yapmaktadır.[18]

Model: Güzel Kadınlarla Uğraşmanın Çirkin İşi kitabının yazarı Michael Gross, "Beden tipi trendleri, etek boyu trendleri gibi sürekli değişmektedir" diye vurguluyor. "Beden tipi ideallerinin balıketinden dümdüz göğüslere, uzundan minyona değiştiğini, bazen de kalçanın öne çıktığı sezonları gördük."[19] Popüler kültürde kadın cinselliğinin kişiliğin bütünlüğü içinde ele alınmasından ziyade bedenin kısımlarına indirgenmesi, günümüz toplumunda hem kadınlar hem de erkekler tarafından kadın bedeninin erkeğin keyfi için var olduğuna dönük yaygın kabulü açıklamaktadır. Bu algı, sadece Birleşik Devletler'de geçtiğimiz sene 10 milyar doları bulan pornografi endüstrisi aracılığıyla değil[20], bira ve otomobilden sinema biletine kadar her şeyi pazarlamak için kadın bedenini bir tahrik unsuru olarak kullanan ticari reklam aracılığıyla pekiştirilmektedir.

Kadın bedeninin nesneleştirilmesi kadını alçaltırken, dünya çapında sıklığı artan tecavüz ve şiddet vakalarında görüldüğü gibi cinselliği de insanlık dışı bir hale sokar.

16 T. Olds (1999), "Barbie Figure 'Life-Threatening,'" The Body Culture Conference, VicHealth and Body Image & Health, Inc.

17 Jean Kilbourne, *Slim Hopes* (video), Media Education Foundation, 1995.

18 Karen S. Schneider, "Mission Impossible," *People*, June 1996.

19 Turner.

20 *60 Minutes*, "Porn in the U.S.A.," CBS News, September 5, 2004.

Dünya genelinde ortalama her üç kadından biri hayatı boyunca dövülmüş, tecavüze uğramış ya da başka bir şekilde istismara uğramıştır ve bu kadınların yaklaşık yüzde yetmişi maruz kaldıkları istismarı kimseye anlatmamıştır. Bu sonuç, bilimsel dergilerde yayınlanan binin üzerinde makalenin ve Johns Hopkins Üniversitesi araştırmacılarının 1999'da *Nüfus Raporları* dergisinde yayınlanan ulusal raporlarının bulgularına dayanılarak ortaya konmuştur.[21]

Tecavüz, özellikle de flört tecavüzü konusu, sağ kanat tepkinin son on yıldır temel konusu olagelmektedir. Muhafazakâr uzmanlar feministleri, kadınlar arasında bir "mağdur" bilinci oluşturarak üniversite çağındaki kadınların erkekleri haksız yere flört tecavüzüyle suçlamalarına neden olmakla sürekli olarak itham etmektedir. Harvard mezunu Katie Roiphe, üniversite kampüslerinde flört tecavüzü sorununu aşırı abartan "tecavüz krizi melodramı" yaratmakla feministleri suçladığı 1993 tarihli *Ertesi Gün: Seks, Korku ve Feminizm* adlı kitabıyla büyük yankı uyandırdı.[22] *Newsweek* dergisi ise 1994 yılında "Sızlanmayı Bırakın" başlığıyla "cinsel doğruluğun" zararları üzerine on sayfalık bir dosyayla, Cumhuriyetçilerin danışmanı Mary Matalin'in kadınları, "ciddiyetsiz" bir şekilde flört tecavüzü ve cinsel istismar suçlamalarında bulunarak "sistemi tıkamakla" itham eden bir yazısını yayınladı.[23] Sağ sendikacı köşe yazarı Kathleen Parker da flört tecavüzü sorununu sık sık karikatürize ediyor: "Sona ermeyecek en büyük efsane

21 Lori Heise, "Ending Violence Against Women," *Population Reports*, December 1999.

22 Katie Roiphe, *The Morning After: Sex, Fear and Feminism on Campus* (Boston: Little, Brown, 1993).

23 Mary Matalin, "Stop Whining," *Newsweek*, October 25, 1993.

ise her yıl her dört kadından birinin üniversite kampüslerinde tecavüze uğradığıdır... Eğer babalarının küçük kızı olanların yüzde yirmi beşi cinsel istismara uğramış olsaydı, kampüslerde hiç kız kalmazdı."[24]

Parker'ın küçümsemeyle kullandığı bu veriler, 1980'lerde *Ms.* Dergisi tarafından psikolog Mary P. Koss yönetiminde yürütülen geniş çaplı bir çalışmaya dayanmaktadır. Çalışmada Birleşik Devletler'deki otuz iki üniversiteden altı bin öğrenciyle görüşülmüş ve görüşülen her dört üniversiteli kadından birinin tecavüze uğradığı ya da tecavüz girişimine maruz kaldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu veriler artık Birleşik Devletler Adalet Bakanlığı tarafından bile kabul edilmektedir.[25] Başka bir çalışmada, üniversite çağındaki erkeklerin yüzde kırk üçü kadının itirazlarını gözardı etmek, fiziksel şiddet kullanmak ve sekse zorlamak gibi davranışlarda bulunmuş olduklarını kabul ediyor ancak bunları "tecavüz" olarak görmüyor.[26] Dahası, 1996 yılında tecavüz ve cinsel istismarların ortalama olarak sadece yüzde otuz biri emniyet görevlilerine bildirilmiştir ve bu oran her üç kişide birden daha azdır.[27] Flört tecavüzü, "histerik" feministlerin hayal ürünü değil, Birleşik Devletler'de yaşayan kadınlar için apaçık bir gerçektir.

---

24 Kathleen Parker, "Due Process Restored on Sex Charges," Tribune Media Services, May 12, 2002.

25 Robin Warshaw, *I Never Called It Rape: The Ms. Report on Recognizing, Fighting, and Surviving Date and Acquaintance Rape* (New York: Harper & Row, 1988), 11.

26 American Academy of Pediatrics, Committee on Adolescence, "Sexual Assault and the Adolescent," *Pediatrics* 94:5, 761-65.

27 "National Crime Victimization Survey," U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, 1997.

Hangi Yöne Doğru İlerlenmeli?

Geriye çekiş, kadın haklarına ciddi zararlar verdi ancak feminizmin sağ kanattan gelecek her türlü saldırıya karşı savunulması gerekiyor. 1970'lerin kadın hareketleri, kadın eşitliği için mücadele eden binlerce kadını ve erkeği kapsamış, işçi sınıfından milyonlarca kadında heyecan yaratmıştı. Hareket, en önemlisi kürtaj hakkı olan kimi önemli reformların hayata geçirilmesini, eşit ücret ve devlet tarafından sübvanse edilen çocuk bakımı taleplerinin doğmasını sağlamıştır.

Aynı zamanda, günümüzde kadınların özgürlüğü için mücadeleyi yeniden canlandırmaya çalışanlar, kadın hareketlerinin bir kuşak önce neden kadınlar için gerçek bir eşitliği *kazanamadığını* da incelemelidir. Kadınlar için sadece en temel yasal eşitlikleri tanıyacak olan Eşit Haklar Yasa Değişikliği (ERA) bile Kongre'de otuz yıl boyunca sonunda geçirilmeden bekledi.

Bu kitap, kadınlara uygulanan baskıyı anlamak için Marksist bir çerçeve ileri sürerek, feminizmin kuramsal zayıflıklarına işaret etmeye çalışmaktadır. Kitabın bölümleri kadınların kurtuluşu için verilecek gelecek mücadeleyi dört gözle bekleyerek güncel konuları tarihsel bir perspektifle ele alan, son on yılda yazılmış ve gözden geçirilmiş yazılardan oluşmaktadır.

"Kadınlara Uygulanan Baskının Kökeni" başlıklı ilk bölüm, sınıflı toplumların yükselişi sırasında kadınlara uygulanan baskının yanı sıra her türlü eşitsizlik ve baskının kökenlerini incelemektedir. Kimi feministlerin ileri sürdüğü, kadınlara uygulanan baskının insan topluluklarının tarihi kadar eski olduğu tezini çürütme, aynı zamanda da kadınla

erkek arasındaki eşitsiz ilişkinin kişisel boyutlarını biçimlendirmede ekonomik faktörlerin oynadığı çeşitli rolleri daha detaylı inceleme çabasıdır.

İkinci bölüm "Kürtaj Hakkı: Sosyalist Örnek", erkeklerle eşitliğin bir ön koşulu olarak kadınların kendi bedenlerini kontrol edebilme gereksinimlerini ele almaktadır. Her ne kadar bu temel hak 1973 yılında kadın hakları hareketi tarafından kazanıldıysa da, o zamandan beri hep tehdit altında olmuştur. Kürtaj yanlısı hareket ciddi bir geri düşüş yaşarken, Hristiyan Sağı'nın neden kürtaj hakkını aşındırmada bu kadar başarılı olduğunu incelemektedir.

Üçüncü bölüm "Feminizmin Başına Neler Geldi?", ana akım feminizmin orta sınıf bağlılıklarını sorgulamaktadır. Söz konusu bağlılıklar özellikle son yıllarda görünür olmaya başladı ancak 1960'larda ikinci kuşak feminizmin kurucularına kadar izleri sürülebilir. Ana akım feminizm, işçi sınıfından kadınlar için hayati önemde olan konulara hiçbir zaman yeterince cevap verememiş, hatta pek çok açıdan bunu gerçekten denememiştir çünkü sistemi temelden dönüştürmeyi değil sistem içinde kadın haklarını ilerletmeyi hedeflemektedir.

"Kadınlar ve İslamiyet" başlıklı dördüncü bölüm, İslamın kadınlara barbarca ve eşsiz bir şekilde baskıcı olduğuna dair Batı'da yer alan yaygın inanışı çürütmek için kaleme alınmıştır. 2001 yılında Birleşik Devletler Afganistan'ı bombalarken George W. Bush ikiyüzlü bir şekilde Afgan kadınları kurtardığını iddia ediyordu ama kurtarılmış Afganistan'da kadınlar için pek az şey değişti. Her ne kadar Batı değerleri Müslüman kadınlara öykünecekleri bir model olarak sunulmuş olsa da, Batılı kadınlar da biçimde farklı olsa bile özünde aynı olan şekillerde baskı altına alınıyor. Aslında, İslamiyette

kadının uğradığı baskı, Hristiyanlık ve Yahudilikle tarihsel olarak aynı kökleri paylaşmaktadır.

"Kadınlar ve Sosyalizm" başlıklı son bölüm, önce Marx tarafından ileri sürülen ve Engels tarafından daha da geliştirilen hale getirilen kadınlara uygulanan baskıyla mücadele etmenin kuramsal temellerini ortaya koyuyor. Yirminci yüzyılın başlarında Rus devrimciler Marksistlerin, kadınların gerçekten özgürleşmesine olan bağlılıklarını gösterdiler. Rus devrimi kısa ömürlü olsa da, sınıflı toplumlar ortaya çıktığından beri kadınlar için gerçek eşitliğin kazanılması yönünde bugüne kadar atılmış en büyük adım olmaya devam ediyor. Tüm dünyaya işçi sınıfının, savaşı, sömürüyü ve bütün insanlık için baskıyı sona erdirme kapasitesine dair bir fikir vermiş oldu.

Bu kitap, kadının kurtuluşu mücadelesinde yer alan herkesle dayanışma ruhu içinde ortaya çıkmıştır.

Sharon Smith
Mart 2004

Bölüm 1

Kadınlara Uygulanan Baskının Kökeni

Kadınlara uygulanan baskıyı ortadan nasıl kaldırabiliriz? Bu sorunun cevabını yine başka bir soruda bulabiliriz: Kadınlara neden baskı uygulanıyor? Kadınlara uygulanan baskının kaynağını bilmedikçe, kimin ya da neyin değiştirilmesi gerektiğini de bilemeyiz. Bu sorun, yani "kadın sorunu" yüzyıldan uzun süredir tartışma başlığıdır. Karl Marx ve Friedrich Engels, kadınlara uygulanan baskının kökenini sınıflı toplumların ortaya çıktığı döneme yerleştirmektedir. Kadınlara uygulanan baskıyla ilgili analizleri, sınıflı toplum analizlerine iliştirilmiş bir yan düşünce değil, başından itibaren onun ayrılmaz bir parçasıydı. Marx (Engels ile) 1848'de *Komünist Manifesto*'yu yazdığında, kadınların kurtuluşuna ilişkin fikirler sosyalist devrim teorisinin merkezinde yer almaktaydı:

> Burjuva, karısını sırf bir üretim aracı olarak görür. Üretim araçlarının [komünizmde] ortaklaşa kullanılacağını duyunca da pek doğal olarak ortaklaşalık kaderinin kadınların da başına geleceğinden başka bir sonuca varamaz.

> Söz konusu olanın tam da kadınların sırf birer üretim aracı olmaları konumunun ortadan kaldırılması olduğu aklının ucundan bile geçmez burjuvanın.[1]

Marx ve Engels, bütün hayatları boyunca *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabıyla zirveye ulaştırdıkları, kadınlara uygulanan baskıyla ilgili bir kuramı geliştirdiler.[2] Engels *Kökenler*'i Marx'ın ölümünün ardından yazdı ancak bu ortak bir çalışmaydı, kendi notlarının yanı sıra Marx'ın da detaylı notlarını kullandı.

Kökenler'de ileri sürülen kuram, büyük oranda on dokuzuncu yüzyıl antropoloğu Lewis Henry Morgan'ın ufuk açıcı çalışmasına dayanmaktadır. 1877'de *Eski Toplum* adıyla 560 sayfalık bir cilt halinde yayınlanan Morgan'ın bu araştırması, insanların sosyal örgütlenme evrimini anlamaya dönük ilk materyalist çabaydı. New York'un kuzeyinde Irokua Kızılderilileriyle yoğun teması sonucu, modern çekirdek aileden tamamen farklı bir akrabalık sistemini keşfetmiştir. Bu sistemde Irokualılar göreli bir eşitlik içinde yaşıyorlardı ve kadınlar büyük oranda otoriteye sahipti. Bu keşif Morgan'ı diğer toplumları da incelemeye yöneltti ve Morgan, Irokualılardan binlerce mil ötede yaşayan diğer Amerikalı yerlilerle çarpıcı bir şekilde benzer akrabalık yapıları olduğunu fark etti. Bu durum, insan topluluklarının "ardışık geçinme sanatı"nın gelişimine dayanan ardışık aşamalardan oluştuğu iddiasını ortaya atmasına yol açtı.[3] Morgan'ın

---

1 Karl Marx and Frederick Engels, *The Communist Manifesto* (New York: International Publishers, 1948), 27 [*Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, Çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 4. Basım, s.37].

2 Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (New York: International Publishers, 1972) [*Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, 2000].

3 A.g.e. 10.

kimi antropolojik bulguları artık geçersizleşmiş olsa da, yakın zamanda yürütülen antropolojik çalışmalar onun temel evrimsel çerçevesini destekleyecek yeterli kanıtı ortaya koymuştur.[4]

Engels *Kökenler*'de, kitabın başlığından da anlaşıldığı gibi, sınıflı toplumların yükselişinin, hem gündelik sınıf savaşımında yönetici sınıfların çıkarlarını temsil eden devletin ortaya çıkışına, hem de ilk yönetici sınıfların özel mülk sahibi olup onu devretmelerini sağlayan bir araç olarak ailenin ortaya çıkışına nasıl yol açtığını açıklayan bir kuram geliştirmek için, Morgan'ın kuramından yola çıkmıştır. Engels'in çalışmasının çığır açıcı katkılarının (Morgan'ın çalışmasının yanı sıra) değerini teslim edebilmek için, Darwin'in insanın evrimi kuramını yalnızca birkaç yıl önce, ilk olarak 1859'da *Türlerin Kökeni* ile, sonra da 1871'de *İnsanın Türeyişi* ile ortaya atmış olduğunu görmek yeterlidir. İlk insan iskeleti kalıntıları 1856'ya kadar keşfedilmemişti bile![5] Bu nedenle Engels'in kimi özel formülasyonlarının, o zamanlar henüz bulunmamış yeni veriler ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerekti.

Ancak bu durum hiçbir şekilde Engels'in sarsılmaz önemini gölgelememektedir. Kadınlara uygulanan baskının kaynağını gösteren tarihsel bir analiz geliştirdi. Böylece bu baskıyı sona erdirmek için bir strateji de ortaya koymuş oldu. Engels'in çalışmasının, kadınlara uygulanan baskıyla ilgili

4 Hal Draper'ın,"Marx and Engels on Women's Liberation," (International Socialism 44, July/August 1970)'da vurguladığı gibi: "Konu hakkında yarım yamalak bilgisi olanlar, Morgan'ın antropolojik çalışmasının, tıpkı Ptolemy'nin astronomisi gibi çağdışı olduğu ve "modern antropologlar" tarafından reddedildiğine dair bir fikre kapılmıştır... Bu yaklaşıma göre tabii Newton ve Darwin de çağdışı oluyor."

5 Chris Harman, "Engels and the Origins of Human Society," in *International Socialism* 65: Winter 1994, 84.

yüzyıldır süren tartışmaların sınırlarını belirlediğini söylemek abartılı olmayacaktır. Kadınlara uygulanan baskı hakkında yazan pek çok yazar, Engels tarafından *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde ortaya konan Marksist kuramı destekleyerek ya da eleştirerek işe koyulmaktadır. Burada da bu kuramın esaslarını özetlemek ve tartışma başlıklarına değinmek istiyorum.

Cinsiyetçi Neandertaller mi?

Tartışmanın sınırlarını çok çeşitli bakış açıları belirliyor olsa da, kadınlara uygulanan baskının şu ya da bu oranda erkeklerin kadınlara hâkim olma ve onları baskılamaya dönük ezeli ihtiyacından kaynaklandığı varsayımına karşı çıkarken sosyalistler genelde kendilerini yalnız bulurlar. Bu varsayım hem muğlak bir şekilde tanımlanan erkeklerin kadınlara hâkim olma eğilimini (aynı zamanda muğlak bir şekilde tanımlanan kadınların yetiştirme ve dolayısıyla hâkimiyete boyun eğme eğilimini) kanıtlamaya çalışan erkek şovenistler hem de aslında aynı şeyi kanıtlamaya çalışan feministlerce savunulmaktadır. Bu görüş, testosteron seviyesiyle ilgili bütünüyle biyolojik bir açıklama değildir. Ancak ister açıkça ifade edilmiş, isterse de ima edilmiş olsun, biyoloji ve insan doğasına ilişkin varsayımlar bu tartışmanın ardına gizlenmektedir.[6]

Kadınlara uygulanan baskıyla ilgili bilindik açıklamalar çok çeşitlidir; kimi alenen mantıksızdır, kimi ise somut kanıtlardan çok sıradan spekülasyonlara dayanmaktadır. En

6 Örneğin Peggy Reeves Sanday'nin *Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 210'daki iddiasına bakalım: "Bulgular, kadın ve erkeğin stresc farklı tepkiler verdiğini göstermektedir. Erkekler neredeyse her zaman strese öfkeyle karşılık verir."

yaygın kuramlar erkeklerin fiziksel gücünün onları daha saldırgan yaptığı varsayımına dayanmaktadır (buradaki mantık, muhtemelen, erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasının sadece buna güçleri yetmesinden ileri geldiğidir). Çocukluğumuzdan kalma o bilindik, kadınlarını saçlarından tutarak mağara mağara sürükleyen kıllı Neandertal imgesi, bu yanlış biyolojik varsayıma dayanmaktadır.

Kadınlara uygulanan baskının kökenleriyle ilgili tartışmalar daha çok, insan toplulukları üzerine çalışan antropoloji alanında gerçekleşmektedir. Antropolojik çalışmalar objektif olmak şöyle dursun, araştırmacının kendi kültürel önyargılarından oluşan öznel bir birikime yaslanmaktadır. En açık örneği, geride bıraktığımız birkaç on yılda alanda baskın olan ve birçok antropoloğu verili bir toplumda bütün önemli işlevlerin erkekler tarafından yerine getirildiği varsayımına kapılmaya iten erkek şovenizmidir. Eleanor Burke Leacock *Erkek Egemenliği Efsanesi* adlı kitabında antropolog Robin Fox tarafından sanki sadece erkek okurlara hitaben yazılmış gibi görünen bir bölümden çok net bir örnek vermektedir:

> Anatomide olduğu gibi davranışlarda da soyumuzun gücü, göreli olarak genelleştirilmiş bir yapıdan gelmektedir. Tam da babun kuzenlerimiz gibi türleşmediğimiz için kadınların kontrolü ve değiş tokuşu gibi konulara çözüm getirmemiz gerekti.[7]

1960'ların sonlarında kadın hareketi erkek şovenizmine meydan okuyuncaya kadar, cinsiyetçi varsayımlar yaygın genellemelere bir temel oluşturdu. Yapısalcı ekolde önde gelen antropologlardan olan Claude Levi-Strauss, "İnsan toplumu...

7 Eleanor Burke Leacock, *Myths of Male Dominance: Collected Articles on Women Cross-Culturally* (New York: Monthly Review Press, 1981), 17'de alıntılanmış.

temelde eril bir toplumdur" diye iddia edecek kadar ileriye gitmiştir. Erkeklerin kadınları babalar, erkek kardeşler ve diğer erkek akrabalar gibi başka erkeklerden temin etmesini sağlayan "kadın değiş tokuşunun" insan toplumunun "gerçekten evrensel" olan bir özelliği olduğunu ileri sürmektedir. Dahası, "Bütün erkekler için geçerli olan kökleri derin çokeşlilik eğilimi, hâlihazırda var olan kadın sayısının her zaman yetersiz olarak algılanmasına neden olur" demektedir. Dolayısıyla "en çekici kadınlar azınlıktadır." Bu yüzden de "kadın talebi sahici bir olgudur, ya da her türlü amaçta bir dengesizlik ve gerilim unsurudur."[8] Demek ki Levi-Strauss'a göre kadınlar, insan toplumlarının başlangıcından bu yana erkeklerin cinsel saldırganlığının pasif kurbanlarıdır.

Benzer şekilde Batılı gözlemciler de avcı-toplayıcı ya da bahçecilik yapan toplumları çalışırken kendi kültürel önyargılarını (hatta sık sık kültürel şovenizmlerini) da beraberlerinde taşımaktadırlar. Gelenekler, belirli bir kültürün kendine özgü değer sistemini anlamaya çalışarak değil, Batılı kıstaslarla değerlendirilmektedir. Örneğin, Eskimo kadınlar arasında yaygın olan erkek ziyaretçilerle yatma pratiği genellikle Eskimo kadınlarının düşük statüsünün bir göstergesi, kadınların hediye ya da mülkiyet olarak verilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak bu doğru da, yanlış da olabilir. Leacock'un vurguladığı gibi bu yorumlar, "bir kadının 'ger-

8 Leacock, sayfa 215–31'de alıntılanmış. Leacock, avcı-toplayıcı ve kimi bahçeci toplumlarla ilgili şöyle yazıyor: "Kadın değiş tokuşu terminolojisi, kadınlardan *herhangi bir şekilde değiş tokuş edilen şeyler*' olarak bahsetmenin gerçeklikle büyük bir tezat oluşturduğu eşitlikçi toplumların yapısını çarpıtmak olur..Bu toplumlarda kadınlar değiş tokuşu gerçekleştirenlerdir, cinsiyete dayalı iş bölümü uyarınca emeklerini ve ürünlerini erkeklerle ve diğer kadınlarla değiş tokuş eden bağımsız bireylerdir." s. 241. Levi-Strauss un geliştirdiği kadın değiş tokuşu kuramının kabul görmekle kalmayıp, bir grup feminist yazar tarafından geliştirildiğini de not düşmek gerekiyor. Bkz Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy* (New York: Oxford University Press, 1986), 46–53.

çek' kocası dışında kimseyle sevişmekten zevk almayacağını varsayan ve cinsel ilişkide çeşitliliğin erkekler için olduğu kadar kadınlar için de eğlenceli olabileceğini kabul etmeye yanaşmayan ırkçı bir yaklaşımdır."[9] Bizatihi bu cinsel gelenek, kapitalist topluma doğrudan entegre olmuş olan günümüz Eskimo toplumunda kadının konumuna dair pek az şey anlatmaktadır; tarihsel olarak kadının konumuna dair ise çok daha az fikir vermektedir.

Sınıfların ortaya çıkışından önceki toplumlara ilişkin nitelikleri, on yıllar hatta yüzyıllar boyunca sömürge olarak yaşayan toplumlara uyarlayan kuramlar çok yaygındır. İnsan toplumlarının kökenleri üzerine bir dizi popüler kitap yazmış olan Marvin Harris, bu türden spekülasyonlara bel bağlayan yazarların tipik bir örneğidir. Harris'in kuramı, "erkek üstünlüğü"nü, savaşlar ve ilk toplumların nüfus artışının yakın çevreyi tüketmesini önlemek için kullandığı bir yöntem olarak yeni doğan kız çocuklarını öldürülmesine doğrudan bağlı olduğu iddiasına dayanmaktadır. Ancak, "Büyümeye ve belirli köylerin ayrılmasına bağlı olarak savaş yoğunluğunun yükseliş ve düşüşüne ilişkin tahminlerimi sınayacak veriler maalesef toplanamamıştır" diye bir itirafta da bulunmaktadır.

Ampirik verilerin yokluğu hiçbir şekilde hipotezine duyduğu şevki kırmamıştır. Haris pek çok görüşünü Brezilya ve Venezuela sınırı arasında yaşayan, erkeklerin kadınlar üzerinde saldırgan bir hâkimiyet kurduğu, savaşçı bir grup olan Yanomamolarla yaptığı çalışmaya dayandırmaktadır. Ancak başka yazarların vurguladığı gibi diğer Yanomamo grupları oldukça barışçıldır. Dahası, çok büyük ihtimalle, bahsettiği Yanomamo grubu, köle arayışıyla gelen ilk İspanyol ve

9 Leacock, Engels'e giriş, 31.

Portekiz sömürgeci grubuyla savaştıkları 1758'e kadar, yani sömürgeciliğin başlangıcına kadar, savaşma eğilimlerini geliştirmemişlerdi.[10]

Feminizme Çubuk Bükme

Pek çok feminist yazar da, verileri kurama uydurmak için şekillendirmekten eşit derecede suçludur. Örneğin "Kadının Erkekle Olan İlişkisi, Doğanın Kültürle Olan İlişkisi Gibi midir?" başlıklı yazısında Sherry Ortner, tarihsel olarak kadınların doğurma yetisinin onları "doğa"ya yakınlaştırdığını, erkeklerin savaşma yetisinin ise onların "kültür" alanında hâkimiyet kurmasına olanak sağladığını iddia etmektedir. Bu temelden yola çıkarak, "Her yerde, bilinen her toplumda kadınlar belirli oranlarda erkekten aşağı görülmektedir" gibi kapsamlı bir genelleme yapmaktadır. Ne ki, bir kanıtı bulunmamaktadır; ileri sürdüğü kanıtlar ise betimleyici olmaktan çok uzaktır. Örneğin ana soylu bir Amerikan yerli toplumu olan Crow'lar hakkında 1930'da yapılan bir çalışmayı alıntılamaktadır. Ortner, pek çok açıdan Crow kadınlarının göreli olarak yüksek bir otoriteye sahip olduklarını kabul ediyor olsa da, âdet dönemlerinde kadınların tabu olarak görülmesini, onların yine de aşağı bir konumda algılanmalarının delili olarak görmektedir. Diğer pek çok şeyin yanı sıra, âdet kanaması olan bir kadının savaşa hazırlanan ya da yaralı bir erkeğe dokunmasına izin verilmemektedir.[11]

---

10 Marvin Harris, *Cannibals and Kings: The Origins of Cultures* (New York: Random House, 1977), 71-72; Leacock, 198. Ayrıca bkz. Stephanie Coontz and Peta Henderson, eds., *Women's Work, Men's Property: The Origins of Gender and Class* (London: Verso, 1986), 17, 18.

11 Sherry Ortner, "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" iç. M. Zimbalist Rosaldo and L. Lamphere, eds., *Woman, Culture and Society* (Stanford: Stanford University Press, 1974), 69-70.

İlkel toplumlarda âdet gören kadınların yalnızlaştırılmasına dönük bu yaygın pratik, feministler tarafından genelde kadınların yeniden üretici gücünün evrensel bir korku ve hor görü kaynağı olarak görüldüğüne ilişkin bir kanıt olarak hararetle ileri sürülmektedir. Ancak öyle değildir. Öncelikle kimi avcı-toplayıcı toplumlarda âdet dönemiyle ilgili bir tabu yoktur. Başka bazılarında erkekler kadınların yeniden üretici gücünü taklit etmektedir. Stephanie Coontz ve Peta Henderson'ın vurguladığı gibi âdet dönemiyle ilgili tabu yorumları pek çok toplumda "kan gibi kimi maddelerin, erkekler ya da kadınlar tarafından dökülüyor olsa da tehlikeli algılandığını gözardı edip, kadınların pis ya da şeytani algılandığı izlenimini" bırakmaktadır.[12]

Bazı feminist antropologlar, özellikle de yukarıda bahsi geçen Coontz ve Henderson gibi sosyalist feminist olanlar, kadınlara uygulanan baskıyı tarihsel olarak anlamamıza katkıda bulunmuş, kimi zaman da Engels'in kuramını geliştirmeye faydaları olmuştur.[13] Patricia Draper'ın Güney Afrika !Kung toplumu çalışması ve Judith Browns'ın Irokua çalışması gibi çalışmalarıyla kimi feminist antropologlar, Engels'in sınıflı toplum öncesi eşitlikçi toplumlar olduğu iddiasını destekleyecek yoğun bir veri sağlamışlardır.

Ancak en sade haliyle pek çok feminist kuram, sınırları yazarın hayal gücünün genişliğine bağlı olan varsayımlardan fazlasına dayanmamaktadır. Kimin aktardığına bağlı olarak, ya erkekler kadınlar üzerinde egemenlik sahibidir çünkü doğurganlık yetileri dolayısıyla onları küçümsemektedirler ya

12 Coontz and Henderson, 12–13.

13 Sosyalist feminist kuramla ilgili sorun, toplumun iki farklı analizini tek bir kuramın içine sığdırmaya çalışmasıdır. Sosyalizm ile feminizmin kuramsal farklılıkları üzerine kapsamlı bir tartışma için bkz. Lindsay German, *Sex, Class and Socialism* (London and Chicago: Bookmarks, 1989).

da bu yetilerini kıskanmaktadırlar. Erkekler kadınlara baskı uygulamaktadır çünkü ya çok eskilerde kadınlar sonradan alt edilen güçlü bir anaerk kurmuşlardı ya da erkekler her zaman zorba birer ataerklerdi. Gerda Lerner *Ataerkin Ortaya Çıkışı* adlı kitabında, Simone de Beauvoir'dan başlayarak "feministlerin... [kadınlara uygulanan baskının] ya erkek biyolojisi ya da psikolojisinden kaynakladığı açıklamasını yaptığını" ileri sürmektedir. Her biri sınırını bir tür saçmalıkla çizen bir grup feminist, kuramı betimleyerek devam eder:

> Böylece Susan Brownmiller erkeklerin kadınlara tecavüz etme yetisinin tecavüz eğilimine sebebiyet verdiğini düşünmekte ve bunun nasıl erkeklerin kadın üzerinde hâkimiyet kurmasına ve erkek egemenliğine neden olduğunu göstermektedir. Elizabeth Fisher hayvanların ehlileştirilmesinin kadınları taciz fikrini doğurduğunu büyük bir maharetle ileri sürmüştür. Hayvan ehlileştirmesiyle ilintili gaddarlık ve şiddetin, erkeklerin cinsel hâkimiyetini ve kurumlaşmış öfkesini doğurduğunu iddia etmiştir. Yakın zamanlarda Mary O'Brien, erkek egemenliğinin kökenini erkeklerin çocuk doğuramama aczini, baskı gibi kurumlar inşa ederek telafi etmeye dönük psikolojik ihtiyacına bağlayan ayrıntılı bir açıklama geliştirmiş ve tıpkı Fisher gibi bu "keşfi" hayvan ehlileştirme keşfinin yapıldığı döneme götürmüştür.[14]

Marksist Yöntem

Marksist kuram kadınlara uygulanan baskı sorununu maddeci bir yaklaşımla oldukça farklı ele almaktadır. Spekülasyonla değil, insan toplumlarının evrimiyle ilgili gerçekten bildiklerimizi bir araya getirerek açıklama yapar. En önemlisi de, kadınların her zaman baskıya maruz kalmadığını biliyoruz. Aslında, bulgular bir dizi ilkel toplumda

14 Lerner, 46.

kadınlar erkeklerin eşiti olarak görülmekteydi. Kadınların sosyal konumunun erkeklerinkine kıyasla düşüşü insan evriminin çok yakın dönemlerinde olmuştur.

Kökenler'in ilk baskısına yazdığı önsözde Engels materyalizmi şu şekilde açıklamaktadır:

> Materyalist anlayışa göre, tarihte son tahlilde belirleyici etken, dolaysız yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bu ise yine ikili bir karaktere sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, gıda, giyim, barınak ve bunlar için gerekli aletlerin üretimi; diğer yandan, bizzat insanların üretimi, türün üremesi.[15]

Ancak Marksizm hem maddeci hem de diyalektiktir. İnsanları hem 1) doğal dünyanın ürünü hem de 2) kendi doğal çevresiyle etkileşime geçebilen ve bu süreçte kendilerini ve etraflarındaki dünyayı değiştiren varlıklar olarak ele alan bir tarih anlayışına dayanmaktadır.

Yazılı kaynak olmadığı için en eski insan toplumlarıyla ilgili bilemeyeceğimiz şeyler olduğu doğrudur. Ancak yine de, aletleri, kemikleri ve diğer fosilleri inceleyerek, insan atalarımızı maymunlardan ayıranın ne olduğunu görmek mümkündür. İlk olarak, doğa üzerinde daha büyük bir kontrole sahip olmak için eylemlerini planlayabilme yeteneğidir. Böylece, Marx ve Engels'in emek olarak adlandırdıkları süreç doğrultusunda, daha geniş bir ortam ve koşuldan geçim aracı sağlayabildiler. "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü" başlıklı tamamlayamadığı yazısında Engels şöyle der: "Bir anlamda da emeğin bizzat insanı yaratmış olduğunu söylemeliyiz."[16] Chris Harman maymunların:

---

15 Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin...* (alıntı Türkçe basımdan).

16 A.g.e. 271.

> Daha sınırlı bir çevrede sergilenecek davranışlarla uyumlu olan, daha sınırlı bir genetik programlaması varken, biz [insanlar] yerkürenin herhangi bir yerinde serpilmemize olanak sağlayacak şekilde, hayvanlar âleminde eşiz olan davranışlarda muazzam bir esnekliğe sahibiz. Bu, var olan maymun türleriyle aramızdaki temel farklılıktır. Bu nedenle goriller tropik yağmur ormanları, şempanzeler sahra altı Afrika'nın ormanlık alanları, jibonlar Güneydoğu Asya'nın ağaç tepeleri, orangutanlar Endonezya'nın birkaç adası dışında görülmezken; insanlar Afrika, Asya ve Avrupa'nın geniş bir alanında en azından yarım milyon yıl boyunca yaşayabilmiştir. Genetik "özgünlüğümüz" bizim hiç de özgün olmamamızdan, hiçbir sınırlı içgüdüsel davranışla sınırlanmamamızdan ileri gelmektedir.[17]

Beslenmemize etin de eklenmesi, ilk insanların çok daha çeşitli iklimlerde hayatta kalabileceği, dolayısıyla bütün dünyaya yayılabileceği anlamına geliyordu. Dolayısıyla avcılık ve diğer faaliyetlerde planlama ihtiyacı koordinasyon ve sözel iletişim gereksinimini ortaya çıkararak, gırtlağın gelişimine yol açtı. Alet yapımı, el becerisi ve zekâyı işe koşarak, elin gelişimini ve beynin büyümesini sağladı. Böylece insan anatomisi, emek sürecinin "ihtiyaç"larına göre evrimleşti. Emek süreci de insan anatomisinin evrimine göre gelişerek, doğaya hükmetme ve daha karmaşık iletişim biçimlerine yol açmada kullanılan alet ve diğer ürünlerde gelişmeleri tetikledi. Engels'in dediği gibi "bu nedenle el, yalnızca emeğin bir organı değil, aynı zamanda emeğin bir ürünüdür."[18] Aynı gelişim süreci, bir bütün olarak insan toplumu için de geçerlidir.

17 Harman, 88. makalesi Engels'in insan evrimi yaklaşımının kapsamlı bir savunmasını yapmaktadır.

18 Engels, 252.

İlkel Komünizm

Sınıflı toplumlardan önce erkek ve kadının çocuklarıyla birlikte sınırları keskin bir şekilde belirlenmiş monogam eşleşmeye tabi tutulması fikri, yani çekirdek aile, insan toplumlarına yabancıydı. Eşitsizlik de yabancıydı. İki milyon yıldan uzun bir süre boyunca insanlar çoğunlukla aralarında kan bağı bulunan kişilerle göreli bir eşitlik içinde gruplar halinde yaşadılar. Her ne kadar ilk bulgular, karşılaştıkları Amerikan yerlileriyle ilgili gözlemlerini kaydeden on yedi ve on sekizinci yüzyıl Cizvit misyonerleri gibi beklenmedik bir kaynaktan geliyor olsa da bu yaklaşım Marksist kuramın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Cizvitler, kadınlar ve erkekler arasında cinsel özgürlük ve eşitlik de dahil olmak üzere gördükleri eşitlik karşısında şaşkına düşmüşlerdi. Bu Cizvitlerden biri Doğu Kanada'da Montagnais Naskapilerle karşılaştığında şöyle dediğini aktarıyor: "O adama, kocası dışında herhangi birini sevmenin bir kadın için onurlu bir davranış olmayacağını ve bu şeytan içlerinde olduğu için orada yanlarında bulunan çocuğun kendi oğlu olup olmadığından emin olmadığını söyledim." Naskapiler de Cizvitleri benzer bir şaşkınlıkla karşılamışlardı. Adam Cizvit üyesine şöyle cevap verdi: "Sizler hiç sağduyu sahibi değilsiniz. Siz Fransızlar sadece kendi çocuklarınızı seviyorsunuz ama biz kabilemizdeki bütün çocukları seviyoruz."[19]

Cizvitler, yerlilerin herhangi bir sosyal hiyerarşiye ne sahip oldukları ne de böyle bir istek içinde oldukları gerçeğine ilişkin kuşkularını not düştüler. Peder Paul Le Juene'ün 1634'te yine Naskapileri betimleyen şu yorumu tipiktir: "Diğerlerinden üstün olmaya heves eder görünenlere bir

19 A.g.e. 38.

nebze bile tahammülleri yoktur; nezaket ya da mesafeliliği ise en büyük erdem sayarlar."

Le Jeune ve diğer misyonerler ilişkilerin bu gidişatını değiştirmek üzere pek tabii yola koyuldular. "Ne yazık!" diye söyleniyordu; "biri şu ilkellerin göçebeliğini durdurup, içlerinden birine diğerlerini yönetme yetkisi verse, kısa zamanda dönüşüp uygarlaşırlardı." Ancak engeller aşmakla bitmiyordu. "Siyasi örgütleri, büroları, onurları ya da herhangi bir otoriteleri olmayan, şeflerine sadece besledikleri iyi niyet nedeniyle itaat ettikleri için, bu şeref payelerini elde etmek adına birbirlerini asla öldürmüyorlardı. Hem, sade bir yaşamla mutlu olmayı da biliyorlardı; zengin olmak için kimse ruhunu şeytana satmıyordu."[20]

Lewis Henry Morgan, doğduğu yer olan New York'ta Irokualılarla yaşayarak geçirdiği uzun zaman sonunda, Irokuaların akrabalık sisteminin babanın değil annenin kan bağını izlediği sonucuna varmıştır (anneden yahut onun babasının ilerleyen soy sistemi). Diğer toplumları da inceledikçe (başlangıçta diğer Amerikan yerlilerinin kültürlerini) Morgan, geçimlerini sağlama biçimlerindeki değişikliklere koşut olarak insan toplumlarının örgütlenme biçimlerinin de değiştiğine dair bulgular elde etmeye başladı. Her biri daha ileri sosyal gelişim aşamasını temsil eden üç farklı aşamanın ana hatlarını ortaya koymuştur Morgan. Bunları Viktorya döneminin terminolojisiyle uyumlu bir şekilde "yabanıllık, barbarlık ve uygarlık" olarak adlandırmıştır. O zamandan beri adlandırmalar değişse de temel çerçeve geçerliliğini korumaktadır: "Yabanıllık" avcı-toplayıcı ya da yağmacı toplumlara işaret etmektedir; "barbarlık" önceleri ormanlık alanları yakarak açılan bir alanda tarımın ya da bahçecili-

20 Leacock, 22, 35.

ğin yapıldığı, ilerleyen zamanda tarla sürme ve geniş ölçekli sulama gibi daha gelişkin tarım teknolojisinin kullanıldığı dönemdir; "uygarlık" ise kentli toplumların ortaya çıktığı ve sanayi devrimin başladığı dönemlere işaret eden ve hâlâ kullanılmakta olan bir kavramdır.

Morgan'ın araştırması, Marx ve Engels'in ne zamandır savunageldikleri "ilkel komünizmin" sınıflı toplumları uzun bir süre önceleldiği görüşlerini desteklemiş oldu. Ama aynı zamanda Engels'in, sınıflı toplumların kadınlara uygulanan baskıyla nasıl bir arada serpildiğini açıklamasına yardımcı oldu. Morgan'ın Irokualar hakkındaki çalışması iki şeyi netleştirmeye yaradı: 1) Irokua kadın ve erkekleri arasında keskin bir cinsiyetçi iş bölümü bulunmaktadır ancak 2) kadınlar, kendi sorumlulukları ve genel olarak toplum içinde karar alma yetkileri açısından tam bir otonomiye sahiptir.[21]

Yaşlı kadınlar, karar alınan konsey tartışmalarına katılıyorlardı. On dokuzuncu yüzyılda bir gözlemcinin aktardığı gibi: "Savaş ilanı gibi önemli bir sorunda, bugün veto olarak adlandırdığımız hakka sahiplerdi. Aynı zamanda barışa aracılık etme hakkına da sahiplerdi." Judith Brown'ın da belirttiği gibi, ürün ekim ve biçimini kontrol ettikleri için kadınlar büyük bir yetkiye, hatta erkek faaliyetleri üzerinde de yetkiye sahipti:

> Kadınlar gıda dağıtımını sadece ev sınırları içinde kontrol etmiyordu. Avcılık, savaş ve Konsey gibi erkek faaliyetlerinin temel gereksinimlerini sağladıkları için, bu faaliyetleri de belirli oranlarda kontrol edebiliyorlardı. Randle da bu konuda şöyle diyor: "Savaşçıların kurutulmuş mısır ve mokasen

21 Yine de Morgan Viktorya dönemine has bir önyargıyla, Irokua kadınlarının farklı muamele görmemeleri nedeniyle "aşağı" kabul edildikleri sonucuna varıyor. Bkz. Judith Brown, "Iroquois Women: An Ethnohistoric Note," in Rayna Reiter, ed., *Toward an Anthropology of Women* (New York: Monthly Review Press, 1975), 237.

> ihtiyaçlarını karşılamayarak savaşçı bir gruba dolaylı olarak engel olabildikleri söylenmektedir."[22]

Bu nedenle, kadınların üretimdeki rolleri özellikle de yaşlı kadınlara, genel olarak toplumda hatırı sayılır bir politik güç veriyordu. Morgan'ın ve diğerlerinin Irokualar hakkındaki bulguları, kadınlara uygulanan baskının bütün insan toplumlarında var olmadığını kanıtlamak için tekil çalışmalardır. Ancak yakın zamanda yapılan çalışmaların, sınıflı toplumlar öncesinde kadınların göreli bir eşitliğe sahip olduğunu gösteren çok sayıda örnek sağladığını da not etmek gerekiyor.[23]

Örneğin Kalahari Çölü'nde yaşayan !Kung halkı hakkındaki çalışmalar benzer sonuçlara varmıştır. Patricia Draper, avcı-toplayıcı !Kung halkında kadınların, gıda stoklarına erkeklerden fazla olmasa da onlar kadar katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. İki cinsiyetin nasıl tam bir eşitlik içinde yaşadığını betimlemiştir:

> !Kung halkında, kadın ya da erkek herhangi biri tarafından sergilenen saldırgan davranışlara kültürel olarak tolerans gösterme düzeyi çok düşüktür. Saldırganlık ve baskının değer gördüğü toplumlarda, bu tür davranışlar oransız bir şekilde hep erkeklerin payına düşmekte, kadınları bu davranışların genel hedefi haline getirerek statülerini aşağıya çekmektedir. !Kung kadınları, cinsiyet rollerini tamamlayan bu boyutun tuzağına düşmemiştir. Geleneksel olarak yumuşak başlı bir tavır sergilerler ama erkekleri de öyledir.[24]

22 A.g.e. 240, 249.

23 Bkz. Reiter; Coontz and Henderson; F. Dahlberg, ed., *Woman the Gatherer* (New Haven: Yale University Press, 1981).

24 Pat Draper, "!Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts," in Reiter, 91.

Sınıflı Toplumların Ortaya Çıkışı

İnsanın evrimi, milyonlarca yılı kapsayan uzun bir dönemde gerçekleşmiştir. İnsanın ilk ataları (*Homo habilus*) muhtemelen iki milyon ya da daha fazla yıl önce ortaya çıkmışken, anatomik açıdan modern insan (*Homo sapiens*) yüz bin ila iki yüz bin yıl öncesine kadar görülmemiştir. Tarımın ilk biçimleri, on bin yıl öncesine kadar söz konusu değildi ve sadece geride kalan bin yıl içinde insanlık daha hızlı bir teknolojik gelişmeye ulaşabildi.[25]

İnsanlık tarihinin çoğunluğu boyunca zenginlik biriktirmek neredeyse imkânsızdı, hem de zenginlik biriktirmek gibi bir gaye de yoktu. Her şeyden önce, birikimleri depolayacak yer yoktu. İnsanlar ilk olarak göçmen kabileler, yani avcı-toplayıcı topluluklar halinde yaşıyor, meyve, bitki kökü ve diğer sebzeleri toplayarak, avlanarak ya da balık tutarak geçiniyorlardı. Pek çok toplumda, geçinmek için yeterli olanı tedarik etmede harcanan günde birkaç saatten fazla çalışmanın herhangi bir anlamı yoktu. Ancak ilk toplumlarda bile bahçeciliğe geçişte, topluluğun hemen tüketeceğinden fazlasını üretmek gerçekten mümkün değildi.

Saban kullanımı ve ileri sulama yöntemleriyle daha gelişkin tarımsal üretime başlanması ve yerleşik topluma geçilmesiyle birlikte kimi toplumlar doğadan, geçinmek için gerekenden daha fazlasını alabilmeye başladı. Bu, artığın ilk birikimine ya da zenginliğe yol açtı. Engels'in *Kökenler*'de ileri sürdüğü gibi: "Her şeyden öte, büyük ölçekli tarımı, tarlaların ekimini mümkün kılan, böylece önceki koşullara kıyasla uygulamada sınırsız bir gıda kaynağı yaratan, öküzlerin çektiği demirden yapılmış ilk saban kulağına da bu dö-

25 Harman, 96–98.

nemde rastlıyoruz."[26] Bu, insan toplumları için bir dönüm noktasıydı çünkü geçimlik üretimin zaman içinde takas için ve nihayetinde de kâr için üretime dönüşebileceği anlamına geliyordu. Bu da yaklaşık altı bin yıl önce ilk sınıflı toplumların (önce Mezopotamya'da, birkaç yüzyıl sonra da Mısır, İran'da, İndus Vadisi ve Çin'de) ortaya çıkışına yol açmıştır.[27]

Engels, sınıflı toplumların beraberinde yönetilenlerle yönetenler, kadınlar ve erkekler arasında artan bir eşitsizliğe neden olduğunu ileri sürmüştür. Başlangıçta artık tüm klanla paylaşılıyor, yani zenginlik herhangi bir kişi ya da grup tarafından biriktirilmiyordu. Ancak yerleşik toplumlar genişledikçe, daha karmaşık sosyal örgütlenmeler kuruldukça ve daha da önemlisi üretim artığı büyüdükçe, zenginliğin paylaşımı da eşitsiz hale geldi, küçük bir grup zenginlik ve güç açısından diğerlerinin üstüne çıktı.

Sınıflı Toplumlarda Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü

Engels'in kadınlara uygulanan baskıyla ilgili kuramının en önemli noktası, sınıflı toplumların ortaya çıkışıyla temel dönüşüme uğrayan, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ile üretim biçimi arasında kurduğu ilişkide yatmaktadır. Avcılık-toplayıcılık ve bahçecilik yapan toplumlarda, kadın ve erkekler için keskin sınırları olan bir dizi sorumluluktan oluşan, toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü söz konusuydu. Ancak her iki cinsiyet de bu görevleri yerine getirmek konusunda geniş bir otonomiye sahipti. Dahası, Engels'in yaşadığı çağlardan bu yana bildiğimiz gibi, avcı-toplayıcı

26 Engels, 92.

27 Harman, 120–21.

toplumlarda kadınlar kendi gruplarına en fazla gıda tedarikini sağlamakla kalmıyor, çoğu durumda genel olarak gıda ihtiyacının da çoğunluğunu tedarik ediyordu.[28] Dolayısıyla sınıflı toplumlar öncesinde kadınlar, anneliği ve üretici emeği bir arada yürütüyordu. Aslında, üretici ve yeniden üretici alanlar arasında da keskin ayrımlar söz konusu değildi. Pek çok durumda kadınlar toplayıcılık ya da ekim işleriyle uğraşırken küçük çocuklarını yanlarında taşıyorlar ya da birkaç saatliğine onları diğer yetişkinlerin yanına bırakıyorlardı. Benzer şekilde pek çok ürün hane içinde üretilebiliyordu. Sınıflı toplumlar öncesinde kadınlar üretimde böylesi merkezî bir yer kapladığı için, cinsiyetler arasında sistematik eşitsizlik söz konusu değildi. Hatta yaşlı kadınlar göreli bir yüksek statüye sahipti.

Bütün bunlar özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla değişti. Cinsiyete dayalı iş bölümü uyarınca erkekler saban sürme gibi daha ağır tarımsal faaliyetlerin sorumluluğunu üstlendiler çünkü bu faaliyetler gebe ya da emziren kadınlar için daha zor olacaktı, ya da yanlarında küçük çocuklarını taşımak tehlikeli olacaktı. Üstelik geleneksel olarak erkekler büyük hayvan avıyla ilgilendiği için (tabii bu her zaman geçerli değildi[29]), öküzün ehlileştirilmesi işiyle de ilgilenmeleri yine kendileri açısından anlamlıydı. Engels, öküzün ehlileştirilmesinin tarımda saban kullanımını önceledeğini düşünüyordu ama artık bu iki sürecin eş zamanlı gerçekleştiği fikri kabul görüyor.[30] Ancak bu durum, öküzün kontrolünün neden erkeğin işi olduğuna ilişkin tespitlerinin geçerliliğini azaltmıyor.

28 Örneğin bkz. Karen Sacks, "Engels Revisited: Women, the Organization of Production, and Private Property," in Reiter, 211–12.

29 Günümüzde bile avcı-toplayıcı toplumlarda evli olmayan hatta evli ve çocuklu kadınların, av keşiflerinde erkeklere eşlik etmesi sıradışı değildir.

30 Bkz. Engels.

Üretim hane çapında yapılan bir iş olmaktan uzaklaştıkça, yeniden üretimin üstlendiği rol de ciddi anlamda değişti. Tarımsal üretime doğru kayış, emeğin üretkenliğini büyük oranlarda arttırdı. Bu da dolayısıyla, emek talebini arttırdı. Tarım işçilerinin sayısı arttıkça, artık miktarı da arttı. Bu nedenle, çocuk sayısını sınırlamaya çalışan avcı-toplayıcı toplumlardan farklı olarak tarım toplumları, tarla işlerine yardımcı olacak daha fazla çocuğun olması için kadınların yeniden üretici gücünü maksimize etmeye çalıştı. Erkekler üretimde giderek daha özel bir rol oynamaya başlarken, kadınların da yeniden üretimde daha merkezî bir rol oynaması gerekiyordu.

Cinsiyete dayalı keskin iş bölümü aynı kaldı ama üretim hane halkından uzaklaşmış oldu. Aile bundan böyle yeniden üretici bir işlevden ötesine hizmet etmedi, hatta ekonomik bir tüketim birimine dönüştü. Kadınlar, toplumun yeniden üreticileri olarak ailelerine hapsoldular, üretimden koparıldılar. Bu değişimler ilk olarak mülk sahibi ailelerde, yönetici sınıfta gerçekleşti. Ancak zamanla çekirdek aile, bir bütün olarak toplumun ekonomik bir birimine dönüştü.

Bu değişimlerin bir anda değil, binlerce yıllık bir dönemde gerçekleştiğini kavramak gerekiyor. Zenginliğin eşitsiz paylaşımı da temelde aç gözlülükten kaynaklanmıyordu. Ne de erkek şovenizmi, kadınların konumu keskin bir düşüş yaşarken erkin (bazı) erkeklerin eline geçmesinin nedeniydi. Kadınların bu role erkekler tarafından zorlandığına dair hiçbir kanıt (ya da neden) yoktur. Mülk sahibi ailelerde, daha büyük miktarlarda artık hane halkının bütün üyelerinin faydalanmasına açıktır. Engels, ehlileştirilmiş öküzün ilk erkek "mülk sahibi"yle ilgili "Kesin olan şey, bu mülk sahibini kelimenin modern anlamında bir mülk sahibi ola-

rak düşünmememiz gerektiğidir" demiştir. Öküzü de, gıda ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için sahip olduğu diğer aletler gibi mülk edinmiştir. Ancak "ailesi, öküzün hızında çoğalmamaktadır."[31] Bir kısmı düşük hasat zamanında aileyi doyurmak üzere depolanması gereken, bir kısmı da başka ürünlerle takas edilebilecek tarımsal üretim de hızla artmaktadır.

Yeryüzündeki bütün toplumların üretim biçimindeki değişiklikleri benzer bir ardışıklıkla yaşamadığı açıktır. Engels'in engin bir bilgi birikimi vardı ama Almanya ve klasik Akdeniz ve Asya toplumlarıyla sınırlıydı. Avrupalı olmayan toplumları değerlendirmek için esas olarak Morgan'ın verilerine yaslanıyordu. Üretim biçimindeki değişiklikler de yeniden üretim alanında keskin değişikliklere otomatik olarak yol açmıyordu. Antik Mısır'da erkek ve kız kardeşler arasında ensest yaygın olmaya devam ederken, görece gelişmiş sınıflı toplumlarda yasaklandı. Eleanor Burke Leacock'un ifade ettiği gibi Engels'in döneminden bu yana "arkeolojik araştırmacılar Antik Doğu'da insanlığın 'yabanıl' avcılıktan 'barbar' tarımcılığa ve nihayetinde 'uygarlığa' ilerleyişinin kuşkuya yer bırakmayan resmini çizmiştir."[32]

Benzer şekilde Chris Harman da şöyle diyor: "Avcılık-toplayıcılıktan bahçeciliğe, tarımdan uygarlığa giden o net çizgi, bir toplumdan diğerine büyük ölçüde değişiklik göstermektedir." Ancak,

> Sınıflı toplumun üzerinden yükseldiği çeşitli biçimler, bir toplumun diğeriyle paylaştığı devasa benzerlikleri unutmamıza neden olmamalıdır. Her yerde başlangıçta ilkel komünizm vardı. Yerleşik tarım toplumuna geçilir geçilmez her yerde, grubun tamamının yararına olan az miktarda artığın

31 A.g.e. 118.

32 A.g.e. 16-17.

> yeniden dağıtımı rolleri aracılığıyla kimi soylar, soy büyükleri ya da "büyük adamlar" prestij sahibi olmaya başladı. Artıklar arttıkça her yerde toplumun bu küçük bölümü, toplumsal zenginliğin daha büyük bir kısmını kontrol etmeye başladı, bir sosyal sınıfta kristalize olmaya başlayabilecekleri bir konuma eriştiler.[33]

Ne eski komünal örgütlenme biçimleri bir gecede dönüşüme uğradı, ne de bu dönüşüm bir toplumdan diğerine bir örnek şekilde gerçekleşti. Ama dönüştüler. Hediye alıp vermenin toplumsal hayatın merkezi bir yerinde durduğu ilkel komünist toplumlara içkin olan eli açıklık, eşitsizlik durumunda niteliksel bir değişime uğradı. Hediye alıp vermek geleneksel olarak karşılıklı bir değiş tokuştu. Ancak hediye veren zenginken hediyeyi alan fakirse, hediye alanın karşılığında bir şey vermesi mümkün olmaz. Böyle bir durumda hediye veren kişi hemen bir vergi toplayıcısı ya da istismarcıya dönüşebilir. Yağmacı bir toplulukta az bir otoriteye sahip olan ya da hiç otoritesi olmayan bir önder, sınıflar ortaya çıkınca toplumun geri kalanının üzerinde yer alan bir din adamına ya da bürokrata kolayca dönüşebilir. Birkaç baş öküze ya da bir parça verimli toprağa sahip olan bir adam da koşullar yaver giderse zengin ve güçlü bir toprak sahibi olabilir.

Karen Sacks, özel mülkiyetin kadınların toplumdaki genel konumuna olan etkisini şöyle özetliyor:

> Özel mülkiyet sadece daha geniş *toplumda* siyasi ve ekonomik ilişkileri radikal bir şekilde değiştirdiği için hane içinde kadın ve erkek ilişkilerini de değiştirmiştir. Engels'e göre ehlileştirilmiş hayvanların getirdiği yeni zenginlik, üretici birimler arasında değiş tokuşa olanak sağlayacak kadar artık ürün olduğu anlamına geliyordu. Zamanla erkeklerin özellikle değişim amaçlı üretimleri gelişti, yaygınlaştı ve hanenin kulla-

33 Harman, 125.

> nım amaçlı üretimini gölgede bırakmaya başladı... Değişim amaçlı üretim kullanım amaçlı üretimi gölgeledikçe, hanenin doğasını, kadınların hane içindeki önemlerini ve dolayısıyla kadınların toplum içindeki konumlarını değiştirdi.[34]

Çekirdek Aile: Kadınlara Uygulanan Baskının Kökeni

Tek eşli aile, yani bildiğimiz aile biçimi, bu koşullar altında biçimlenmeye başladı. Modern aile sadece tek bir amaçla ortaya çıktı: mülkiyeti miras yoluyla bir kuşaktan diğerine aktarmak. Günümüz toplumunda evliliği idealize etmeye yarayan bütün o romantik "gerçek aşk" imgesi, evliliğin temelde bir mülkiyet ilişkisi olduğu gerçeğini değiştiremez. Kendilerini boşanma davasında bulan pek çok kişi, bu gerçeği tam anlamıyla kavrıyor.

Çekirdek ailenin sınıflı toplumlardaki maddi temelleri başından itibaren Marx ve Engels için çok açıktı. 1846'da *Alman İdeolojisi*'nde özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla "ailenin de ortadan kalkacağı aşikârdır" deniyordu.[35] Engels, çağının yönetici sınıf evliliklerinin ikiyüzlülüğünü ve ona eşlik eden kadınların alçaltılışını çok iyi biliyordu. *Kökenler*'de yönetici sınıfın evliliğini tipik bir "ailevi huzur olarak bilinen kasvetli sıkıntıda ortaklık" olarak tanımlıyordu.[36] Ancak esas önemlisi Engels, sınıflı toplumlarla el ele gelişen bir mülkiyet ilişkisi olarak ailenin tarihsel olarak ortaya çıkışının izlerini sürüyordu. Bu ilişkiyi, Roma İmparatorluğu'nda "aile" kavramına yüklenen anlamı göstererek örnekliyordu:

---

34 Karen Sacks, in Reiter, 216–17.

35 Karl Marx, *The German Ideology* (Moscow, Progess Publishers, 1964), 40. [çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992]

36 Engels, 134.

> "Aile" (*familia*) kavramının orijinal anlamı, günümüzdeki yoz ideale şekil veren duygusallık ve ailevi çekişmenin toplamından oluşmamaktadır. Romalılarda başlangıçta evli çift ve çocukları için bile kullanılmıyordu bu kelime; sadece köleler için kullanılıyordu. *Famulus* ehlileşmiş köle, *familia* ise bir adamın sahip olduğu toplam köle anlamına geliyor. Ancak Gauis dönemine gelindiğinde familia, yani *patrimonium* (aile, yani babadan devralınan miras, kalıtım) vasiyet yoluyla miras bırakılmaya başlandı. Terim Romalılar tarafından, reisin karısı ve çocuklarının yanı sıra bir dizi köleyi yönettiği yeni bir sosyal organizmayı tanımlamak üzere türetildi ve babanın bunların hepsi üzerinde yaşamsal tasarruf hakkına sahip olduğu Roma baba hâkimiyeti altında yetkilendirildi.[37]

Engels, Marx'tan bir alıntı yaparak ekliyor: "Modern aile özünde sadece köleliği (*servitus*) değil serfliği de barındırır, çünkü başından itibaren tarımsal faaliyetlerle ilgili olmuştur. Sonraları toplum geneline ve devlete yayılan bütün çelişkileri içinde barındıran minyatürdür."[38]

Ancak Engels, ilk komünal sosyal örgütlenmelerle ortaya çıkan sınıflı toplumlar arasında başka çelişkiler de olduğunu ileri sürmektedir. Zenginlik erkeklerin mülkiyetindeydi ama var olan toplumların çoğu ana soylu olduğu için miras baba değil anne üzerinden bırakılıyordu. Ayrıca, mutlak bir tek eşliliğin olmadığı durumlarda, bir erkek karısının çocuklarının kendinden olup olmadığından emin olamıyordu. Engels şöyle diyor:

> Bu nedenle zenginlik arttığı oranda erkeğin aile içindeki konumunu kadınınkine oranla yükseltirken, diğer yandan da babada, kendi çocukları lehine geleneksel miras sistemini yerle bir etmek için güçlenmiş konumunu suistimal etme

37 A.g.e. 121.

38 A.g.e. 121-122.

> dürtüsü yaratıyordu... Bu yüzden analık hakkı alaşağı edilmeliydi ve edildi de.[39]

"Ailenin bu dönüşümü tarih öncesi zamanlarda gerçekleştiği için tam olarak nasıl ve ne zaman olduğunu bilemeyiz" diye not ediyor Engels. Ancak "gerçekleştiği, toplanan çok sayıda analık hakkına dair bulguyla kanıtlanmıştır."[40] Engels büyük olasılıkla bu noktaya gereğinden fazla vurgu yapıyordu. Engels'in (ve Morgan'ın) analiz ettiği toplumlar ana soylu yapılar sergiliyordu. Ancak Irokualar görece ilerlemiş bahçecilikle uğraşan toplumlardı. Evrim teorisi doğrultusunda Engels, bunun bütün ilk avcı-toplayıcı toplumların ana soylu olduğu anlamına geldiği hatalı sonucuna varmıştır. Bu varsayımın doğru ya da yanlış olduğunu kanıtlamanın bir yolu yok, çünkü yazılı bir belge bulunmuyor. Her ne kadar kimi ilk insan toplumlarının ana soylu olduğu akla yatkın bir şekilde varsayılsa bile, hepsinin akrabalık yapılarını bu doğrultuda örgütlediğini ileri süremeyiz.[41]

Bütün ilk toplumların ana soylu olup olmadığı göründüğü kadar önemli değildir. Tartışmasız ortada olan şey, sınıflı toplumların evrensel bir ataerkil yapıya geçişe ve daha önemlisi erkeklerin hane "reisi" rolünü kazanmalarına yol açtığıdır. Engels, çekirdek ailenin ortaya çıkışının sınıflı toplumlar öncesinde hiç olmayan bir şekilde kadının konumunu alçalttığı görüşünde kesinlikle haklıydı. Yazdığı dönemdekinden çok daha fazla destekleyici bulguyla bugün bunu söyleyebiliyoruz. Engels şunu iddia ediyordu:

> Analık hakkının alaşağı edilmesi, dişi cinsiyetin dünya çapında tarihsel mağlubiyetiydi. Erkek evde de ipleri eline aldı; kadın hizmetkârlığa indirgendi ve alçaltıldı, erkeğin şehveti-

39 A.g.e. 119-120

40 A.g.e. 120.

41 Harman, 130–32.

> nin kölesi ve çocukların yaratılmasında basit bir araç haline geldi... Kadının sadakatini ve erkeğin çocukları üzerinde babalık hakkını sağlama almak için kadın koşulsuz bir şekilde erkeğin gücüne tâbi kılındı; eğer erkek kadını öldürürse bu onun hakkıydı.[42]

Ailenin ortaya çıkışının, kimi feministlerin iddia ettiği gibi nedeni değil sınıfların ortaya çıkışının bir sonucu olduğu Engels'in savının merkezinde yer alıyordu. Eleanor Burke Leacock, modern ailenin ortaya çıkan sınıflı toplumların ihtiyaçlarına bir yanıt olarak geliştiğini şöyle betimliyor:

> Ailenin klandan koparılması ve tek eşlilik kurumu, gelişen özel mülkiyetin sosyal ifadeleriydi. Sözde tek eşlilik, mülkiyetin bireysel olarak miras edinilmesinin yolunu açıyordu. Kimileri için özel mülkiyet diğerlerinin mülkiyeti olmaması ya da farklı sosyal gruplar açısından farklı üretim ilişkilerinin ortaya çıkması anlamına geliyordu. Engels'in formülasyonunun merkezinde, ailenin erkeğin hâkimiyet kurduğu ekonomik bir birim olarak ortaya çıkması ile sınıfların gelişimi arasındaki yakın ilişki yer almaktadır.[43]

Ayrıca Engels neden erkeklerin değil de kadınların baskı uygulanan cinsiyet olduğuna dair ikna edici açıklamalar yapmaktadır. Engels'in çekirdek ailenin ortaya çıkışı analizini kabul eden pek çok yazar yine de bu analizin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklayamadığını ileri sürmektedir. Bu ise, özellikle de erkeklerin savaş veya ticaretteki rolüne belirli bir açıklama getirme çabalarını beraberinde getirmiştir. Ancak Coontz ve Henderson'ın not düştüğü gibi:

> Birbirinden ayrılmış cinsiyet alanlarının varlığı, eğer erkek alanı kadın alanı pahasına genişliyorsa kesinlikle erkek hâkimiyetine yol açacaktır. Ancak bu türden parçalanmala-

42 A.g.e. 125, 120-2.

43 Leacock, Introduction to Engels, 41.

> rın savaş, göç, ticaret veya kültürel gerginlik gibi bilinen pek çok örneği, hâlihazırda eşitsiz ve saldırgan toplumlarla temasın [illegible] sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[44]

Engels'in analizi yalındır, geliştirilmeye ihtiyacı olabilir ama özü apaçık ortadadır. Doğrudan kullanım için üretimin hâkim üretim biçimi olduğu sınıflı toplumlar öncesinde var olan cinsiyete dayalı iş bölümü herhangi bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeriğine sahip değildi. Kadınlar üretici ve yeniden üretici rollerini bir arada sürdürebiliyordu, yani her iki cinsiyet de üretici emek sergiliyordu. Ancak sınıflı toplumların ortaya çıkmasıyla değişim için üretim hâkim biçim olmaya başlayınca, cinsiyete dayalı iş bölümü cinsiyetler arasındaki eşitliği aşındırmaya yaradı. Üretim ve ticaret gitgide evin dışında gerçekleşmeye başladıkça hane esas olarak yeniden üretim alanına dönüştü. Coontz ve Henderson'ın ileri sürdüğü gibi:

> Yeniden dağıtıma giderek artan ihtiyaç (hem yerel grupların kendi içinde hem de birbirleri arasında) ve bunun doğurduğu politik görevler cinsiyet rolleri açısından birtakım sonuçlara yol açmıştır. Bu politik roller ise ana soylu/ana yersel toplumlarda bile genelde erkekler tarafından üstleniliyordu. Bu durum, muhtemelen erkekleri uzun mesafeleri kapsayan faaliyetlerle, dış ilişkilerle ve grup genelinde dağıtıma ihtiyaç duyan üretimle ilişkilendiren iş bölümünden kaynaklanıyordu. Kadınlar ise daha çok yokluklarını kaldıramayacak gündelik üretici faaliyetlerle meşgul oluyorlardı.[45]

Böylece "kamusal" ve "özel" alan ayrımı başladı, mülk sahibi ailelerde de kadınlar giderek daha fazla eve hapsoldu. Ailenin yükselişi bile kadının aile içindeki bağımlı rolünü açıklamaya yeterlidir. İnsanlık tarihinde ilk kez kadınların doğum yapabilme yetisi onları üretimde önemli bir konum işgal etmekten alıkoyuyordu.

---

44 Coontz and Henderson, 119.

45 A.g.e. 124–25.

Dayatılan Tek Eşlilik ve Fuhuş: Paranın İki Yüzü

Engels, katı bir tek eşliliğe dayanan ailenin gelişiminin ahlakla yakından uzaktan ilgisi olmadığını açık bir şekilde ortaya koyuyor: "Burjuva kavrayışına göre aile bir sözleşmedir, yasal bir alım satımdır, hem de en önemlilerindendir çünkü iki insandan, beden ve akıldan ömür boyu feragat etmiştir." Alaya alarak şöyle diyor Engels:

> Eğer katı bir tek eşlilik erdemlerin en yücesi ise, elli ila iki yüz arasındaki her bir kesit ya da bölümünde tam bir dişi ve erkek cinsel organına sahip olan ve bütün hayatını bu kesitlerin her birinde kendi içinde çiftleşerek geçiren tenyaya ödül vermek gerekir.[46]

Engels ayrıca tek eşli aile idealinin de temel bir ikiyüzlülüğe dayandığını iddia ediyor. Başlangıcından itibaren aile "erkekler için değil, sadece kadınlar için kendine has karakterde bir tek eşlilikle" damgalanmıştır. Klasik Roma ve Yunan ataerkil ailelerinde erkekler yasal olarak çok eşliydi. Pek çok toplumda çok eşlilik yasal olarak ortadan kaldırıldıktan sonra bile erkekler görece daha özgür bir cinselliği sürdürmeye devam ettiler. Engels'in yaşadığı çağda Viktorya toplumunun kınadığı kadınların sadakatsiz davranışları (ki günümüz kapitalist toplumları da hâlâ bu konuya çifte standart uyguluyor) "erkek yaptığında onurlu ya da en kötüsü erkeğin seve seve taşıdığı ahlaki bir leke olarak kabul ediliyordu." Bu nedenle tek eşlilikle ilgili şöyle bir sonuca varıyor:

> Hiçbir şekilde alakasının bile olmadığı sevgiden doğan cinselliğin meyvesi değildi; evlilikler önceden olduğu gibi çıkar evlilikleri olmaya devam etti. Doğal değil ekonomik koşulla-

46 Engels, 143, 98.

ra, özel mülkiyetin ilkel, doğal olan komünal mülkiyet üzerinde kazandığı zafere dayanan ilk aile biçimiydi.[47]

O zamanlar bile tek eşli evliliğin gerekleri pek çok toplumda kadınlar için bile gerçeklikten daha idealdi. Her ne kadar erkekler ve kadınlar yasal açıdan eşit bir şekilde katı tek eşliliği sürdürmek zorundalarsa da, sessiz bir anlaşma ve rızayla ikisi de yaygın bir şekilde bu yükümlülüğü ihlal etmektedir. Yine erkekler arasında sadakatsizlik daha kabul edilir bir davranıştır. Hatta bu zamana kadar hâkim olan ideoloji erkeklerin birden fazla cinsel partner arzu etmeye "doğal" olarak daha yatkın olduğu, ancak kadınların biyolojilerinin onları bir kişiyle yetinmeye yönelttiği yönündedir. Ancak Engels'in gözlemlediği gibi ailenin ortaya çıkışıyla "zina, önlenemez bir sosyal kurum haline geldi, hakir görüldü, ağır bir şekilde cezalandırıldı ama bastırılması mümkün olmadı."[48]

Engels evli erkeklerle bekâr kadınlar arasında cinselliğin sıklaşmasının zamanla kurumsallaştığını ileri sürer. "Uygarlık boyunca çok çeşitli biçimler altında serpildi ve açık bir fahişeliğe doğru giderek gelişme gösterdi." Bu nedenle, tek eşliliğin gelişimiyle beraber cinselliğin fahişelik biçiminde ilk metalaşmasını doğurdu. Her ikisi de sınıflı toplumların birer ürünüdür. Engels, "Mülkiyet eşitsizliğinin ortaya çıkışıyla ücretli emek doğmuştur... Aynı zamanda bunun zorunlu bir sonucu olarak köleye zorla boyun eğdirişin yanı sıra özgür kadının profesyonel fahişeliği ortaya çıkmıştır" diye iddia ediyor. Tek eşlilik ve fahişelik paranın iki yüzüdür ya da Engels'in deyişiyle "Tek eşlilik ve fahişelik aslında çelişkidir ancak birbirinden ayrılamayan bir çelişki, aynı

47 A.g.e. 126, 138, 128

48 A.g.e. 131.

toplumsal durumun iki kutbudur."[49] Engels'in bu gözlemi büyük bir kavrayışla yüklüdür çünkü on dokuzuncu yüzyıl Viktorya İngiltere'sinde yaşarken kadınlar cinsel meta haline gelişlerinin günümüzde nasıl devasa ve yüksek kârlı bir endüstriye dönüşeceğini hayal bile edemezdi.

Kapitalizmde Aile

Hiç kuşkusuz Engels ileri kapitalizmin geride bıraktığımız yüzyılda kadınların hayatında gerçekleştirdiği diğer çarpıcı değişiklere de hayret ederdi. Artık kadınların pek çoğu ev dışında çalışıyor. Birleşik Devletler'de kadınlar, iş gücünün yarısından fazlasını oluşturuyor. Ayrıca teknoloji o kadar ilerledi ki çamaşır gibi ev işlerine harcanan zaman Engels'in çağında harcanan zamanının oldukça küçük bir bölümünü kapsıyor artık. Hazır yemek restoranları da kadınların yemek hazırlamak için daha az zaman harcamasını olanaklı kılıyor. Kamusal eğitim, kadınların evden neredeyse hiç çıkmadıkları zamanlarda çocuk bakmaya da zaman ayırmalarına gerek kalmadığı anlamına geliyor.

Yine de bütün bu değişimlere rağmen kadınlar hâlâ baskıya maruz kalıyor. Kadınların maaşı dünya genelinde erkeklerinkinden ciddi oranlarda düşük. Cinsel istismar kadın çalışanların karşılaştığı yaygın bir problem. Ciddi sayıda kadın hâlâ taciz ve aile içi şiddetten muzdarip. Her yıl sadece pornografiden değil kadınların kitle iletişim araçları yoluyla ve reklamlarla cinsel nesne haline getirilmesinden devasa kârlar elde ediliyor. Her ne kadar pek çok kadın ev dışında çalışıyor olsa da toplum, çocuk yetiştirme ve ev işleri yükünden onları sorumlu tutuyor.[50]

---

49 A.g.e. 129, 130, 139.

50 Kadınların kapitalizm koşullarında maruz kaldığı baskının kapsamlı bir analizi için bkz. German.

Engels'in kadınlara uygulanan baskıyla ilgili analizinin temel noktaları hâlâ geçerlidir. Kadınlara uygulanan baskının kökenlerinin, kadınların aile içindeki yeniden üretici rolünde ve ailenin toplumda ekonomik bir birim olmasında yattığını ileri sürüyor:

> İlkel komünist toplumlarda pek çok çiftten ve onların çocuklarından oluşan hane halkı, kadınlara bırakılan ev işleri tıpkı erkeklere bırakılan gıda tedariki işi gibi bir o kadar kamusal, sosyal açıdan gerekli bir endüstriydi. Ataerkil aileyle ve daha çok da tek başına yaşayan tek eşli aileyle işler değişti. Evin çekip çevrilmesi kamusal niteliğini kaybetti. Toplumun meselesi olmaktan çıktı. Özel bir hizmete dönüştü; kadın baş hizmetçi olarak toplumsal üretime her türlü katılımdan uzak tutuldu. Modern büyük ölçekli endüstriye kadar toplumsal üretimin kapıları kadına açılmadı. O zaman da bu durum bir tek işçinin karısı için geçerli oldu. Ancak bu kapı öyle bir şekilde açıldı ki, kadın ailesi özelinde görevlerini yerine getirdiğinde kamusal üretimin dışında tutuluyor ve para kazanamıyor; kamusal üretimin parçası olmak isteyip bağımsızca para kazandığında ise ailevi görevlerini yerine getiremiyor... Modern bireysel aile kadının açıktan ya da örtülü bir şekilde köleleştirilmesine dayanmaktadır ve modern toplum, bu bireysel ailelerin birer molekül olduğu bir kütledir.[51]

Engels'in analizi kesin olarak kimi güncellemeleri gereksinmektedir. Öncelikle, yukarıdaki bölümden görüldüğü üzere o dönemde bir dizi hizmetkâr ev işlerini yaparken orta sınıf hatta yönetici sınıf kadınların profesyonel ve idari iş gücüne katılımlarını azımsamıştır. Teorik açıdan daha önemlisi Engels'in aile analizi neredeyse tamamen yönetici sınıf ailesine odaklanmıştır. Bu nedenle kapitalizmin işçi sınıfından kadınları, onların emek gücünün yeniden üretimindeki merkezî rolünü zedelemeksizin emek gücüne dahil

51 Engels, 137

etme becerisini asla tam olarak öngörememiştir. Bu tamamıyla anlaşılabilir bir şeydir çünkü doğurganlık yaşındaki kadınların kitlesel ölçekte emek gücüne dahil olması ancak güvenli doğum kontrol yönteminin yirminci yüzyılda gelişmesiyle mümkün olabilmiştir. Engels ayrıca proleter hane halkına neredeyse romantik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır:

> Burada mülkiyet yoktur çünkü tek eşliliğin ve erkek üstünlüğünün dayandığı mülkiyetin korunması ve miras bırakılması da yoktur. Dolayısıyla erkek üstünlüğünü hayata geçirecek bir neden de yoktur. Ayrıca bunu gerçekleştirecek araçlar da yoktur. Bu üstünlüğü koruyan burjuva hukuku, sadece mülk sahibi sınıflar ile onların proleterle ilişkileri için gereklidir... Büyük ölçekli sanayi kadını evden alıp emek piyasasına, fabrikaya yerleştirdiği için... işçi ailesinde erkek üstünlüğünü sağlayacak temel de kalmamıştır, belki sadece tek eşliliğin başlangıcında yayılan kadına dönük şiddet söz konusu olabilir.[52]

Burada Engels işçi sınıfı kadınlarının üretime dahil olmasını doğru bir şekilde bir ilerleme olarak ele almaktadır. Ancak bunun tek başına işçi sınıfı içinde kadınların erkekler karşısındaki konumunu etkileme derecesini abartmıştır. Bu paragrafta Engels, ideolojinin toplumun bütünü üzerindeki etkisini görüyor ancak yeterli önemi vermiyor. Ancak Martha Gimenez'in ileri sürdüğü gibi "üretim araçlarını kontrol eden sınıf, mülksüz sınıfların fiziksel ve sosyal yeniden üretim koşullarını da kontrol eder ve cinsiyet eşitliğinin gelişip değiştiği ampirik olarak gözlemlenebilir biçimleri için parametreleri belirler."[53] En kötü olasılıkla, işçi sınıfından kadınların maruz kaldığı baskılanma, tam da ailelerin

52 A.g.e. 135.

53 Martha Gimenez, "Marxist and Non Marxist Elements in Engels' Views," in Janet Sayers, Mary Evans, Nanneke Redclift, eds., *Engels Revisited: New Feminist Essays* (London: Tavistock, 1987), 48.

hiç mülkü olmadığı için zengin kadınlarınkinden daha şiddetlidir. (Bu Engels'in döneminde de hiç şüphe yok ki böyleydi.) Hillary Clinton ya da Ivana Trump gibi yönetici sınıftan kadınların yaşam deneyimleriyle memur ya da işçi kadınların deneyimleri karşılaştırılamaz bile.

Ancak buradaki farklılık sadece bir derece farklılığı değildir. Engels'in betimlediği gibi, üretim hane halkından uzaklaşınca ailenin rolü giderek özelleşmiş bir yeniden üretime dönüştü. Kapitalizm koşullarında, meydana gelen diğer değişikliklere rağmen, çekirdek aile özelleşmiş yeniden üretimin merkezi olmaya devam eder. Ancak yönetici sınıf aileleri, bir kuşak sonrasının yönetici sınıflarını yeniden üretmek için yaşarken, işçi sınıfı aileleri bir kuşak sonrasının işçilerini yeniden üretir. Bu nedenle, farklı sınıflara mensup kadınların deneyimlediği baskının doğası da oldukça farklıdır. Tarihsel olarak, temel sosyal katkıları ailenin zenginliğini devralacak erkek çocuğu doğurmak olan yönetici sınıf kadınları, bir gösteriş nesnesinden hallice olmaya meyil ediyorlar. Sıkıntı ve yararsızlık duyguları yönetici sınıftan kadınlara uygulanan baskının tarihsel yüzleridir. Yönetsel ya da profesyonel iş gücüne katıldıklarında, bu durum kadın olarak onlara uygulanan baskıyı herhangi bir şekilde arttırmaz çünkü emirlerine amade hizmetkâr personelleri bulunmaktadır.

Aynı durum işçi sınıfı kadınları için geçerli değildir. Kamusal eğitime rağmen günümüz kapitalistleri, kârlarını borçlu oldukları emeğin sahibi işçi sınıfı ordusu için hiçbir sorumluluk duygusu beslememektedir. Bugün Birleşik Devletler'de kırk dört milyon kişinin hiç sağlık hizmeti alamıyor oluşu, bu sorumsuzluğun bir örneğidir. Emek gücünün yeniden üretilmesinin, hem günümüz işçi kuşağının

her gün işine gidebilmesi için yenilenmesinin hem de bir sonraki işçi kuşağının çocukluğundan itibaren yetiştirilmesinin yükü, hâlâ esas olarak işçi sınıfı ailesinin ve kadınların omuzlarındadır. İşçi sınıfı ailesi, emek gücünün yeniden üretilmesinin ucuz bir aracı olarak, kapitalist sistem için paha biçilmez değerdedir.

İşçi sınıfından kadınların büyük ölçeklerde emek gücüne katılıyor olmaları bu gerçeği değiştirmemiştir. Engels, iş sahibi işçi kadınların yine de ailevi görevlerini yapmakla yükümlü kabul edildiğini ileri sürmüştür. Ancak Engels işçi kadınların bu iki rol arasında seçim yapmak zorunda olduğunu ima etmişken ileri kapitalizm deneyimi aksini ispatlamıştır. İşçi sınıfından kadınların her ikisini de yapması bekleniyor. Bunun sonucunda işçi sınıfından kadınlar, günün sonunda tüm o ailevi sorumluluklarını yerine getirmek için işten eve dönerek çifte bir yük taşıyorlar. Her yeni gün, iki sorumluluğu da yerine getirmek için verilen sonu gelmez bir savaştan ibaret oluyor.[54] Bu nedenle, her ne kadar kadınlar ileri kapitalizmde üretici bir rol üstleniyorlarsa da, bu durum tek başına sınıflı toplumlardan öncesinde olduğu gibi erkelerle bir eşitlik getirmemiş oldu. Çekirdek ailede özelleşmiş yeniden üretim sürdükçe, kadınlara uygulanan baskı da sürecek.

Kadınların Kurtuluşu ve Sosyalizm

İşçi sınıfı ailesinin kapitalizmle ilişkisi göz önüne alındığında sorunların çözümü, kimi feministlerin iddia ettiği gibi erkeklerin ev işlerinde daha fazla sorumluluk almaya ikna edilmesi değildir. Biz sosyalistler, erkeklerin ev işlerini

54 Örneğin Juliet Schor, çalışan annelerin iş ya da ev işleri için haftada yaklaşık altmış beş saat harcadığını hesaplamış. Bkz. Juliet Schor, *The Overworked American* (New York: Basic Books, 1991), 20–21.

paylaşmasından yana olsak da bunun kadınlara uygulanan baskıya çözüm olacağına dair feminist yanılgıya kapılmıyoruz çünkü yeniden üretim özelleştirilmiş olmaya devam edecek. Bu çözüm yalnızca işçi sınıfı ailelerini etkileyecektir. Hizmetçi tutabilecek imkânı olan herhangi bir ailede neredeyse hiçbir etkisi olmayacaktır. Ancak kapitalist sınıfın çıkarlarının devamı için işçi erkeklerin eşleriyle birlikte yeniden üretimin yükünü sırtlanacakları anlamına gelecektir. Hem işçi kadınlar *hem de* erkekler daha fazla boş zamana ihtiyaç duyuyor, daha azına değil. Özellikle Birleşik Devletler'de bir işçinin otuz yıl öncesine göre yılda ortalama bir ay daha fazla çalıştığı günümüz koşulları için geçerli bu durum.[55] Martha Gimenez şunu iddia ediyor:

> "İlerici" ve cinsiyet rol klişelerini değiştirmek açısından faydalı gibi görünen cinsiyete dayalı iş bölümünde değişiklikler (örneğin ev işleri ve çocuk bakımına erkeklerin daha fazla katkı koyması), görece daha az verimli bir zaman kullanımı örneği olmakla kalmıyor (çünkü karşılayabilecek olanlar piyasadan hizmetçi tutmayı tercih edecektir), daha önemlisi ailenin günlük olarak ve kuşaklar açısından emek gücünün yeniden üretiminin temel alanı olarak konumunu sağlamlaştırmış oluyor.[56]

Yasal reformlar da çözüm değildir. Yine sosyalistler, kadınları yasal olarak erkeklerle eşit tutacak eşit hak yasası gibi yasal reformların destekleyicisidir. Ancak Engels'in ileri sürdüğü gibi "kadınlar ve erkekler arasındaki yasal eşitsizlik... kadınlara ekonomik olarak uygulanan baskının nedeni değil sonucudur." Kongreden yarın eşit hak yasası geçecek olsa, işçi kadınların gündelik hayatında neredeyse hiçbir değişiklik yaratmayacaktır. Yine de sosyalistler yasal reformları

55 A.g.e. 29.

56 Sayers, Evans and Redclift, 52.

yaratacağı bilinçlenmeden ötürü desteklemektedir. Engels'e göre, kadın ve erkek arasında "gerçek bir sosyal eşitlik yaratma ihtiyacı":

> Sadece her iki cinsiyetin de yasal olarak tam bir eşitliğe sahip olduğu gün açık günışığında hissedilecektir. O zaman kadının özgürleşmesinin ilk koşulunun bütün kadınları kamu endüstrisine geri göndermekten geçtiği, bunun da toplumun ekonomik bir birimi olarak tek eşli ailenin ortadan kaldırılmasını gereksindiği gün gibi ortada olacaktır.[57]

Kadınlar için yasal eşitlik hakkının elde edilmesi, kadınlara uygulanan baskının ancak bu baskının temellendiği üretim ilişkileri alaşağı edildiğinde ortadan kaldırılabileceğinin daha net görülmesine yarayabilir. Engels'in zamanında doğru olan şey bugün için çok daha geçerli: Günümüz toplumu ev işlerini ve ondan daha yorucu olan çocuk bakımını "toplumsal endüstri"ye, ücreti ödenen üretken emeğe dönüştürebilecek zenginliğin kat be kat fazlasına sahiptir. Ancak, üretim sadece kâr için yapıldığı sürece bu gerçekleşemez. Toplumun sosyalist dönüşümünden başka bir şey kadınlara hakiki eşitliği getirmeyecektir:

> Üretim araçlarının ortak mülkiyetiyle birlikte çekirdek aile, toplumun ekonomik birimi olmaktan çıkar. Özel konut edinimi toplumsal endüstriye dönüştürülür. Çocuk bakımı ve eğitimi kamusal bir iş haline gelir; toplum bütün çocuklara, meşru olsun ya da olmasınlar, aynı şekilde göz kulak olur... Bütün bunlar, sınırlanmamış cinsel ilişkinin giderek gelişmesini ve yanı sıra bakirenin onuru ve kadının ayıbı konularında halkın daha anlayışlı bir bakış açısı geliştirmesini sağlamak için yeterli olmaz mı? Nihayetinde de... fahişelik, tek eşliliği de kendisiyle birlikte uçuruma sürüklemeksizin ortadan kaybolmaz mı?[58]

57 Engels, 136–38.

58 A.g.e. 139.

Engels Haklı mıydı?

Engels'i eleştiren pek çok kişi var. Bu eleştirilerden kimisi çok değerli katkılarda bulunmuştur. Özellikle de antropologlar Eleanor Burke Leacock ve Karen Sacks, Engels'in *Kökenler*'de ortaya koyduğu kadına uygulanan baskıyla ilgili Marksist yaklaşımı geliştirmeye yarayan güncel verileri kullanmış, ama çürütülen varsayımları da bir kenara bırakmıştır. Stephanie Coontz ve Peta Henderson, ataerkil soyun ortaya çıkışıyla ilgili Engels'in çalışmasına yaslanan faydalı bir analiz ortaya koymuştur. Yakın zamanda da Chris Harman, Engels'in görüşlerini daha açık hale getiren bir eleştiri geliştirmiştir. Bu çalışmaların hepsi önceki bölümlerde alıntılanıyor.

Kimi Engels eleştirmenlerinin yaptığı hatalardan biri de, tamamen değilse de özellikle akademisyenler için geçerli olan, Engels'in kuramsal çerçevesini gölgeleyecek kadar kimi belirli noktalara takılıp kalınmasıdır. Ağaca bakarken ormanı görmek mümkün olmuyor. Örneğin sosyolog Martha Gimenez yine yukarıda alıntılanan bir makalesinde, Engels'in ileri sürdüğü belirli iddialara yerinde eleştiriler getirmiş ve aslında ikna edici bir şekilde Marksist kuramın özünü savunmuştur. Ancak buna rağmen, sanki Marx ve Engels'in yolları bir yerde ayrılmış gibi "Engels'in yazılarında Marksist olan ve olmayan özelliklerin, Engels'in görüşlerinin belirsiz niteliğinin önemli bir belirleyeni olduğu" iddiasını ileri sürmüştür.[59] Engels çok kez yanılgıya düşmüş olabilir ama bu, onlardan biri değildir.

Kuramı parçalara ayırıp inceleme işini Marksizme sempati beslemeyenler yaptığında sorun daha çetrefilli hale ge-

59 Sayers, Evans, and Redclift, 37.

liyor. Pek çok feminist yazar Marx ve Engels'i "ekonomik indirgemecilik"le, kadınlara uygulanan baskı da dahil olmak üzere bütün sosyal sorunları sınıf ilişkilerine indirgemekle suçluyor. Bu suçlama genelde, Marksizmin kadınlara uygulanan baskıyı daha önemli olan sınıf savaşımı alanına göre tali gördüğüne dair yanlış varsayımdan kaynaklanmaktadır. Bunun altında yatan ima elbette kadınlara uygulanan baskının kısmen kişisel bir doğası olduğu ve sınıflı toplumlarla ilgisi olmadığı, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsiz kişisel ilişkilerin doğal sonucu olduğudur. Eleanor Leacock duruma açıklık getiriyor: "Batıdaki akademik çevrelerde Marksizmle ilgili ikinci el bilgiler (ya da varsayımlar) çoktur ama Marx ve Engels'in yapıtları nadiren okunur. Genel işleyiş Marksist kuramı ekonomik belirlenimciliğin bostan korkuluğu olarak tespit ettikten sonra onu bir vuruşta yere devirmektir."[60]

Marksizm düşmanlarından biri olan Catherine MacKinnon, Marksizm karşıtı hicvi *Feminist Devlet Kuramına Doğru*'da, Marx'ın kadınlara uygulanan baskıyla "sadece geçerken" ilgilendiğini söylüyor. Engels'i ise açıkça cinsiyetçilikle suçlayarak şöyle diyor: "Engels'in kadınların durumuna dair analizinin temel dinamik varsayımı, Engels'in ortaya koyduğu tarihinde o olmadan hareket etmediği şey tek kelimeyle cinsiyetçiliktir." Buradan hareketle de "Klasik sosyalistler önce sosyalizme, sonra kadınların kurtuluşuna inanıyordu" sonucuna varıyor, sanki Marx ve Engels kadın sorununu hasıraltı etmiş gibi.[61] MacKinnon bu suçlamalarını kaynağa dayandırmaya hiç zahmet etmiyor. Kendi analizi de kadınlara uygulanan baskının kaynağı olarak pornografinin varlığını

60 Engels, 15.

61 Catherine MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State* (Cambridge: Harvard University Press, 1989), 19, 36, 62.

işaret ediyor. Pornografinin suç olarak kabul edilmesini, kadınlara uygulanan baskıyı sona erdirmede ileri bir adım olarak kabul ediyor; pek çok feminist karşı çıktığı sağcı bir görüştür bu.

Sınıf sorununu da göz önünde bulundurmaya çalışan pek çok feminist bile Marksizme yukarıdakilere benzer şekilde yaklaşıyor. Bu yüzden Gerda Lerner "*cinsiyet ilişkileri* sorununun sınıf ilişkileri sorununa tabi olması gerektiğine ilişkin ısrar" olarak tanımladığı durumu eleştiriyor.[62]

Feminist savlar bilhassa Marksizmin kadınlara uygulanan baskının daha kişisel olan boyutlarını açıklayamayacağı (ve açıklamaya da çalışmayacağı) çünkü kadınlara uygulanan baskının kökenini sınıflı toplumlara yerleştirdiği şeklinde devam etmektedir. Marksistlerin sadece iş yerindeki sömürüyle ilgilendikleri şeklinde bir Marksizm karikatürüdür bu. Gerçekte ise Marksistler baskıları "önem sırasına" koymamaktadır. Eşitsizliğin ekonomik temellerini ortaya koymak, görünürde alakasız duran baskıların sömürü sistemini desteklemekteki önemli ve genellikle birbirine bağımlı rollerini anlamanın yoludur.

Kadınlara uygulanan baskının kişisel boyutlarını gözardı etmek şöyle dursun, bunu anlamak doğrultusunda bir kuramsal çerçeveyi ilk kez Engels ortaya koydu. Önyargısız bir şekilde *Kökenler*'i okumaya çalışan herkes için bu durum açık olsa gerek. Engels analizine ev içi baskıdan cinselliğin yabancılaşmasına, cinselliğin metalaşmasından ev işleri angaryasına, dayatılan tek eşlilik ikiyüzlüğüne kadar kadınlara uygulanan her türlü baskıyı dahil etmiştir. En önemlisi de aile içinde kadın ve erkek eşitsizliğini vurgulamıştır. Bunu da, bu türden fikrin kadın hareketleri sonrası biraz daha yay-

62 Lerner, 24.

gınlaştığı günümüzde değil, parmakla gösterildiği Viktorya döneminde yaptı. Kadınlara uygulanan baskının kaynağını sınıflı toplumlara yerleştirmek hiçbir şekilde bu baskının her bir kadının hayatında bıraktığı etkiyi nasıl algıladığımızı sınırlandırmamaktadır.

Kökenler'de, tam da Engels zamanın ilerisinde biri olduğu için kayda değer sayıda yanılgı olması şaşırtıcı değildir. Engels'in en sık düştüğü yanılgılar Viktorya dönemi ahlakının kimi unsurlarını verili kabul ettiği durumlarda görülmektedir. Bu nedenle dayatılan tek eşliliğe yüklendikten sonra, yine de sosyalizmin "modern bireysel aşk" biçiminde bir *tek eşlilik*le çiçekleneceği tahmininde bulunur. Elbette, cinselliğin artık yabancılaştırılmadığı bir toplumda insanların nasıl ilişkiler kuracağını tahmin etmeye çalışmak beyhudedir. Günümüz toplumunda cinsel yabancılaşmanın dayandığı nokta göz önüne alındığında, hayal etmek bile güç oluyor. Buna ek olarak, geylere uygulanan baskıya dair herhangi bir analiz, Engels'in analizinde yer almıyor ancak yakın dönemde Marksist kuram geylere uygulanan baskının kökenini tıpkı kadınlarınki gibi çekirdek ailenin ortaya çıkışıyla ilişkilendiriyor.

Buna rağmen, aşağıdaki paragraftan da anlaşıldığı üzere Engels'in yöntemi, kadınlara uygulanan baskıyı anlamanın bir aracı olmakla kalmadı, aynı zamanda kendi döneminden sonraki sosyalist kuşakları bilgilendiren ve onlara ilham veren, kadınların özgürleşmesine dönük bir perspektif ortaya koydu:

> Kapitalist üretimin yaklaşan mağlubiyetinin ardından cinsiyet ilişkilerinin nasıl düzenleneceğiyle ilgili şu an öngörebildiğimiz şey, temelde bu düzenlemenin olumsuz bir niteliğe sahip olacağı, büyük oranda ortadan kalkan düzenlemenin

sınırları içinde kalacağıdır. Peki, ne tür yenilikler olacak? Bu sorunun cevabı, yetişen yeni kuşakla birlikte gelecek. Parayla ya da başka herhangi bir sosyal erk aracıyla kadının teslim alınmasının ne demek olduğunu hayatları boyunca bilmeyecek olan erkeklerin; gerçek aşk dışında başka herhangi bir nedenle kendini bir erkeğe bırakmanın ya da ekonomik kaygılardan ötürü kendini sevgilisine bırakamamanın ne demek olduğunu asla bilmeyecek olan kadınların kuşağı... Bu insanların yaşadığı dünyada kimse, bugün yapılması gerektiğine inanılan şeylere itimat etmeyecek, kendi pratiklerini geliştirecek ve bu doğrultuda her bireyin kendi pratiğiyle ilgili genel kanıyı kendileri ortaya koyacaklar. İşte bu kadar...[63]

63 Engels, 145.

Bölüm 2

Kürtaj Hakkı: Sosyalist Örnek

Alan Guttmacher Enstitüsü'ne göre Birleşik Devletler'de her üç kadından biri kırk beş yaşından önce kürtaj yaptırmış durumda.[1] Demek oluyor ki kadınların büyük kısmı ya bizzat kürtaj yaptırmış ya da yaptırmak zorunda kalan birilerini tanıyor. İleri yaşlarında olan pek çok kadın, kürtajın kanunen yasak olduğu zamanları anımsıyor. Bu yüzden, son yıllarda kürtaj karşıtlarının edindiği ideolojik kazanımlara rağmen nüfusun büyük kısmının, Yüce Divan'ın 1973 tarihli *Wade'e Karşı Roe* davasında aldığı kürtajı yasallaştırma kararının sonradan bozulmasına karşı çıkmaya devam etmesi, şaşırtıcı değildir.[2]

Kürtajın yasal bir hak olup olmamasından bağımsız olarak, istenmeyen gebeliği sonlandırma derdinde olan kadınlar, kendi yöntemleriyle ya da arka sokaklarda yasal olmayan yollarla yapmaları gerekse de kürtaj yaptırmaya devam ediyor. Dünya genelinde her yıl yirmi altı milyon yasal kürtaj

1 Eleanor J. Bader, "Beyond Choice: On the Anniversary of *Roe v. Wade*, Overcoming Abortion's Stigma," *In These Times*, November 17, 2003.

2 David Stout, "President Signs Bill That Prohibits Type of Abortion," *New York Times*, November 5, 2003.

gerçekleştirilirken, kürtajın ciddi şekilde sınırlandırıldığı ya da yasaklandığı ülkelerde ise yirmi milyon yasal olmayan kürtaj uygulaması yapılıyor.[3] Uzmanlara göre, Birleşik Devletler'de kürtajın yasak olduğu 1940'ların sonlarından 1950'lerin başlarına kadar, her yıl bir milyon üç yüz bin dolayında yasal olmayan kürtaj gerçekleştirildi.[4]

Genellikle anestezi kullanılmadan, karanlık yerlerde ve sıhhi olmayan koşullarda gerçekleştirilen yasal olmayan kürtaj uygulamaları, pahalı ve kadınlar için aşağılayıcıdır. Ama en önemlisi, son derece tehlikelidir. Çaresizce gebeliğini sona erdirmek isteyen kadınlar, kendi kendilerine kürtaj yapmak için zararlı kimyasallar ya da giysi askısı kullanıyor. Arka sokak kürtajları çoğunlukla aşırı kanama ve enfeksiyona neden olurken, cezai işlemden korkan kadınlar tıbbi müdahaleyi genellikle geciktiriyor. Kürtajın yasal olmadığı durumlarda çok sayıda kadın hayatını kaybediyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre dünya genelinde her yıl yetmiş sekiz bin kadın güvenli olmayan kürtaj sonucu ölüyor.[5]

Birleşik Devletler'de kürtajın yasal olmadığı dönemlere ait ölüm oranları bilinmemekle birlikte, sayının yüksek olduğu kesindir. Kimi tahminler, ölümlerin her yıl on bin dolayında olduğu yönündedir. 1950'lerin sonlarında Colorado Üniversitesi tarafından yürütülen bir çalışmaya göre, Birleşik Devletler'de her yıl üç yüz elli bin kadın yasal olmayan kürtaj dolayısıyla, operasyon sonrası komplikasyon geçirmiştir.[6]

---

3 Physicians for Reproductive Choice and Health (PRCH) and the Alan Guttmacher Institute, "An Overview of Abortion in the United States," January 2003. İnternet bağlantısı http://www.agi-usa.org/pubs/ab_slides.html.

4 Rickie Solinger, ed., *Abortion Wars: A Half Century of Struggle, 1950–2000* (Berkeley: University of California Press, 1998), XI.

5 PRCH. *Ibid.*

6 Marian Faux, *Roe v. Wade.* (New York: Macmillan Publishing Company, 1988), 188. Andrew H. Merton, *Enemies of Choice* (Boston: Beacon Press, 1981), 36.

Bu tablo, yasal kürtajın kadın hakları açısından neden vazgeçilmez olduğunu, neden 1960 ve 70'lerde kadın hareketlerinin bu hakkı elde etmek için çok çalıştığını ve bu hak saldırıya uğramaya başladığından beri neden milyonlarcasının onu korumak için mücadele ettiğini gösteriyor. 25 Nisan 2004'te yapılan Kadın Hayatı Yürüyüşü, bir milyondan fazla kürtaj hakkı taraftarını Washington'a toplamış, her kesimden kadın için kürtaj hakkının önemini açıkça ortaya koymuştur.

İstenmeyen gebeliği sona erdirmek olan kürtaj hakkı, kadınların kendi bedenleri ve yeniden üretici varlıkları üzerinde kontrol sahibi olmalarının merkezinde yer almaktadır. Bunu kontrol etme yetkisine başka kimse sahip olmamalı, ne kilise, devlet, koca, aile ne de erkek arkadaş... Nedeni ise çok basit: İstenmeyen gebeliği sonuna kadar götürmenin duygusal ve fiziksel travmasını ve sonuçta maddi yükünü kadın taşıyor.

Doğurganlık yaşındaki kadınların çoğu iş gücünün bir parçası olduğu için, çocuk doğurup doğurmamakta kürtaj hakkına sahip olmak özellikle günümüzde kadınlar açısından önem taşıyor. Ev dışında çalışıp çalışmamalarından bağımsız olarak kadınlar, çocuk yetiştirme sorumluluğunun yükünü taşıyor. Bebek ve okul öncesi çocukların bakım masrafı, devlet okulu masraflarıyla genellikle başa baş gidiyor. Bekâr anneler, erkeklerin kazandığından çok daha düşük maaşlarla çocuklarının tüm sorumluluğunu üstleniyorlar. Günümüzde meydana gelen pek çok kürtajın, hiç evlenmemiş ve erkek arkadaşlarıyla evlenmeden beraber yaşayan kadınlar arasında görülüyor olması tesadüf değil.[7]

Bu nedenle kadınların kürtaj hakkı, kadın eşitliğinin bir ön koşuludur. Kadınlar istemedikleri bir gebeliği sona er-

7 PRCH.

diremedikçe, toplumda erkeklerle eşit olamazlar. Kürtajın, 1960 sonlarındaki kadın hareketlerinin başlıca talebi olması ve günümüzde de mücadelenin merkezinde yer alıyor olması bundandır.

Sınıf, Irk ve Yeniden Üretim Özgürlüğü

Ancak kürtaj hakkı, çok daha geniş kapsamı olan yeniden üretim hakları konusunun yalnızca bir parçasıdır. Her ne kadar son yıllarda mücadele yasal kürtaj hakkını koruma etrafında verilmekteyse de yeniden üretim özgürlüğü, istenmeyen gebeliği yasal olarak sona erdirme hakkından çok daha fazlasını kapsamaktadır.

Yeniden üretim özgürlüğünü elde etmek, yoksul ve işçi kadınların kürtaj hakkı için mücadele etmeyi gerektirir. Kürtajın yasal olmadığı durumlarda bile zengin kadınlar, kürtajı gerçekleştirecek paraya ve özel doktora ulaşabilecekken (ve her zaman ulaştığı gibi), yoksul kadınlar istenmeyen gebeliği sonuna kadar götürmek ya da güvensiz ve yasal olmayan kürtajla hayatlarını tehlikeye atmak arasında bir seçim yapmak zorunda kalıyor. Irk ayrımcılığının ekonomik sonuçları dolayısıyla siyahi ve Latin kökenli kadınların yaşamı, kürtaj yasal olmadığında daha büyük bir tehlike altında kalıyor.

New York City'de kürtaj yasal olduğu 1970 öncesinde, siyahi kadınlar yasal olmayan kürtaj sonucu hayatını kaybeden kadınların yüzde ellisini, Porto Rikolu kadınlar ise yüzde kırk dördünü oluşturuyordu.[8]

Alan Guttmacher Enstitüsü ve Yeniden Üretici Seçim ve Sağlık İçin Doktorlar'a göre "kürtaj yaptıran kadınlar büyük

8 *Guardian* (U.S.), April 12, 1989, 7.

oranda genç, azınlık gruplarından ve düşük gelirliler."[9] Pek çokları için maddi olarak erişilmez olan kürtaja, düşük gelirli kadınların sağlık giderleri sigortası kapsamında erişebiliyor olması gerekiyor. İstenmeyen gebeliğin sonuçlarından en fazla incinen grup olan genç kızlar, serbest ve düşük fiyatlı doğum kontrol ve kürtaj hizmetine erişim hakkına sahip olmalı.

Yeniden üretim hakkı için mücadele, çocuk sahibi olmak isteyen ancak bu haktan mahrum bırakılanların da mücadelesidir. Lezbiyen ve gey çiftler, evliliğin verdiği her türlü yasal ve maddi olanaktan faydalanarak, ortak cinsiyetli ebeveynler olarak çocuk yetiştirme hakkına sahip olmalıdır. Dünyanın her yerindeki siyah ve kahverengi ırktan kadınlar, ırkçı "nüfus kontrolü" programlarına rağmen çocuk sahibi olma hakkına sahip olmalıdır.

Birleşik Devletler sınırları içinde ve dışında nüfus kontrolü savı, geniş ölçekte irade dışı kısırlaştırmayı, doğum kontrol programlarında da zorbaca ve aşağılayıcı yöntemleri meşrulaştırmaya dönük bir bahane olagelmiştir. Yirminci yüzyılın büyük çoğunluğu boyunca bu türden programlar Birleşik Devletler'de yaşayan Afrika kökenli Amerikalıları, yerlileri ve engellileri hedef almıştır ve dünya genelindeki yoksul ülkelerde de siyah ve kahverengi ırktan kadınları hedef almaya devam etmektedir.

Modern nüfus kontrol programlarının politikası, dünya zenginliğini elinde tutan ve onu kontrol edenlerin derin ırkçılığını yansıtmaktadır. İlk nüfus kontrol programları, beyaz Anglosaksonların suretinde "kalıtım geliştirme bilimi" öjeniden ilham alıyordu büyük oranda. Planlı ebeveynlik programının kurucusu ve doğum kontrolü mücadelesinin öncü-

9 PRCII.

lerinden Margaret Sanger, projelerini finanse etmek için yönetici sınıftan yandaşlar aramaya başladığında, başlarda ortaya attığı kadın hakları savlarını terk edip öjenik savlar ileri sürmeye başladı. 1919'da *Doğum Kontrolüne Bakış* adlı çalışmasında "Sağlıklılardan daha fazla, sağlıksızlardan daha az çocuk: İşte doğum kontrolünün özü budur" diyordu.[10]

Öjeniyi savunanlara göre, çocuk doğurmaya "uygun" olmayanlar, zihinsel ve fiziksel özrü olanları, mahkûmları ve beyaz olmayan yoksulları kapsıyordu. Irkçı nüfus kontrolü politikaları, pek çok siyahi, Latin kökenli ve yerli Amerikalı kadının, rızaları ya da bilgileri olmadan kısırlaştırılmasına neden olmuştur. 1974'te Alabama'da süren bir mahkemede, Alabama'da her yıl yüz bin ila yüz elli bin arası siyahi genç kızın kısırlaştırıldığı ortaya konmuştur. 1970'lerde yapılan bir çalışma, yerli Amerikalı kadınların yüzde yirmi beşinin kısırlaştırıldığını, evli siyahi ve Latin kökenli kadınların ise nüfus genelindeki evli kadınlarla kıyaslandığında daha büyük oranlarda kısırlaştırıldığını göstermiştir.[11]

İkinci Dünya savaşının ardından Birleşik Devletler hükümeti, ekonomik çıkarları olan fakir ülkeleri, nüfus kontrolü programlarıyla hedef almaya başlamıştır. 1967 yılında Kongre, dünya çapında fakir ülkelerde özellikle nüfus kontrolü için Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Kuruluşu'na (USAID) otuz beş milyon dolar tahsis etmiştir. Uluslararası Planlı Ebeveynlik Kurumu 1960'larda Birleşik Devletler hükümetinin paralarıyla Porto Riko'da yürütülen zorunlu kısırlaştırma programında başat bir rol üstlenmiştir.

10 Betsy Hartmann, *Reproductive Rights and Wrongs* (New York: Harper & Row, 1987), 97.

11 Solinger, 132. Committee for Abortion Rights and Against Sterilization Abuse (CARASA), Susan E. Davis, ed., *Women Under Attack* (Boston: South End Press, 1988), 28

1968'e gelindiğinde, hâlâ Birleşik Devletler sömürgesi olan Porto Riko'da doğurganlık yaşında olan kadınların üçte biri kalıcı olarak kısırlaştırılmış durumdaydı. Bu kadınların pek çoğu açıkça onayları olmadan ya da onlara bu operasyonun kalıcı sonuçları olacağı söylenmeden kısırlaştırılmıştır.[12]

Her ne kadar son yıllarda nüfus kontrolü programları açıkça ırkçı politikalar güttüklerini ifade etmekten kaçınıyor olsalar da, pratikte ilk öjeni taraftarlarının programları kadar ırkçıdırlar. Kısırlaştırmayı teşvik eden programlar günümüzde hâlâ yoksul ülkelerde yaşayan siyah ve kahverengi ırktan kadın ve erkekleri, nüfus kontrolü adı altında hedef almaya devam ediyor.[13]

Birleşik Devletler'de de 1970'lerden beri Medicaid kürtaj ve doğum kontrolü fonları, yoksul kadınların erişimine neredeyse tamamen kapalıyken, hilekâr bir taktikle kısırlaştırma masraflarının yüzde doksanından fazlasını karşılamaya devam etmektedir.

İşte bunlar, çocuk sahibi olup olmama ve zamanını belirleme hakkının, yani yeniden üretim özgürlüğünün neden sadece kadın sorunuyla ilgili olmadığını gösteren nedenler. Bu konu aynı zamanda bir sınıf, ırk ve küresel adalet konusudur.

Kürtaj Karşıtı Mücadele: Ahlaki Değil Siyasi

"Ahlaki Çoğunluk" gibi isimleri olan sağcı örgütler, ne ahlaki açıdan daha gelişkinler, ne de çoğunluğu oluşturuyorlar. Kongre ve Beyaz Saray gibi yüksek makamlarda müttefikleri olan, maddi açıdan çok iyi desteklenen azınlıkları

12 Hartmann, 111–15, 232

13 Daha güncel bilgi için Betsy Hartmann, *Reproductive Rights and Wrongs: The Global Politics of Population Control* (Boston: South End Press, 1994)'ün gözden geçirilmiş baskısına bakın.

temsil ediyorlar. Elbette bu sağcılar muhalefetlerini "yaşamın kutsallığı" ve "evliliğin kutsallığı"nı öven dindar sloganlarla beyan ediyorlar.

Fakat ikiyüzlüler. Örneğin, evliliğin kutsallığının başlıca savunucusu Newt Gingrich şu anda üçüncü evliliğini sürdürüyor. Kampanyaları ahlaki değil siyasi bir nitelik taşıyor.

Ahlak kişiseldir. Kürtaja karşı çıkanlar kendi ahlak anlayışlarını izlerken, diğer insanların da kendi ahlak anlayışlarını izlemelerine izin verebilmelidir. Kürtaj hakkını savunan hareketten kimsenin, kişisel olarak kürtaja karşı çıkan herhangi birinin kürtaja zorlanması gerektiğini ileri sürdüğü görülmemiştir. Ancak kürtaj karşıtı kampın amacı, nüfusun geri kalanına yasalar yoluyla bir dizi muhafazakâr ahlaki değeri dayatmaktır.

Bu nedenle kürtaj tartışmasını, hayatın gebeliğin ilk anında başlayıp başlamadığı ahlaki tartışmasıyla sınırlamamak gerekiyor. Farklı dinî inançlar arasında insan hayatının ne zaman başladığına dair genel bir fikir ortaklığı bulunmadığı gibi, İncil'in kürtajı yasakladığına dair bir kanıt da bulunmamaktadır.[14] Bir dinden diğerine görüşler değişmektedir ve zaman içinde hepsi değişim geçirmiştir.

Çeşitli Protestan köktenci örgütlerin yanı sıra Katolik Kilisesi, kürtaj karşıtı harekette başı çekerken, diğer kırk beş dinî örgüt aktif olarak kürtaj hakkını savunuyor. Henüz 1962 yılında Birleşik Presbiteryen Kilisesi kürtaj yasası reformu çağrısında bulundu. 1963'te Amerikan Lutherci Kilise Yönetim Komitesi, ardından da 1964'te Evrensel Üniteryen Birliği bu çağrıyı yinelemiştir. 1971'de New York kürtajı yasallaştırdıktan sonra, bin iki yüz Protestan vaizden ve Yahudi hahamdan

14 Garry Wills, "Evangels of Abortion," *New York Review of Books*, July 15, 1989. İncil bölümlerinin kürtaj karşıtlarınca Hristiyan öğretilerinin kürtajı yasakladığına dair "kanıt" olarak kullanılması oldukça tartışmalıdır.

oluşan Din Adamları Danışmanlık Servisi, yirmi eyalette kürtaj danışmanlık servisi açmıştır. Bu servis, 1973 tarihli *Wade'e Karşı Roe* kararından önce binlerce kadının kürtaj olmak için New York'a gitmesine yardımcı olmuştur.[15]

Aslında Katolik Kilisesi erken kürtaja her zaman karşı çıkmıyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Kilise'nin (toplumun geri kalanıyla birlikte), gebeliğin yaklaşık dördüncü haftasına kadar kürtaja karşı herhangi bir yaptırımı bulunmuyordu. Papa IX. Puis'nin kürtaj öğretilerini tekrar ele aldığı 1869 yılı Kilise'nin, bir gebeliği kürtajla sona erdiren herhangi birinin aforoz edilmesi kararını aldığı yıl oldu.[16] Kilise liderleri kürtajı ve doğum kontrolünü ne kadar hararetle kınıyor olsalar da, kamuoyu yoklamalarının ve araştırmaların, Kilise nasihatlerine Katolik nüfus tarafından aldırış edilmediğini, onların da Birleşik Devletler'de yaşayan Katolik olmayan nüfusla yaklaşık aynı oranlarda kürtaj ve doğum kontrolü yöntemleri uyguladığını defalarca ortaya koyduğunu da belirtmek gerekiyor.

1960'ların sonlarında çoktandır suni doğum kontrolüne karşı kampanya yürütmekte olan Kilise, dikkatlerini kürtaja yönlendirmeye başladı. Yüce Divan'ın 1973 tarihli kararından 1976'ya kadar Katolik Kilisesi, kürtaj karşıtı saldırının merkezini oluşturdu. Katolik Piskoposlar Ulusal Konferansı, Ulusal Yaşam Hakkı Komitesi'ni kendi fonlarının büyük kısmıyla desteklemenin ötesinde, Birleşik Devletler'in bütün parlamento seçim bölgelerinde kürtaj karşıtı bir grup örgütlemiştir.[17]

---

15 Andrew H. Merton, *Enemies of Choice: The Right-to-Life Movement and it's Threat to Abortion* (New York: MacMillan Publishing Company, 1988), 188.

16 Kristin Luker, *Abortion and the Politics of Motherhood* (Berkeley: University of California Press, 1984), 58-59.

17 CARASA, 54.

Hristiyan Sağı'nın Gerici Kökeni

Birleşik Devletler'de kürtaj 1973'te yasallaşır yasallaşmaz, sağcı örgütler ve yasama organı üyeleri kararın bozulması için kolları sıvadı. 1980 seçimlerinde kürtaj karşıtı Ronald Reagan'ın Devlet Başkanı seçilmesiyle kürtaj karşıtı muhalefet, ana akım siyasetin kulvarına girmiş oldu. Katolik Kilisesi'nin basit bir uzvundan daha fazlası haline gelen kürtaj karşıtı kamp, "Yeni Sağ" olarak anılan gevşek örgütlenmiş koalisyonun merkezi haline geldi. Günümüz Hristiyan Sağı'nın kökleri, dinî bir gayesi varmış gibi görünmeye bile çalışmayan ama Rahip Jerry Falwell'in Ahlaki Çoğunluk'undan Ulusal Muhafazakârlar Kurultayı'na kadar çeşitli dinî ve siyasi örgütü bünyesinde barındıran Yeni Sağ'a dayanmaktadır.

Yeni Sağ'ın gündemi, insan hayatının kutsallığına dayanan her türden efsaneyi ortadan kaldırmayı, idam cezasının, nükleer silahların ve yoksullar için ayrılan sosyal bütçenin kesilmesinin desteklenmesini kapsıyordu. Örneğin 1982 ila 1985 dönemini kapsayan mali yıllarda Kongre, yoksul çocukların okul kahvaltısı ve yemeğiyle yaz dönemi yemekleri için ayrılan bütçeden seksen beş trilyon dolar kesinti uyguladı. California Cumhuriyetçi Temsilci Robert K. Dornan, sadece tecavüz ve ensest kurbanlarının değil doğum yaparken ölüm tehlikesi bulunan kadınların bile kürtaj yaptırmasını yasaklayan İnsan Hayatı Yasa Değişikliğini desteklemiştir. *İnsan* hayatına o kadar değer veriyorlar.[18]

Aslında Yeni Sağ, sadece kadın hareketlerinin değil, Siyah İktidar'ın ve gey hareketlerinin de elde ettiği kazanımlara muhalefet etmek üzere kurulmuştur. Yeni Sağ temelde

18 A.g.e., 51. 1980'li yıllar boyunca Cumhuriyetçiler, İnsan Hayatı Yasa Değişikliği olarak bilinen anayasal kürtaj yasağını elde etmek için yılmadan uğraştılar ama başarısız oldular. Merton, 141–42.

Protestan köktencileri, kökenleri eskiye dayanan ayrımcılarla diğer bağnazları, 1980'lerde siyasi iklimi sağa kaydıran hırslı bir kampanya örgütlemek için bir araya getirmiştir. Uyguladıkları bu basınç sayesinde, Cumhuriyetçi Parti'nin İnsan Hakları Yasa Değişikliği'ni desteklemesiyle yasanın geçmesi ve kürtaja karşı çıkan federal hâkimlerin göreve getirilmesini talep eden maddenin kabul edilmesi sağlanmıştır.

Yeni Sağ, okullarda cinsellik eğitiminin verilmesinin yanı sıra kadınlara eşit haklar tanınmasının bütün boyutlarına karşı çıkmıştır. Kürtaja muhalefetlerini, kadınları çekirdek ailede eş ve anneye indirgeyen geleneksel rollerine döndürme emellerinden ayrı tutmak mümkün değildir. 1980'lerde Yeni Sağ'ı niteleyen başlıca özellik kürtaj karşı çıkmaları değil, aynı zamanda Eşit Haklar Yasa Değişikliği'ne (ERA) ve kadınların erkeklerle temel eşitliğini tesis edecek olan Anayasal Değişiklik'e de karşı çıkmalarıydı. Ulusal Yaşam Hakkı Komitesi kürtaj karşıtı bir kampanya yürütürken, Phyllis Schlafly'nin ERA'yı Durdur örgütü de ERA'ya karşı büyük bir gayretle kampanya yürüttü.

Hristiyan Sağı liderleri, özellikle doğurganlık yaşında olan ve emek gücünün bir parçası olarak sayıları giderek artan kadınların, çekirdek ailenin temelini zayıflattığını düşünüyordu. Kürtaj hakkı ve ERA'nın kabulü için mücadele eden kadın hareketlerini bundan sorumlu tutuyorlardı. Bugün de sağ kanatta yer alan bu muhalifler, kadın haklarının bütününe karşı çıkıyor ve emek gücünün bir parçası olan artan sayıdaki kadının, kürtajla birlikte "geleneksel" çekirdek ailenin temelini sarstığını iddia ediyor.

Eve ekmek getiren koca ve evde oturan anneden oluşan "geleneksel aile" idealinin aslında hiçbir zaman var olmadığı, çünkü işçi sınıfına mensup pek çok kadının her zaman ev

dışında çalıştığı pekâlâ ileri sürülebilir. "Ozzie ve Harriet" ve "Beaver Halleder" gibi çeşitlemeleri olan bu ideal, 1950'lerin ayrımcı ve gerici döneminin en önemli öğesiydi. Hristiyan Sağı'nın öykündüğü dönem işte tam da bu dönemdir.

Hristiyan Sağı'nın kürtaj karşıtlığıyla geride kalan bu dönemin yobazlığı arasındaki ilişki belki de en açık biçimiyle, Hristiyan Sağı'nın Kongre'deki programını yürütmek için her gün uğraşan Cumhuriyetçi senatör Trent Lott'un, (artık hayatta olmayan) Cumhuriyetçi senatör Strom Thurmond'un 9 Aralık 2002'deki doğum günü kutlamasında, özünde bütünleşme karşıtlığı olan 1948 başkanlık seçimi kampanyasına yaptığı övgülerde görülmüştür.

"Onunla gurur duyuyoruz. Eğer ülkenin geri kalanı da bizim izimizden gitmiş olsaydı, bunca yıl bu kadar sorunla başımız ağrımayacaktı" diyordu Lott.[19]

Hristiyan Sağı'nın kürtaj karşıtlığı, bu bağlamda temellenmektedir. "Aile yanlısı" gündemi, 1960'ların sosyal hareketlerinin elde ettiği bütün kazanımlara saldırmaktadır. Liderlerinin kadınların özgürleşmesine dönük düşmanca muhalefeti, pozitif ayrımcılığa ve gey haklarına saldırganlıklarıyla örtüşmektedir.

Hristiyan Sağı 1990'larda, Clinton'ın milyonlarca yoksul aileyi, kadını ve çocuğu daha da yoksullaştıran ve gençler için cinsel perhiz programlarını talep eden sözde refah programını desteklemiştir. Bugün Hristiyan Sağı sadece Bush'un gey evliliği yasağına desteğinin ve kürtaja dönük saldırganlığının değil, aynı zamanda geleneksel ailenin bekâr annelikle "tehdit edildiğine" inanılan, özellikle siyahi nüfusun yaşadığı yoksul bölgelerde evliliği desteklemek için bir buçuk trilyon dolarlık programının da arkasında yer alıyor.

19 Thomas B. Edsall, "Lott Decried For Part of Salute to Thurmond," *Washington Post*, December 7, 2002.

Kürtaj karşıtı hareket başından itibaren kararlı aktivistlerden oluşuyordu ancak kendilerine güvenleri esas olarak Ronald Reagan'ın 1980'de Beyaz Saray'a çıkmasıyla geldi. Kurtarma Operasyonu gibi örgütlerden kürtaj karşıtı aktivistler, 1980'li yıllarda bütün büyük kentlerdeki kürtaj kliniklerinin önüne yığılmaya, yasal kürtaj hakkını kullanan kadınları rahatsız etmeye ve onları düşmanlaştırmaya, onları katil olarak yaftalamaya başladı. Clinton'lı 90'larda kürtaj karşıtı hareket marjinalleşti ama hareketin çekirdeğindeki mücadeleciler, kürtaj hakkını baltalama stratejisiyle aktivizme devam etti. Kurtarma Operasyonu'nun lideri Randall Terry'nin 1989'da söylediği gibi: "İki yönlü bir saldırı yürütüyoruz. Binlerce insan kadınları ve çocukları kurtarmak için kürtaj fabrikalarını kuşatırken, biz de eşit kuvvetle yasama organına baskı uygulayacağız."[20]

Kürtaj karşıtı fanatikler, kürtaj kliniklerini kuşatmanın insan hakları geleneğine uygun olduğunu iddia ederek, aktivistleri bir arada tutmak için yürüyüşler ve kürtaj karşıtı protestolar düzenlemeye devam etti. İkinci olarak da, kadınların istenmeyen gebeliği sonlandırma haklarına yasal sınırlamalar ve başka engeller getirilmesini sağlamak için siyasi düzlemde mücadele ederek, yasal kürtaj hakkını zedelemeyi hedef aldılar.

Sağ'ın yaklaşık otuz yıl süren aralıksız saldırıları sonucunda, kürtaj hakkıyla ilgili temel savlar yeniden biçimlenmiş oldu. Medicaid fonlarından yoksul kadınların yaralanmasını önleyen 1976 Hyde Yasa Değişikliği'nden yakın zamanlardaki sözde kısmi doğum kürtajı yasaklarına kadar her bir sınırlama, kadınların kürtaja erişme hakkını daha fazla tırpanladı.

20 Solinger, 233.

Ayrıca, her bir sınırlama kadın hakları düşüncesinden, esas olarak da kadınların kendi bedenlerinin kontrolüne sahip olması gerektiği fikrinden gitgide daha fazla uzaklaştı. Kürtaj karşıtı bütün savlar, kadın bedeninin ister aile, eş, erkek arkadaş isterse de devlet sınırlamaları olsun, başkalarının kontrolüne açık olması gerektiğini çünkü kadınların kürtaj tercihinin "sıradan nedenlere" dayandığını ve rahatlık pahasına "bencilce" kürtajı yaptırdıkları yargılarına dayanmaktadır. *Arkansas* gazetesinde bir kürtaj karşıtının yazdığı gibi "doğum izleri pahasına bir hayattan gerçekten vazgeçebilir miyiz?"[21]

1990'lar: Kürtaj Hakkı, Bu Hakkı Savunan Bir Devlet Başkanınca Nasıl Baltalandı?

Kürtaj karşıtı kamp, aktivistlerini Clinton'lı yıllarda bir arada tutabildiyse bile, aynı şey kürtaj hakkı taraftarları için söylenemez. Başlıca feminist örgütler, Clinton sağ kanada kadınların kürtaj hakkını zayıflatma olanağı tanımış olduğunda bile, kendini kürtaj hakkı savunucusu olarak tanımlayan başkanın karşısında değil onunla beraber hareket etmeye devam etti. Clinton'ın 1992 seçim kampanyası vaatlerinden olan Kürtaj Hakkı Yasası, Clinton'ın seçilmesinin hemen ardından unutuldu. Beyaz Saray'da bir Demokrat ve Meclis'te Demokrat çoğunluğu olmasına rağmen Kürtaj Hakkı Yasası 1993 yılında tartışılmak için bile Beyaz Saray'ın kapısından içeri giremedi. Her yıl bütçe görüşmelerinde tekrar onaylanan kürtaj için Medicaid fonlarına federal yasak getiren Hyde Yasa Değişikliği, aynı yıl Demokratların denetimindeki meclisten geçti. Hyde Yasa

21 William Saletan, *Bearing Right: How Conservatives Won the Abortion War* (Berkeley: University of California Press, 2003), 26.

Değişikliği'nin tekrar geçmesi doğrultusunda oy kullanan Demokratların pek çoğu, kürtaj hakkını savunan örgütlerin fonlarından yararlanan kürtaj hakkı savunucularından oluşuyordu.[22]

Kürtaj hakkını savunan hareket bu hakkı korumak için, kürtaj hakkını savunan çoğunluğu mücadeleci bir güce dönüştürecek bir strateji geliştirebilirdi ve geliştirmeliydi. 9 Nisan 1989'da, kürtaj hakkını savunan en az üç yüz bin aktivist yasal kürtaj hakkı mücadelesindeki kararlılıklarını göstermek için, Washington'da bir gösteri düzenledi. 1992'de en az beş yüz bin kişiden oluşan kalabalık, kürtaj hakkını savunmak için bir araya geldi. Kürtaj hakkını kadın haklarıyla bütünleştiren bir kitle hareketi yaratma potansiyeli olduğu, o zaman da bugünkü kadar ortadaydı.

Ancak henüz 1980'lerin sonlarında, Ulusal Kürtaj Hakkı ve Yeniden Üretim Hakları Eylem Birliği (adı artık NARAL Kürtaj Hakkı Yanlısı Amerika) gibi en büyük kürtaj hakkı savunucusu örgütler, polemiklerini seçme hakkı olgusundan, parlamentoda ve "aradaki hassas" karasız seçmenlerde "ilgi uyandıracak" bir polemiğe bilinçli bir geçiş yapma kararı aldılar. 1989'da NARAL, üyeleri için bir "söylem broşürü" yayınlayarak "Kadının bedeni kendi kontrolündedir" gibi sözler sarf edilmemesi gerektiği talimatını vermiştir. Bunun yerine, seçme hakkı bir "mahremiyet" hakkı olarak konumlandırılmalıydı.[23] Kürtaj hakkını savunan örgütler, kürtaj hakkı yanlısı olmanın aynı zamanda "aile yanlısı" olmak anlamına geldiğini gitgide daha fazla vurgulayarak, önemli bir ideolojik temeli Hristiyan Sağı'nın temel sloganına feda ettiler.

22 Solinger, 122.

23 Saletan, 72–73.

1992 ile 2004 seçim yılları arasında Washington'da kürtaj yanlısı tek bir yürüyüş bile düzenlenmezken, *Wade'e Karşı Roe* davasının yıl dönümü olan her 22 Ocak günü sayıları binlerce kişiyi bulan kürtaj karşıtı yürüyüşler düzenlendi. Clinton, Kürtaj Hakkı Yasası'nı geçirmeye dönük seçim vaadini yerine getirmediğinde kürtaj hakkını savunan hareket onu kınayan gösteriler düzenlemedi. Ayrıca Clinton, 1996'da "bildiğimiz refahı sona erdirme"ye dönük seçim vaadini, federal bir refah programı olan Çocuklu Ailelere Yardım (AFDC) programını Cumhuriyetçilerin desteklediği bir yasayla yürürlükten kaldırarak uygulamaya soktuğunda, kürtaj hakkını savunan liderler, refah uygulamalarından mahrum bırakılan binlerce yoksul kadın ve çocuğa aktivistleri harekete geçirerek kitle desteği sağlamamıştır.

Sağ kanattan yasama üyeleri, kadınların kürtaj hakkına zorunlu bekleme dönemi, aile onayı ya da tebliği ve bir dizi başka sınırlamalar getirdiğinde Clinton herhangi bir karşı duruş sergilememiştir. Clinton Hyde Yasa Değişikliği'ne resmî olarak karşı çıkmış olsa da, tecavüz ve ensest istisnaları saklı tutulmak koşuluyla eyaletlerin Medicaid kürtaj fonunu yürürlükten kaldırmasını desteklemiştir. Kendisinin de ifade ettiği gibi "yoksul bir kadının kişisel tercihiyle gerçekleşen bir kürtajı vergi mükelleflerinin ödememesi gerektiğini söylemek başka, bu başka... Bir başka şey de aynı durumun tecavüz ve ensest için de geçerli olduğunu söylemektir."[24]

Parlamentonun kısmi doğum kürtajı olarak adlandırılan uygulamayı, yani rahim ağzının genişletilmesi (intakt dilatasyon) ve gebeliğin boşaltılması (evakuasyon) işlemlerinden oluşan kürtaj uygulamasını yasaklamaya dönük ilk girişimini Clinton veto etmiş olsa da, kadın sağlığını korumak adına

24 A.g.e, 220.

kimi istisnaları barındıran bir kürtaj yasağını imzalamaya gönüllü olduğunu söyleyerek kürtaj karşıtlarına tavizde bulunmuştur. Parlamentonun "kısmi doğum kürtajı" yasağı getirmesi beklenirken, kimi eyaletler erken davranıp bu yasağı uygulamaya soktu.

Clinton'ın ilk başkanlık dönemi, Parlamento tarihinde en yüksek kürtaj karşıtı oylamaya tanıklık ederken, ikinci döneminde kürtaj konusuyla ilgili tek icraatı ülke genelinde kürtaj oranını düşürmek için gençler arasında cinsel perhizi teşvik etmek olmuştur. 1997'de Hillary Clinton, kürtaj yanlısı harekete "aşırılık"tan kaçınmaları ve Birleşik Devletler'de kürtaj oranını azaltmak gibi başlıklarda kürtaj karşıtlarıyla ortaklık oluşturmaları yönünde baskıda bulunmuştur.[25]

Yine de başlıca kürtaj yanlısı örgütler Clinton yönetiminin rotasını izlemeye devam etti. Clinton'ın başkanlığı boyunca kürtaj yanlısı "protestolar" kürtaja getirilen yığınla sınırlamaya karşı basın toplantılarıyla sınırlı kalırken "aktivizm", kürtaj yanlısı Demokratların reklamını yapma işine döndü. Örneğin 1997'de NARAL, planlanmamış gebeliklerin yüzde otuz oranında azaltılması kampanyasında Clinton yönetimine yardımcı olmaya girişti. NARAL lideri Kate Michelman, yasal kürtaj hakkının yirmi dördüncü yıl dönümü kutlamaları için birliğin her sene düzenlediği öğle yemeğinde "İnsanlar kürtajın azaldığını görmekten memnun olacaktır" diye konuştu.[26]

Clinton'ın 1996'da yeniden seçilmek için yürüttüğü kampanya reklamları Evliliğin Korunması Yasası'nı, yani gey evliliklerinin yasaklanmasını vurguluyor, "devlet yardımı

25 A Step Backward for Abortion Rights," *International Socialist Review* 1, Summer 1997.

26 A.g.e

alan gençlik çağındaki annelerin okula devam etmesi gerektiği yoksa yardımın kesileceğini" söylüyordu. Yine de kürtaj yanlısı hareketin Clinton'ın yeniden seçim kampanyasına verdiği destek devam etti.[27]

Clinton'ın ikinci döneminin sonuna gelindiğinde kadınların kürtaj hakkı, 1993'te başkanlığa geldiğindekinden çok daha fazla sınırlanmış durumdaydı. Clinton'ın başkanlığı, kampanya retorikleri nasıl olursa olsun politikacılara kürtaj hakkının savunulması konusunda güvenilemeyeceğini göstermiştir. İleri bir adım olmak şöyle dursun, Clinton'ın başkanlığı kürtaj hakkı konusunda kesinlikle geri bir adım olmuştur.

George W. Bush Kürtajı Hedef Alıyor

Bush göreve gelir gelmez kürtaj hakkına ön cepheden bir saldırı başlattı. 2001'deki göreve başlama töreninden iki gün sonra, Birleşik Devletler aile planlaması fonlarının danışmanlık sürecinde kürtaj seçeneğinden bahseden herhangi bir kuruma verilmesini reddeden Reagan döneminin, küresel "tartışma yasağı" getiren ve daha önce Clinton tarafından kaldırılan kuralını tekrar hayata geçirdi. Birleşik Devletler fonundan yararlanan bütün Uluslararası Aile Planlama Merkezlerinin kürtaj masraflarını ve danışmanlığını kendi bütçelerinden karşılamaları bile yasaklanarak, planlanmamış gebelikle karşı karşıya kalan dünyanın pek çok yerindeki milyonlarca yoksul kadın kürtaj hakkından mahrum bırakıldı. Ancak deniz ötesi yoksul ülkelerde, çok sayıda kadın ve erkeği bilgileri ve rızaları olmadan onlarca yıl kısırlaştıran programlara böyle sınırlamalar getirilmedi.

27 Saletan, 232.

Bush'un kürtaj hakkına saldırısı aslında içinde daha büyük bir potansiyeli taşıyordu. Önce yasal kürtaj hakkını geri almaya niyeti olduğunun sinyallerini verdi. *Wade'e Karşı Roe* kararının yirmi sekizinci yıl dönümü olan 22 Ocak 2001'de, NBC haber muhabirine "*Wade'e Karşı Roe*'nun hukuki bir mastürbasyon olduğunu hep söylemişimdir" şeklinde bir açıklama yaptı. Bu açıklamadan sadece birkaç gün önce de Fox News'e yeni Adalet Bakanlığı'nın yasada değişikliğe gitme olanağını kaçırmayacağını vurguladı.[28]

Bush'un kürtaj hakkına karşı başlattığı saldırılarının yanı sıra, zenginlere yüklü bir vergi indirimine gitme planları ve bunu takip eden pozitif ayrımcılığa ve gey evliliklerine saldırıları bir rastlantı değildir. Bush yönetimi, her türlü özgürlüğe saldırarak Reagan'ın yirmi yıl önce yaptığı gibi muhalefeti oyunun dışında tutabileceğine inanıyordu. Tıpkı Reagan'da olduğu gibi Bush'un seçilmesi de Hristiyan Sağı'na, "aile değerleri" gündemini saldırgan bir şekilde yürütme cesareti verdi.

11 Eylül saldırıları Bush'a, terörizme ucu açık bir "saldırı" başlatma ve bir "Bush doktrini" olarak düşmanlara "önleyici saldırılar"da bulunma stratejisini ilerletme bahanesi vermiş, böylece Afganistan ve onu takiben Irak savaşı ve işgali batağına neden olmuştur. Ülkede ise Bush yönetimi, "savaş dönemi başkanı" vasfının ardına saklanarak kendilerini eleştirenleri "teröristlere yardım etmekle" suçlamış, yeni muhafazakâr bir programı dayatarak da Hristiyan Sağı'nın sırtını sıvazlamıştır.

2002'de Bush yönetimi, dünya devletlerinin kadınların erkeklerle aynı haklara ve sağlık hizmetlerine erişmesi sağlamalarını garanti altına alan Birleşmiş Milletlerin

28 *CNN Late Edition*, January 21, 2001. Yazılı nüshası internette şu adreste mevcut: http://www.cnn.com/TRANSCRIPTS/0101/21/le.00.html.

"Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Sona Erdirilmesi Sözleşmesi"ne onayını geri çekmiştir. Aynı yıl Bush, kürtaj hizmeti sunmasa da hastaneye gidemeyen yoksul kadınlara anne sağlığı hizmeti sağlayan Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNPF) için daha önce parlamentonun onayladığı 34 milyon dolarlık Birleşik Devletler yardımını kesmiştir.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, dünyada en yüksek gebeliğe bağlı anne ölümü oranına sahip ülke olan Afganistan'a, Bush'un Afgan savaşıyla "özgürleştirdiğini" iddia ettiği kadınlara, acil durum doğum ekipmanı sağlıyor.

Kasım 2003'te Bush, tıp dünyasında hiç bilinmeyen ama medya tarafından kullanılan, kürtaj karşıtı hareketin yanıltıcı tanımlamasıyla genellikle kısmi doğum kürtajı olarak adlandırılan kürtaj yöntemine parlamentonun getirdiği yasağı imzalayarak sözünü tuttu. Bu yöntem, toplam kürtaj operasyonlarının yüzde 0.05'i kadar nadir uygulanıyor ve ikinci ya da üçüncü üç aylık dönemlerinde olan kimi kadınlar için tıbbi açıdan en uygun yöntem olarak kabul ediliyor. Tıbbi açıdan gerekli bu yönteme yasak getirmek, kadınların hayatlarını ya da sağlıklarını tehlikeye atmak anlamına geliyor. Ancak yasak, gebe kadınların sağlıklarını koruyacak bir madde bile olmaksızın parlamentodan geçti. Yasağın anayasaya uygunluğu için bir mahkeme kararının alınması gerekiyor olsa da Bush'un imza atmış olması, kürtaj karşıtı kamp için büyük bir toplumsal zafer anlamına geldi.

Böyle bir yasak, üçüncü üç aylık dönemdeki kürtajlar kadının hayatını ya da sağlığını kurtarmak için ya da fetüsün deforme olduğu durumlar gibi sadece en travmatik ve içler acısı durumlarda yapılırken, kürtaj karşıtı kampanyanın kadınların geç dönem kürtajı "önemsiz" nedenlerle tercih ettiği yönündeki yanlış izlenimini pekiştirmiş oluyor.

Son yirmi yılda Birleşik Devletler genelinde eyaletler, kadının kürtaj hakkını elinden alan, yirmi dört saatlik zorunlu bekleme süresini, istismarcı aileleri olan gençlerin bile ailelerini durumdan haberdar etmesini ve onların onayını alması gerekliliğini, kanser ya da diyabetli olsalar bile yoksul kadınlara kürtaj için devlet yardımının kesilmesini dayatan yüzlerce yasa çıkardı. Mart 2004'te Senato, "Şiddetin Henüz Doğmamış Kurbanları Yasası" hamile kadının fetüsüne zarar vermeyi ikinci bir suç olarak kabul etti. Yasal kürtaj hakkı ise hâlâ tehlikede.

Yasal Kürtaj Hakkı Kararı Bozulacak mı?

Birleşik Devletler Yüce Divanı 3 Temmuz 1989 tarihli *Yeniden Üretici Sağlık Hizmetlerine Karşı Webster* davasında, *Wade'e Karşı Roe* kararının bozulması yönünde bir oy çıkmıştır.[29] Bu emsal, yasal kürtaj hakkı kararının bozulabileceğini göstermektedir. Ancak işin nereye varacağı ne önceden kestirilebilir, ne de kürtaj yanlılarının parlamentoda çoğunluğu almasına ya da Beyaz Saray'ı işgal etmesine bağlıdır.

Şu anda Demokrat Parti resmî olarak kürtaj yanlısı, Cumhuriyetçi Parti ise kürtaj karşıtıdır. Ancak henüz 1970'lerin ortalarında, Başkan Gerald Ford ve o dönemde senatör olan George H. W. Bush (baba Bush) gibi önde gelen pek çok Cumhuriyetçi de kürtaj yanlısıydı. Aslında 1960'larda Baba Bush, kadınlar için doğum kontrol klinikleri açılmasının ateşli bir savunucusuydu. 1980'de Ronald Reagan'la aynı partiden aday gösterilince kürtaj karşıtına dönüştü.

Yönetici sınıfın görüşleri, kapitalist sistemin ihtiyaçları doğrultusunda değişiyor. Kadınların sistem içindeki rolleri de geride bıraktığımız yüzyıl içinde bir hayli değişti.

29 Solinger, XIV.

Kapitalizmin değişen ihtiyaçları, kürtajın neden on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde yasaklandığını açıklıyor. O vakte kadar erken dönem kürtajlar hem yaygındı hem de yasaldı. "Hızlanma" döneminden (gebeliğin yaklaşık beşinci ayında görülen fetüs hareketleri) önce yapılan kürtajlar yüzyıllar boyunca doğurganlığı kontrol etmenin bir yolu olarak sosyal açıdan uygun karşılanıyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında çıkan kürtaj karşıtı kanunların ve elbette Katolik Kilisesi'nin yeni icat ettiği kürtaj karşıtlığının temeli, hızla sanayileşmekte olan bir ekonominin ihtiyaçlarında bulunuyordu. 1870 ile 1929 arasında Birleşik Devletler endüstriyel üretimi on dört katlık bir artış gösterdi.[30] Bu, iki şekilde karşılanan muazzam bir emek gücü talebi yarattı.

Birincisi, Birleşik Devletler kapılarını göçmenlere açtı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından önce yabancı kökenli işçiler toplam endüstriyel iş gücünün yüzde altmışını oluşturuyordu.[31]

İkincisi, işçi kadın ve erkekler, kadının ev dışında tam zamanlı işçi değil evinde tam zamanlı anne ve ev kadını olduğu ailelerde yaşamaya zorlandı. Aslında pek çok işçi kadın ev kadınlığıyla para kazanmayı bir arada götürmenin bir yolunu bulabiliyordu. Buna rağmen, nüfus sayımı verilerine göre 1900'da evli kadınların sadece yüzde 5,6'sı ev dışında istihdam ediliyordu. Birleşik Devletler'de on dokuzuncu yüzyılda doğum oranı yarıya düşmüştü ancak kadınlar doğurganlık oranlarında keskin bir düşüşün yaşandığı 1920'lere kadar çok sayıda çocuk doğurmaya devam etti.[32]

30 David Brody, *Workers in Industrial America* (Oxford: Oxford University Press, 1980), 14.

31 A.g.e. 15.

32 Leslie Woodcock Tentler, *Wage Earning Women* (Oxford: Oxford University Press, 1979), 137. Johanna Brenner and Maria Ramas, "Rethinking Women's Oppression," *New Left Review* 144, March–April, 1984, 53–54.

Bu dönemde yönetici sınıfın çıkarları demek ki yüksek doğurganlık oranlarını desteklemekte yatıyordu. Bu nedenle kürtaj karşıtı kanunlar elli eyaletin tümüne yayıldı. Aynı zamanda, ders kitapları ve dergiler kadınların tam zamanlı anneliğe doğal eğilimini açıklayan "uzman" görüşleriyle dolup taşıyordu.

Ancak yirminci yüzyıl yol aldıkça kapitalizmin kadınlara esas olarak evde duyduğu ihtiyaç azalmaya başladı. Yüzyılın ortalarında, yükselen Amerikan yaşam standardı, beraberinde daha düşük bebek ölüm oranları ve kadınlar açısından da daha düşük doğurganlık oranlarını getirdi. Doğum kontrol yöntemlerindeki gelişmeler, özellikle de 1960'da çıkan doğum kontrol hapları, gebeliği sınırlandırmada kadınlara daha fazla kontrol verdi. Böylece işverenler açısından kadınlar, daha tercih edilir işçiler haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana genel eğilim, kadın işçilerin emek gücünün daha düşük ücretle çalışan kesimini oluşturmalarıdır. Günümüzde doğurganlık çağında bulunan kadınların yüzde yetmişi emek gücünün bir parçasıdır. En keskin yükseliş ise çalışan çocuklu anne sayısında olmuştur: 2002'ye gelindiğinde, bir yaşından küçük çocukları olan kadınların yüzde 56,1'i çalışıyordu.[33]

Bu durum elbette kapitalizmin artık ev işleri ve çocuk bakımı gibi temel ailevi sorumlulukları üstlenmesi için kadınlara bağlı olmadığı anlamına gelmiyor. Çalışma Bürosu istatistiklerine göre kadınlar, "işçi rollerini geleneksel aile sorumluluklarına giderek daha fazla eklemişlerdir."[34] Sistem hem ev kadını hem de işçi olan kadınlara ihtiyaç duyuyor.

33 U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, "Monthly Labor Review," October 2003, 48. Eva E. Jacobs, ed., *Handbook of U.S. Labor Statistics*, seventh edition (Bernan Press, 2004), 86.

34 Bureau of Labor Statistics, 48

Çalışan pek çok kadının aslında iki işi var: biri ücretli, diğeri de evde yaptıkları ücretsiz iş.

Yönetici sınıfın kürtaj konusunda kürtaj yanlısı ve karşıtı tutumlara göre ayrılmaları, kadınların yerine getirdiği bu çelişen rollere işaret etmektedir. Sağcıların aile değerleri ideolojisi ve kürtaj karşıtı çılgınlıkları, çekirdek aileye desteği kışkırtmakta önemli bir rol üstleniyor. Bu fikirler, kadınların ailelerinin bütün ihtiyaçlarını karşılamada her türlü sorumluluğu almayı istemelerinin doğal olduğu kanısını yaratıyor.

Ancak kadın işçilerin gebeliği kontrol etmeleri, istikrarlı bir düşük ücretli kadın işgücünü koruyabilmek için gereklidir. Bu kadar geniş bir kapitalist kesimden yasal kürtaja destek gelmesi bu yüzdendir.

Bu iki kapitalist kanat aslında göründükleri kadar birbirinden ayrı değil. Sonuçta, 1970'lerden bu yana tıpkı pek çok Demokrat gibi Cumhuriyetçi de kürtaj konusunda taraf değiştirdi. Kürtaj konusunda taraf değişikliklerini genellikle "bilinç" değişikliklerine yol açan "kişisel yolculuklar"la açıklarlar. Aslında, seçmen tabanında rüzgârın ne yönden estiğine bakıyorlar.

Her iki partinin siyasetçileri de 1970'lerden bu yana sağa kaydı. 1980'lerden bu yana Hristiyan Sağı'nın yükselişiyle beraber sağa kayış, Cumhuriyetçileri de Demokratları da etkiledi. Bush ve Lott gibi politikacılar Hristiyan Sağı'nın sözcülüğünü yaparken, Bill Clinton ve John Kerry gibi Demokratlar da aile değerlerinin çığırtkanlığını yaptı.

Bill Clinton 1996'da Ailenin Korunması Yasası'nı imzalarken ve başkanlık yaptığı dönemde gençler için cinsel perhizi teşvik ederken, Hristiyan Sağı'na şirin görünmeye çalışıyordu. 2004'te başkanlık kampanyası sırasında John Kerry

gey evliliğine muhalefetini açıkça ortaya koyarken yine aynı şeyi yapıyordu.

Cumhuriyetçiler ve Demokratlar ortak çıkarları temsil ediyor ve çekirdek aileyi kapitalist toplumun merkezinde yer alan bir kurum olarak ele alıyorlar. Çekirdek aile kurumunu ve daha önemlisi kadının aile içindeki karşılığı ödenmemiş emeğini korumak, sistem için çok önemli.

İhtiyaç Duyduğumuz Hareket: Çekincesizce Kürtaj

Hristiyan Sağı siyasi iklimi değiştirmekte nasıl bu kadar başarılı oldu? Peki, biz bu iklimi nasıl tersine döndürebiliriz? Kürtaj yanlısı hareketin karşı karşıya kaldığı en önemli mesele budur.

Bugün Amerikalıların çoğu seçme hakkını desteklese de, yapılan anketlerde çoğunluğun engellemelerin artırılmasından yana olduğu ortaya çıkmıştır. Çoğunluk aynı zamanda "kısmi doğum" kürtaj yasağını desteklediğini belirtmiştir.[35] Bu istatistikler Hristiyan Sağı'nın uyguladığı seçim hakkını törpüleme stratejisinin başarısını gösterir, ama aynı zamanda kadın hareketinin kürtaj hakkını savunmadaki başarısızlığını da gözler önüne serer.

On yıldan fazla bir süredir kürtaj karşıtı hareket, kürtajın engellenmesi için çeşitli stratejiler sürdürürken kürtaj yanlısı hareketten çok az bir direniş gördü. Kadınların kendi bedenleri hakkında karar verme hakkından hareketle çekincesizce kürtaj hakkı savunulacağına, NARAL ve Planlı Ebeveynlik gibi kürtaj hakkını savunan örgütler, zamanlarının ve mali kaynaklarının çoğunu kürtaj hakkını savunur görünen Demokratların seçim kampanyasına harcamıştır.

35 Stout

Bu stratejinin başarısızlığı 2003 yılı Kasım ayında yeniden görülmüştür. Kendisini kürtaj yanlısı Demokratlar olarak tanımlayan vekiller de dahil olmak üzere Temsilciler Meclisi'ndeki 63 ve Senato'daki 11 Demokrat, yanlış bir tabirle kısmi doğum kürtajı olarak adlandırılan uygulamanın yasaklanması yönünde oy kullanmıştır. Yine 2004 yılı Mart ayında Temsilciler Meclisi'ndeki 47 Demokrat, Cumhuriyetçilerle işbirliği yaparak Şiddetin Henüz Doğmamış Kurbanları Yasası lehine oy kullanmıştır.

Kürtaj hakkı savunusunu kürtaj yanlısı siyasetçilere havale etmenin barındırdığı sorunlar, Clinton'ın başkanlığından bu yana açıkça görülmektedir. Ancak buna rağmen kürtaj yanlısı hareketin ana stratejisi Demokratların seçilmesini sağlamaya çalışmaktan öteye geçemedi. Böylelikle 2004 yılı Mart ayında yapılan Kadınların Hayatı için Yürüyüş adlı eylem, Bush'un Kasım ayında görevden alınmasına odaklandı. Eylemin gündeminde yürüyüşe destek veren bir milyon kürtaj yanlısı kişiyi kürtaj hakkı hareketine örgütlemek yoktu. Çok sayıda Demokrat, örneğin Bill Clinton'ın siyasetini tamamen desteklemiş olan Senatör Hillary Rodham Clinton, John Kerry lehine seçim konuşması yapmıştır. Dışişleri eski bakanı ve 1990'lı yıllarda milyonlarca Iraklının ölümüne yol açan yaptırım politikasının uygulayıcısı Madeleine Albright, Iraklı kadınların hayatlarına karşı kayıtsızlığına rağmen yürüyüşün onur konuğu olmuştur.

Bu strateji kimi zaman, seçim günü oy getirmede işe yaramıştır. Ancak amacı, ana akım siyasetin belirlenimindeki statükoyu savunmak değil, toplumu değiştirmek olan sosyal hareketler söz konusu olduğunda, bu stratejinin etkisi yıkıcı olmaktadır. Adayların "seçilebilirliği"ni ön plana çıkaran sloganlar belirleyen kürtaj yanlısı hareket ideolojik alanı,

kadınların kendi bedenlerini ve yeniden üretici hayatlarını kontrol etme hakkını elinden almaya çalışanlara bırakmıştır.

2004 başkanlık seçimini kaybettikten sonra Demokratlar daha fazla sağa kayıp, kürtaj karşıtlarına yaklaşacaklarının işaretini vermeye başladılar. Senatör Hillary Clinton 24 Ocak 2005 tarihinde, "Hepimiz birçok kadın için kürtajın, üzüntü verici hatta trajik bir olayı temsil ettiğini görüyoruz" demiştir. Clinton ayrıca, ergen gençlerin seksten uzak durmasının ardındaki "temel" nedenin örgütlü din olduğunu iddia etmiştir. "İnançlı insanların bu konuda ortak bir düzlemde buluşmaları" olasılığına da çok sıcak bakmıştır.[36]

Kürtaj yanlısı hareket sadece genel seçime odaklanan bir stratejinin kürtaj hakkına dair ilerletici bir etkisi olmadığı gerçeğiyle yüzleşmelidir. Daha da kötüsü, bu strateji başarının anahtarının "merkez" siyaset yürütmek olduğunu savunan politikacı mantığını benimsemektir. Ama bu stratejinin tamamen başarısızlığa mahkûm olduğu uygulamada ortaya çıkmıştır.

Kürtaj hakkını kadınların eşitlik mücadelesiyle ilişkilendirerek kürtajın çekincesizce savunulması, siyasi iklimi değiştirebilecek tek yöntemdir. Kadınların bedenlerinin ve yeniden üretici varlıklarının kontrolünü kendi ellerinde tutabilmeleri için, kürtaj hakkına sahip olmaları gerekiyor. Sanki kimi gerekçeler ahlaka uygun ama diğerleri değilmiş gibi, hiçbir kadının kürtajı neden seçtiği sorgulanamamalıdır. Son olarak her kadına temel sağlık hizmetleri kapsamında makul fiyatlı kürtaja erişme hakkı sunulmalıdır.

Kürtaj hakkına karşı esen havayı döndürmek için, Beyaz Saray'daki partiden bağımsız olarak aktivizm ve dayanışma

36 Pattie Healey, "Clinton Seeking Shared Ground Over Abortions", New York Times, January 25, 2005

kültürü örülmesi de gerekmektedir. Her şeyden önce kürtaj hakkını elde eden 1960'lı yılların kadın hakları hareketinden çıkan ders budur. Kürtaj yasal hale geldiğinde Beyaz Saray'da en az George W. Bush gibi kürtaj karşıtı sağcı Richard Nixon vardı ve Yüce Divan muhafazakârlarla doluydu. Kürtajı ilk serbest bırakan eyalet 1970 yılında California olmuştur, üstelik bu dönemde California valisi Ronald Reagan'dan başkası değildir.

Başkan Nixon'ın söylemi bugünkü Hristiyan Sağı'nın söyleminden farksızdır. 1971 yılında şöyle iddialarda bulunmuştur:

> Kişisel ve dinî inançlarım gereği kürtajın, kabul edilemez bir nüfus kontrol biçimi olduğunu düşünüyorum. Ayrıca denetim altına alınmamış kürtaj uygulamalarını veya başvuru üzerine gerçekleştirilen kürtajı, kişisel olarak insan hayatının, doğmamış olanın bile dokunulmazlığıyla bağdaştıramıyorum...

New York Kadın Hareketi Koalisyonu bu açıklamaya "Biz Bay Nixon'a kendi cinsel organıyla meşgul olma özgürlüğünü tanıyacağız, tabii eğer o da bizim özgürlüğümüze karışmazsa" diye karşılık vermiştir.[37]

26 Ağustos 1970 tarihinde kadın örgütleri Kadınların Eşitlik Hareketi adıyla ulusal eylem çağrısı yaparak ülke çapında elli bin kadını sokaklara dökmüştür. Gösterilerde ayrıca, isteğe bağlı özgür kürtaj talebi de dillendirildi. 1969-1973 yılları arasında yasal kürtaj hakkı için yüzlerce yerel eylem yapıldı.

Bu eylemlere katılan kişilerin sayısından daha önemlisi, kadının kurtuluşu fikri toplum genelinde yankılanmıştır. Etkin

37 Judith Hole and Ellen Levine, *Rebirth of Feminism* (New York: Quadrangle/*The New York Times Book Company*, 1970), 293-94

sosyal hareketler, genel kamuoyunu olumlu yönde değiştirme etkisine sahiptir. Kadın hareketinin etkisi milyonlarca işçi ve öğrenci kadının bilincini ve beklentilerini etkileyecek kadar geniş kapsamlı olmuştur. Bu sayede eşit ücret, çocuk bakımı ve kürtaj hakkı gibi konular ülkenin gündemine girmiştir. 1976 yılında yapılan Harvis anketine göre Amerikalı kadınların yüzde altmış beşi "kadının toplumdaki konumunun güçlenmesi ve değiştirilmesi"nden yanadır.[38] Hareketin kararlılığı, genel savaş karşıtı tutumun oluşturduğu sol siyasi atmosfer, Siyah İktidar (Black Power) ve eşcinsel kurtuluş hareketinin varlığı siyasi dengeyi kürtaj lehine değiştirmiştir.

Bugün kürtaj hakkını bütün kadınların yeniden üretici haklarıyla birleştirecek ve tam eşitliği elde edene kadar mücadeleden vazgeçmeyecek bir harekete ihtiyacımız var.

İnsanlar aslında Hristiyan Sağı'nın sözde aile değerleriyle hiç alakası olmayan bir şekilde yaşamaktadır. Çoğunluk olan bizleriz, onlar değil. Kadınların büyük bir çoğunluğu bugün üretimin içinde yer alıyor, neredeyse tüm evliliklerin yarısı boşanmayla sona eriyor. Eşcinsel evlilik talebi ise, çoğu eşcinsel çiftin beraber yaşamayı ve aile kurmayı istiyor olmasındandır.

Kürtaj yanlısı hareket, Hristiyan Sağı'nın temsil ettiği her şeye karşı mücadele etmelidir. Çekincesizce kürtaj hakkını savunan böyle bir hareket, milyonlarca insanı kendi safında görecektir.

38 Sara Evans, *Personal Politics* (New York: Random House, 1979), 221.

Bölüm 3

Feminizmin Başına Neler Geldi?

Birleşik Devletler'de ve dünya genelinde anlamlı olan herhangi bir kritere göre kadınlar erkeklerle eşitliğe ulaşabilmiş değil. 1970'lerin sonlarındaki yüzde elli dokuz gibi küçük bir oranla kıyaslandığında bugün kadınların ücretlerinin ortalama olarak erkeklerinkinin yüzde yetmiş beşine ulaştığı gerçeği, genellikle kadınların büyük bir aşama kaydettiğinin "kanıtı" olarak anılmaktadır. Ancak biraz daha dikkatli bakıldığında, kapanan ücret uçurumunun kadınlara verilen daha yüksek ücretlerden değil, erkeklerin ücretlerinin son otuz yıldaki düşüşünden kaynaklandığı görülecektir. Bu durum her iki cinsiyetten işçi için de hiç de kutlanacak bir şey değildir. Aslında 1970'lerden bu yana kadınlar, pek çok açıdan mevzi kaybetmiş durumda. Kadın hareketinin en büyük zaferlerinden biri, 1973'te kürtajın yasallaşmasıydı. Ancak günümüzde kürtaj, otuz yıl öncesine göre daha zor ulaşılabilen bir şey. Bu gerçek, Mayıs 1998'de Wisconsin eyaletindeki her bir klinik iki gün boyunca kürtaj operasyonu gerçekleştirmeyi bıraktığında resmedilmiş oldu. Klinikler bu kararı, kürtaj karşıtı fanatiklerin yanıltıcı bir şekilde "kısmi doğum"

kürtajı olarak tanımladıkları rahim ağzının genişletilmesi ve gebeliğin boşaltılması olarak bilinen yöntemle *gebeliğin herhangi bir zamanında* kürtaj gerçekleştiren doktorlara ömür boyu hapis cezası getiren kanun tasarısının sunulmasından iki gün sonra aldı.[1]

George W. Bush rahim ağzının genişletilmesi ve gebeliğin boşaltılması yöntemiyle yapılan kürtaja federal yasak getirmiş olsa da, esas yıkım onun göreve başlamasından önce oldu. Clinton'ın başkanlığı süresince, pek çok eyalet bu kürtaj yöntemine yasak getirdi. Temmuz 1998'de Temsilciler Meclisi, herhangi bir yetişkinin reşit olmayan birine kürtaj amacıyla eyaletler arasında refakat etmesini suç sayan bir yasa çıkardı. Bu türden örnekler göz önüne alındığında, Clinton'ın Beyaz Saray'daki varlığının kürtaja dönük saldırıları savuşturmada herhangi bir etkisinin olmadığı açıkça ortaya çıkıyor. 1992'deki başkanlık seçimi kampanyasında kadınlara kürtaj hakkı verecek olan Kürtaj Hakkı Yasası'nı çıkaracağı sözünü vermiş olsa da, göreve başladıktan sonra bunu ağzına bile almadı.

Clinton görevdeyken kadın hakları başka alanlarda da geriye gitti. Gönüllü iki yetişkin arasında bir ilişki olan Clinton'ın Monica Lewinsky ile flörtünden Cumhuriyetçilerin duyduğu endişe, sağ kanadın planladığı bir ikiyüzlülük gösterisiydi. Ama Lewinsky skandalından önce Clinton'a, Paula Jones'a cinsel tacizden dava açılmıştı. Bu davayı Arkansas hâkiminin düşürmesi, kadınların işyeri hakları açısından muazzam bir geriye gidiş oldu.

Davanın öneminin, Paula Jones'un Clinton'ın kendisine cinsel tacizde bulunduğu iddiasının doğru olup olmamasıy-

1 Wisconsin Abortion Clinics Shut Down, Citing New Law," *New York Times*, May 15, 1998.

la bir ilgisi yok. Jones'un hikâyesine göre 1990'ların başında Clinton Arkansas valisiyken ve kendisi de düşük rütbeli bir devlet memuruyken Clinton, Jones'u cinsel ilişkiye ikna etmeye çalışmış, sonra pantolonunu indirip cinsel organını göstermiş ve nihayet Jones ondan kurtulduğunda Clinton kolunu yakalayıp ikisi arasında geçenleri kimseye anlatmamasının iyi olmayacağı konusunda onu uyarmış.

Davanın önemi, hâkimin davayı tamamen reddetmesindedir. Hâkim, Paula Jones gerçeği anlatıyor bile olsa davanın herhangi bir dayanağı olmadığını, Clinton'ın davranışlarının "kaba ve kırıcı" olabileceğini, ancak yaşananların bir işverenle personel arasında kabul edilebilir olan "yalın ve münferit vakalar" olduğuna karar vermiştir. Başka bir deyişle, bir işverenin astına cinsel organını göstermesinde, üstü örtülü bir tehditle çenesini tutmasını söylemesinde ve üçüncü bir kişi aracılığıyla kadına sarkıntılık etmeye devam etmesinde (Clinton bir eyalet polis memurunu birden fazla kez kendi habercisi olarak kadına göndermiştir), *sonunda* reddedilmeyi kabul ettiği sürece bir sorun yoktur.[2]

Paula Jones kararının ardından feministlerden öfke seslerinin yükselmesi gerekir gibi geliyor. Ancak feminist kamptan alınan tek tepki bir sessizlikti. Hatta bu öyle bir sessizlikti ki Haziran 1998'de *Times* dergisi kapağına "Feminizm Öldü mü?" sorusunu taşıdı. Makale, kadınların karşılaştığı gerçek eşitsizlik konularından feministlerin bihaber olduğunu ileri sürüyordu. Makale, Birleşik Devletler genelinde kadınlarla yürütülen bir kamuoyu araştırmasına göre kadınların önde gelen şikâyetlerinin şunlar olduğunu ortaya koyuyordu: 1) İşyerinde eşitsizlik 2) İş ve ailevi sorumlulukları

2 "Alleged Action 'Boorish but Not Harassing,'" *Washington Post*, April 2, 1998, contains the bulk of the transcript of the judge's ruling

dengelemede karşılaşılan güçlükler 3) Kaliteli çocuk bakım hizmetlerinin olmayışı.[3]

Günümüzde feministler bu sorunları gözardı etmekle kalmıyor, sessizliklerini bozduklarında da modern kadın hareketinin ilk dönemlerinde kendileri açısından son derece net olan konularda artık karşı tarafta yer alıyor gibi görünüyorlar. Söz konusu feministlerden kimileri ve özellikle de 1960'lardaki kadın hareketinin öncülerinden olan Gloria Steinem, kadın hareketinin kimi temel ilkelerine artık sırtını dönmüş görünüyor. Hareketi tanımlayan sloganlar, 1990'larda baş aşağı edildi. "Evet, evet demektir; hayır, hayır demektir" sloganı, kadınların istemedikleri cinsel adımlara maruz kalmaması gerektiğini vurgulayarak 1970'lerde tecavüz ve cinsel taciz konularında kitlesel bir bilinçlenme yaratmıştı. Kilise'nin, devletin, ailelerin ya da erkek arkadaşların müdahalesi olmaksızın kadınların kendi bedenlerinden sorumlu olmaya hakkı olduğu görüşü, kürtaj hakkını savunan hareketin temelini oluşturuyordu.

Ancak bir zamanlar kutsal olan bu ilkeler hızla ortadan kayboldu ve bugünün feministleri tarafından alkışlanan yeni slogan ve ilkelerle değiştirildi.

1990'ların sonlarındaki feminist sözcüler kolaylıkla bir zamanlar küçümsedikleri anti-feministlerle karıştırılabilir. 1998'de Paula Jones'u suçlayan yorumları başyazıları süsleyen tanınmış feministlerden daha iyi örnek olmaz buna. Ulusal Kadın Örgütü (NOW) de eyalet şubelerinde resmî bir anket çalışması yürütüp, Paula Jones'un temyiz başvurusunu destekleyen bir rapor SUNMAYACAĞINI büyük bir gösterişle ve olay yaratarak duyurmuştu. Gloria Steinem da *New York Times* için, "Clinton'ın seks bağımlılığı terapisine

3 *Time*, June 29, 1998.

ihtiyacı var gibi görünse de" feministlerin onu desteklemeye devam etmesi gerektiğini çünkü onun yeniden üretici özgürlüğün korunmasında "çok önemli" olduğunu *ve* nihayetinde Jones'un karşı çıkışını kabullendiğini iddia ederek Clinton'ı savunan bir başyazı kaleme aldı. Daha da ileri giderek suçu toplumun namus düşkünü tavrına yükleyip, "Belki de siyasetçilerin gerçeği anlatmalarını sağlamak bizim sorumluluğumuzdadır" diye görüş beyan etmişti.[4]

Yüce Divan hâkimlerinden Clarence Thomas'ı cinsel tacizle suçladıktan sonra, televizyonda yayınlanan 1991 senato sorgusunda iğnelemelere maruz kalan, adı bile yürekli bir kadın imgesi yaratmaya yeten Anita Hill bile, Paula Jones'u karalama kampanyasına katılmıştır. Clinton'ın Paula Jones'a cinsel tacizden suçlu olamayacağını çünkü "Jones'un, olay dolayısıyla işiyle ilgili bir sorun yaşadığına dair çok az kanıt bulunduğu"da dair bir başyazıyı *New York Times* için yazmıştır.[5] Benzer şekilde, Anita Hill'in suçlamalarından birinde geçtiği şekilde, Clarence Thomas imalı bir şekilde Coca Cola kutusundaki kasık kıllarını gösterdikten sonra Anita Hill'in işiyle ilgili bir sorun yaşadığına dair çok az kanıt olduğu da iddia edilebilirdi ama feministler 1991'de doğru olanı yaparak Anita Hill'i destekledi.

1990'ların en ünlü feminist yazarlarından biri olan Susan Faludi, kadınların gündelik yaşamlarına ve sağcıların kadın hakları konusunda zamanı geriye çevirme çabalarına dair gerçekleri anlattığı *Gerileme* adı kitabını 1991'de yazdı. Ama Susan Faludi bile Paula Jones davasında tutumunu değiştirdi. Esas olarak liberal yayın organı *Nation*'da yayınlanan

4 "Feminists and the Clinton Question," by Gloria Steinem, *New York Times*, March 22, 1998.

5 "A Matter of Definition," by Anita Hill, *New York Times*, March 19, 1998.

yazısında Faludi, Jones'u alaya almıştır: "Bence Paula Jones, bunca yıl önce Clinton ona parmağının ucuyla dokundu diye sararıp solmayacak; bu zamana kadar da sağlığı yerinde görünüyordu."[6]

Faludi, "kadınlar işyerlerinde güç sahibi olmak istiyorsa *kendi* tavırlarını değiştirmelidir" diye devam ediyor sözlerine, çünkü:

> Gerçek gücün belirleyici özelliği, davranışlarda tepkisel olmak değildir. Çünkü diğer güçlerle birlikte, erkekleri affetme gücü de gelir. Pişmanlığı gotik romansın gösterişli taklidinde değil, ne kadar pişman olunduğunda bulmak budur.[7]

Paula Jones'un, Kurtarma Operasyonu'yla ünlenen kürtaj karşıtı fanatiklerden Randall Terry gibi Clinton'dan nefret eden bütün sağcıların desteğini aldığı doğrudur. Jones da genel anlamda muhafazakâr bir kişiydi. Ancak bu unsurların, onun bir cinsel taciz kurbanı olup olmadığı gerçeğiyle hiç ilgisi yok. Anita Hill de, 1991'de feministler onun cinsel taciz suçlamasının arkasında durduğunda, solun davalarını savunan biri olmaktan çok uzaktı. Paula Jones'a verilen desteğin muhafazakâr temeli, feministlerin onu desteklememek için kullandığı bir bahane oldu ama bu durum bir tek onun başına gelmedi. Aslında feminist cephede çok daha kapsamlı ve önemli bir tutum değişikliği yaşanıyor.

1990'larda önde gelen feministler, kadınlara uygulanan baskının neredeyse bütün yönlerini önemsizleştirmeye dönük bir çabaya giriştiler. Susan Faludi *Nation*'da yer alan görüşlerinde bu yeni temaya değiniyor: Eğer kadınlar haklarını elde etmek istiyorsa, kendilerini kurban olarak görmeyi bırakmalı ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeyi öğrenmeliler.

---

6 "Sex and the Times," by Susan Faludi, *Nation*, April 20, 1998.

7 A.g.e.

Bu yeni feminist yaklaşımın en iyi örneği feminist yazar Naomi Wolf'un 1994'te yayınlanan *Kısasa Kısas* kitabında örnekleniyor. Kitapta Wolf, "tepkisel anti-kapitalizm, sisteme dahil olanlar ve olmayanlar" yaklaşımını ve "sistemden" nefret etme halini kapsayan, 1960'ların solcularından devralınan eski alışkanlıklar bütünü olan "mağdur feminizmi" olarak adlandırdığı feminizme alternatif olarak, "erk sahibi feminizm" kavramını ortaya atıyor.[8]

Wolf, kapitalizmin "azınlığı çoğunluk pahasına baskı altına aldığını"[9] kabul ediyor ancak "yeterli miktarda paranın kadını cinsel baskıdan kurtaracağı"nı da ekliyor. Wolf'un verdiği mesaj özetle bundan ibaret. Kadınlar kapitalizmi benimsemeli ve kazanabildikleri kadar para kazanmalıdır. Marksizmi saptırarak, "Kadınlar, 'devrimi askıya alarak' üretim araçlarının sahibi olduklarında, daha iyi durumda olacaklar... Kadın işletmeleri, yirmi birinci yüzyılın güç üniteleri olabilir" diyor.[10]

Ancak Wolf'a göre kadınlar bu hedefe ancak kendilerini mağdur görmeyi bıraktıklarında ulaşabilirler. Sonuçta diyor, "Eğer siper almaya devam eder, savunmaya geçer ve öfkeli olmaya devam edersek, enerjimizi boşa harcamış oluruz."[11] Sonra Hillary Clinton'ı alıntılayarak ekliyor: "Sürekli yumrukları sıkılı dolaşmayı kim ister ki?"[12] Böylece, erk sahibi feminizmin "kendini beğenmişliği bırakıp anlayışlı olmak anlamına geldiği" sonucuna varıyor.[13]

8 Naomi Wolf, *Fire with Fire: The New Female Power and How it Will Change the 21st Century* (London: Chatto & Windus,1993), XVI.

9 A.g.e. 263.

10 A.g.e. 318.

11 A.g.e. 57.

12 A.g.e. 318.

13 A.g.e. 58.

Wolf kadınların hayatlarında yanlış giden şeylere odaklanmayı bırakıp kendilerini güçlü insanlar olarak görmeye başlarlarsa, baskıyı ortadan kaldırabileceklerine inanıyor. Görünen o ki kadınların girişimci ve önde gelen politikacılara dönüşmesinde karşılarına çıkan fırsatları değerlendirebilmeleri için gereken tek şey, psikolojik düzeyde kitlesel bir değişimin yaşanmasıdır. Şöyle bir örnek veriyor:

> Bir kadın başkanın yemin törenini veren bir haber, kadınların tarihsel ilerleyişini hızlandırmada, politik düzeyde Eşit Haklar Yasa Değişikliği kadar ya da ondan daha fazla etkili olabilir.[14]

Wolf kadınların günümüz toplumunda geri plana itilmesinin, esas olarak toplumdaki ayrımcılıktan değil kendilerinden kaynaklandığını iddia ediyor. Kadınların, "çok şeye sahip olma korkusu" yüzünden kendilerini geri plana çektiklerini söylüyor. Artık kadınlar eşitlik yolunda karşılaştıkları ekonomik ya da politik engellerle değil, gayet basit bir şekilde kendi kötümser psikolojileriyle kendilerini engelliyorlar. "Sorulması gereken soru, toplumun kadınlara hak ettikleri yeri vermeye hazır olup olmaması değil, kadınların bu konumu sahiplenmeye hazır olup olmadığıdır" diyor.[15] "Kadınlar kendilerini mağdur olarak görmeyi bırakırlarsa, mağdur olmaktan kurtulurlar" diye de mantık yürütmeye devam ediyor. Kadınlar kapitalizmi bir benimseseler, kapitalizm tarafından baskılanmaları da sona erecek. Kadınlar öfkelenmeyi bir bıraksalar, mutlu olacaklar.

Feminist değişime böylesine bireyci yaklaşım, Gloria Steinem tarafından da benimseniyor. 1990'larda kendini başlığında özetleyen bir kitap kaleme aldı: *İçimizdeki Devrim:*

14 A.g.e. 42.

15 A.g.e. 57.

Bir Özgüven Kitabı. Kitap, okurun yaşam hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacak bir günlük meditasyon rehberiyle sona eriyor:

> Gelecekteki benliğinizi oluşturmanızın pek çok yolu var. Yaşam yolunda karşınızda duran bir figür hayal etmek bunlardan biridir. Gerçekleşmesini istediğiniz bir olayı düşünüp, kendinizi orada hayal edebilirsiniz. Ya da koruyucu bir gelecek benliği hayal edip, onun zor zamanlarda size tavsiyede bulunduğunu, başarılarınızı kutladığını ve size hep şu soruyu sorduğunu düşünebilirsiniz: "Rehberim ne derdi?.." Şimdiki benliğinizle "Sen olacağım" diye yanıt verin. Geleceğinizdeki benliğiniz olarak "Hep senin içinde olacağım" deyin... Gelecek benliğiniz için bir yer açın. Birbirinizi sık sık ziyaret edeceksiniz.[16]

İster Naomi Wolf'un kitlesel ruhani fenomeni, isterse de Gloria Steinem'ın şimdiki ve gelecek benliklerle günlük meditasyonu olsun, feminizme bu yeni ve psikolojik gibi görünen yaklaşım aslında, savaşlar ve sınıf çatışması da dahil olmak üzere kapitalizmin en barbarca özelliklerini bile kabul etmeye dayanıyor. Örneğin Naomi Wolf, 1991 Körfez Savaşı'ndaki Amerikalı muharip kadın askerlerden yola çıkarak erk sahibi feminizme somut bir örnek veriyor, "Gerçek ateş gücünü elinde tutan kadın görüntüleri, kadınları kendilerini sadece sevgi ve tutku değil, aynı zamanda saygı ve korku da uyandıracak varlıklar olarak görmekten alıkoyan at gözlüklerini fırlatıp attı"[17] diye coşkuyla yazıyor. Birleşik Devletler ve müttefiklerinin savaş sırasında bombardımana tuttuğu Irak'ta çoğu sivil kadın ve çocuktan oluşan iki yüz bin Iraklının ölmüş olması, Wolf tarafından bahsedilmeye bile değer görülmüyor.

---

16 Gloria Steinem, *Revolution from Within: A Book of Self-Esteem* (Boston: Little, Brown & Co., 1992), 332. [*İçimizdeki Devrim*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Altın Kitaplar, 1993]

17 Wolf, 51

Wolf sadece kâr arayışını değil, onunla bağlantılı olan sınıfsal karşıtlığı da benimsiyor. Konunun üzerinde fazla durmasa da, iş hayatında başarılı olan her kadına karşılık, bunu başaramayan çok sayıda kadın olduğunu kabul ediyor. Sonuçta bu, kapitalizmin doğasında var. Biri kârı gerçekten üretiyor olmalı yoksa patronlar da olmaz. Ancak kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıklar Wolf'un pek umurunda değil:

> Kadın kadına çekişmelerin, toplumda tam katılımın sağlanmış olmasının sağlıklı, hatta hareket kazandıran doğal bir sonucu olacağı zamanlar da gelecek... Kadınlar diğer kadınları yönetir, eleştirir ve işten kovarken patronları da bazen doğal olarak onların bu cesaretlerinden nefret ediyor.[18]

Ayrıca erk sahibi feministlerin, birilerini günah keçisi ilan etmenin ve ayrımcılığın sonucunda sınıflı toplumlarda ortaya çıkabilecek olan her türlü karşıtlığı olumlu karşılaması gerektiğini ileri sürüyor:

> Farklı sınıflardan, ırklardan ve farklı cinsel niteliklere sahip kadınların genellikle, farklı ve birbirine rakip gündemleri olduğu anlayışını geliştirecek kadar olgunlaşmaya başladık. Bu çatışmalar bizler için suçluluk kaynağı olmamalı. Kadınlar arasındaki kardeşlik bağının koptuğu anlamına gelmiyor, çeşitliliğin yarattığı bütünlüğün zaferini temsil ediyorlar.[19]

Yukarıda alıntılanan bölümden fazlasıyla anlaşıldığı şekilde Naomi Wolf yalnızca şirket basamaklarını tırmanan bir avuç kadınla, bir hizmetçinin temizlediği evine ihtiyaçlarını başka kadınların karşıladığı çocuklarına takım elbiseleri içinde dönen erk sahibi feministlerle ilgilenmektedir. Düşük ücretlerden, yetersiz çocuk bakımı hizmetlerinden ya

18 A.g.e. 221.

19 A.g.e. 222.

da doğru düzgün sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden yakınmak için yığınla nedeni *olan* işçi kadınlar, sadece geçerken anılıyor. Erk sahibi feministlerin evlerini temizleyen ya da onlar tarafından işten kovulan kadınlar, işçi kadınlardır.

Erk sahibi feminizm kadın yöneticilere, iş hayatında ya da hükümette önemli konumlara gelerek aslında sadece kendilerine faydaları dokunurken, insanlığı ilerlettikleri fikrine kapılmalarına yol açmaktadır. Naomi Wolf bir kadın örgütüne bağışladığı ilk yüklü çeki hatırlıyor:

> Kendimi güçlü hissettirdi ve bu bana çok doğru geliyordu... Gelirimin onda birini onlara ayırmaya başladım. Bunu sürekli bir hale getirdikçe, paradoksal olarak daha fazla mülk ve yetki sahibi olduğumu hissetmeye başladım... Paranın ne olduğunu öğrenmek, para kazanmaya çalışmak ve hatta para için pazarlık etmeye çalışmak parayı arttırıyordu. Para, beni baskıcı bir sistemin parçası haline getiren bencil ve kirli bir tutku değildi sadece. Değişimin bir aracıydı... Daha fazla, hep daha fazla istemeyi öğrenmek sadece uygun karşılanabilecek bir davranış değil, aynı zamanda politik bir eylemdi de. Bir zorunluluktu.[20]

Erk sahibi feminizmin sınıfsal yaklaşımı ortaya konunca, diğer bütün boyutları da yerine oturuyor. Erk sahibi feminizm yalnızca, esas derdi şirket basamaklarını tırmanmak olan üst orta sınıf kadınlar adına konuşuyor. Kendi çıkarları adına bu kadınlar, geçmişte şirketlerde terfi etmelerini engelleyen toplumsal cinsiyet unsurlarını, örneğin anne olan kadınların doğum izni aldığına, eğer almazlarsa çocuklarına bakmak için çalışma zamanlarının büyük bir kısmını harcadıklarına ya da cinsiyetçi davranan erkek iş arkadaşlarına dava açtıklarına ilişkin fikirleri en aza indirmeye çalışıyorlar. İş dünyasındaki kadınlar, onları erkek iş arkadaşlarından

20 A.g.e. 256-7

ayıran kadına yönelik baskının bu boyutlarını önemsizleştirmeye çalışıyorlar çünkü işlerinde yükselmek istiyorlar.

Susan Faludi'nin Paula Jones davası dolayısıyla ifade ettiği, "kadınlar birtakım hakları elde etmek istiyorsa sorumluluk almaları gerektiği" fikrine dair bu çerçeve, cinsel tacizden doğum iznine ve kürtaj hakkına kadar çeşitli konularda feministlerin günümüzdeki tutumunu belirlemektedir. Naomi Wolf, erk sahibi *feminizm* kavramının isim anası olarak kabul edilebilirse de, çok sayıda kadın yönetici konumlara ve profesyonel meslek sahipliğine gelmeye başladığından beri bu kavram aslında vardı. En büyük feminist örgüt olan NOW, 1960'ların ortalarında böyle bir kadın grubunu hedefleyerek kuruldu. Birleşik Devletler, kadın işçilere doğum izni vermeyen az sayıda ülkeden biri olsa da NOW, özellikle kadın işçilerin yararlandığı doğum izni gibi reformların gerçekleştirilmesi için hiçbir zaman mücadele etmedi.

1986'da, doğumun ardından altı hafta ücretsiz izin aldıktan sonra işinden atılan bir banka personelinin durumunda NOW, doğum izni hakkına *karşı* bir tutum almıştır. *Guerra'ya Karşı California Federal Tasarruf ve Kredi Kurumu* davasında da NOW, bir kadının doğum izni almasına izin verilmesinin, "benzer iş görememe" durumunda olan erkeklere ayrımcılık anlamına geleceği konusunda bankayla aynı görüşte olan bilirkişi raporunu sundu. NOW, kadın işçiye karşı banka yönetiminin tarafını tuttu.[21]

Bu çerçeve, Naomi Wolf gibi feministlerin kürtaj hakları konusundaki yaklaşımlarını da belirlemektedir. Wolf kürtaj hakkı konusundaki görüşlerini sayısız kez dile getirmiştir ve her seferinde bir öncekinden daha fazla sanki kürtaj hakkına karşı çıkıyormuş gibi konuşmuştur. *Kısasa Kısas* kitabında "Yeniden üretim hakkına sahip olmanın öteki yüzü de ye-

21 *Time*, August 18, 1986.

niden üretim sorumluluğudur"[22] diye yazıyor. Dahası, "En anlayışlı feministlerden bazıları kürtajı, kadına yönelik şiddet olarak tanımlamaya başlamıştır"[23] diye bir iddia ortaya atıyor. 1997'de *New York Times* için kaleme aldığı başyazıda Wolf şöyle diyor: "Sanayileşmiş herhangi bir toplumda en yüksek kürtaj oranını devam ettiren, buna göz yuman ve hatta garanti eden politikaları diyelim ki talep ettik. Buna ne denir: Kadınlara karşı işlenen suç denmez mi?"[24] Wolf bu başyazıda, "aşırılıktan kaçınmak" ve Birleşik Devletler'de "utanç verecek kadar yüksek olan kürtaj oranını" düşürmek için kürtaj hakkını savunanları, bu hakka karşı çıkanlarla güç birliği yapmaya davet ediyor.

Naomi Wolf'un sözleri, o dönemde Ulusal Kürtaj ve Yeniden Üretim Hakları Eylem Birliği'nin (sonradan adı NARAL Kürtaj Hakkı Yanlısı Amerika oldu) başkanı olan Kate Michelman'ın konuşmalarında bile yankısını buldu. NARAL, kürtaj hakkı harekete, kısmi doğum kürtajı olarak adlandırılan uygulamanın yasaklanmasına karşı protesto düzenleme çağrısında bulunmadı. 1997'de Michelman, genç kızları seksten kaçınmaya teşvik eden programlar yürütmek gibi yollarla kürtaj oranını düşürmek için NARAL'ın kürtaj karşıtlarıyla işbirliğine gideceğine dair söz verdi. Dediği gibi "İnsanlar kürtaj sayısının düşmesinden memnun olacaktır."[25]

Kürtaj hakkını savunan feministlerin baskısı olmayınca Demokrat Parti hızla kürtaj hakkını savunmayı bıraktı. John Kerry'nin 2004'teki yenilgisinin ardından bu geri çekiliş teslimiyetle son buldu. *Wade'e Karşı Roe* kararının otuz ikinci

22 Wolf, 141.

23 A.g.e. 142.

24 Naomi Wolf, "Pro-Choice and Pro-Life," *New York Times*, April 3, 1997.

25 "A Step Backward for Abortion Rights." *International Socialist Review* 1, Summer 1997.

yıl dönümü olan Ocak 2005'te senatör Hillary Clinton kürtajı "Asla uygulanmaması ya da sadece olağandışı durumlarda uygulanması gereken üzücü, hatta trajik bir karar"[26] olarak tanımladı. Hemen ardından Ulusal Demokratik Komite başkanı Howard Dean, "Bence kürtaj hakkını savunan bir parti olmamız gerekmiyor; kimse kürtaj yanlısı değil"[27] diye bir iddiada bulundu.

NARAL başkanlığından ayrıldıktan sonra Demokrat Parti strateji uzmanlığına gelen Michelman, Clinton'ı ve Dean'i eleştirmek bir yana, hemen onayını ifade etti. *New York Times*'a yazdığı bir mektupta "Senatör Clinton, kürtaj karşıtı Amerikalılara ulaştığı için övgüyü hak ediyor"[28] diyordu.

Feministler mi değişti yoksa modern feminizmin kurucu ilkelerine mi ihanet eder oldular? Bugünün Gloria Steinem'ının 1970'lerdekinden oldukça farklı olduğu ortada olsa da, feminizmin geçirdiği dönüşüm niteliksel değildir. Ara sıra yapılan riyakârlıklar bir yana, ana akım feminizm üst orta sınıf kadınlar dışında başka sınıftan kadınları temsil etmeye asla niyetlenmedi. Feminizm, bu sınıfa mensup kadınların değişen konumlarına göre hemen hemen hiç esneme göstermedi. 1963'te modern feminizmin kapılarını açan Betty Friedan'ın *Kadınlığın Gizemi* adlı kitabı, banliyö evlerinde kendini kapana kısılmış hisseden, kolej mezunu orta sınıf banliyö kadınlarının zor durumunun sesi oldu. Bu kadınlar iyi eğitimliydi ama cinsiyetçi tutumlar iş dünyasının kapılarını onların yüzüne kapadığı için kariyerlerini sürdürme şansları olmadı.

26 Patrick D. Healy, "Clinton Seeking Shared Ground Over Abortions, *New York Times*, January 25, 2005.

27 Jane Roh, "Stakes High for Dean," *Fox News*, February 12, 2005.

28 Kate Michelman, Letter to the Editor, *New York Times*, January 27, 2005.

Kadınlara günün her saatinde kocaları ve aileleri için kendilerini feda etmeleri gerektiğinin söylendiği 1950'ler ve 60'lar, gerçekten çok baskıcı dönemlerdi. Örneğin Friedan kitabında bir pazarlama firmasının, ortalama banliyö kadınına yönelik küçümseyici bir bakışla dolu raporundan bahsetmektedir:

> "Ev işlerini kendi kadınlığını ve kimliğini ortaya koymanın bir aracı olarak görür" "Kendini tembel, umursamaz ve suçlu duyguların pençesinde hisseder" çünkü yapacak çok işi yoktur. Reklamcılar onun "yaratıcılık duygusu"na olan ihtiyacını, kendi ürününü satmak için manipüle etmek zorundadır... "Yaratıcılık, kadının aile içinde değişen konumuna verdiği diyalektik yanıttır. Tez: Ben bir ev kadınıyım. Antitez: Angaryadan nefret ediyorum. Sentez: Ben yaratıcıyım!" Bu da, ev kadını konserve ürün alsa bile... onu o şekilde sunmayacağı demek oluyor. Konserveyi "allayıp pullamak", böylece kendi hünerlerini ve ailesini mutlu etme çabasını göstermek için dayanılmaz bir istek duyar.[29]

Yine de orta sınıf ev kadınlarının, kariyer yapma derdine düşme lüksleri hiç olmamış işçi sınıfı kadınlarından ne kadar iyi durumda olduklarını akıllarından çıkarmadan bu türden cinsiyetçi zırvalara tepki gösterme ihtiyacına yakınlık duyulabilir. Ama ne yazık ki Friedan konuya bu şekilde yaklaşmıyor. Kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıkları kabul ediyor ama kitabın başından itibaren tartışmalarını banliyö ev kadınlarının sorunlarıyla sınırlandırıyor. "Adı Konulmamış Sorun" başlıklı bölümde, "Bu sorun, maddi fırsatların olmayışından kaynaklanmıyor; hatta çaresiz bir yoksulluk, açlık ya da hastalıkla boğuşan kadınlar, bu sorunun farkında bile olmayabilir"[30] diye yazıyor. Yoksulluk, açlık ya da hastalıkla boğuşan kadınların sorunlarıyla ilgili başka hiçbir söz sarf etmiyor.

---

29 Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (New York: Dell Publishing Company, 1963), 204. [çev. Tahire Mertoğlu, İstanbul: E Yayınları, 1983]

30 A.g.e. 22

Kadınlığın Gizemi kitabının bütün amacı, orta sınıf eğitimli banliyö kadınlarını, mesleki kariyer ya da uzmanlık yoluyla tatmin olmaya ikna etmekten ibaret.

Friedan, yüksek ücretli kariyerleri kovalama cesareti gösteren kadınlardan övgüyle söz edip, "Bu kadınların da elbette kendi sorunları var, hem de çetin sorunlar; hamilelikleri için bin takla atmak, bakıcı ve temizlikçi bulmak, kocaları başka bir yere transfer edilince iyi iş olanaklarından vazgeçmek..."[31] diye yazıyor. Bu kariyer kadınlarının tuttuğu, bütün gün çalışan ama eve döndüklerinde kendi ev ve çocuk bakımı sorumluluklarıyla boğuşan bakıcı ve temizlikçilerin hayatlarına değinmeye bile tenezzül etmiyor.

Naomi Wolf'un erk sahibi feminizmi de aynı sınıftan kadınlarla ilgilidir. Sadece onlar, banliyö ev kadınlığı kapanından kurtulmuş ve yöneticilik basamağını tırmanmış bir sonraki kuşağa mensup. Feminizm o zaman olduğu gibi şimdi de, bir azınlık olan, kapitalizmin sınırları içinde görece eşitliğe erişebilecek bu sınıftan kadınlar adına söz söylüyor. Bu kadınların doğum izni ya da çocuk bakımı gibi özel reformlara ihtiyacı yok çünkü bu işleri yapacak başkalarını, genellikle de başka kadınları tutacak paraları var.

Bu nedenle ana akım feminizm, kendilerine uygulanan baskının herhangi bir yönünden parayla kurtulamayacak ve çok miktarda para kazanmalarına olanak sağlayacak eğitim ve kariyer olanaklarına erişemeyecek olan kadın çoğunluğun özlemleri bir yana ihtiyaçlarından bile bahsedemez. İşçi kadınlar açısından, çok çalıştırılmaya ve az ücret almaya bulunabilecek kişisel hiçbir çözüm yoktur. Ama Naomi Wolf'un iddiası bunun tam tersidir; çoğu işçi kadın için patronlarının erkek ya da kadın olması, herhangi bir şeyi değiştirmez.

31 A.g.e. 362.

Sosyalist gelenek bu nedenle feminizmin, kadınlara uygulanan baskıya çözüm bulmak konusunda işçi sınıfından kadınlara herhangi bir faydasının olmayacağını söylüyor. Kapitalizm sağlık hizmetinden ulaşıma, gıda, giysi ve diğer gereksinimlere kadar çocuk yetiştirmenin neredeyse bütün sorumluluğunu işçi sınıfı ailelerinin omuzlarına yüklemektedir. Aile içinde de ev işleri ve çocuk bakımı sorumlulukları büyük oranda, ev dışında çalışıyor olsunlar ya da olmasınlar, işçi sınıfından kadınların üstündedir. Kapitalizm, şirket basamaklarını orta ve üst sınıf kadınlara uzatmış olsa da, varlığını işçi sınıfından kadınların bu şekilde baskılanmasına borçlu olmaya devam etmiştir.

Aslında, ev temizliği ve çamaşıra yardım sağlamak bir yana, evrensel bir şekilde sağlık ve çocuk bakım hizmeti sunacak toplumsal kaynaklar mevcut. Ancak kapitalizm, insan ihtiyaçlarını karşılamak değil kâr arayışını sürdürmek üzerine kurulu bir sistemdir. Kadınların çoğunun maruz kaldığı baskı, ancak onu besleyen kapitalist sistem hedef alınarak ortadan kaldırılabilir. Sosyalist toplumun neye benzeyeceğine dair bir model yok. Bunu, sosyalizm için mücadele eden ve onu kuran işçiler belirleyecek. Ancak devrimci sosyalizmin ilkelerinin kökü tarihe dayanıyor: ihtiyaca dönük üretim ve her türlü baskı ve sömürünün sona erdirilmesi. Kadınlar için de, erkeklerle sahici bir eşitlik sunacak.

Geleneksel olarak feministler sosyalistleri, kadınlara uygulanan baskıya karşı mücadeleyi, sınıf savaşımından önemsiz görmekle suçlamaktadır. Ancak sosyalistler, uzun zaman önce ana akım feministlerin yarıda bıraktığı kadınların özgürleşmesi ilkelerine, *tam da* bütün işçi sınıfının çıkarları için mücadele ettiklerinden, sadık kaldı.

Bölüm 4

KADIN VE İSLAMİYET

Türban Yasağı: Irkçı İkiyüzlülük

3 Mart 2004'te Fransız Senatosu, Müslüman kadın ve kızların başlarını örtmek için taktığı türbanı, Eylül 2004'ten itibaren devlet okullarında takmalarını yasaklayan yasayı onayladı. Fransız yasası şu anda sadece türbanı değil, "öğrencilerin dinî aidiyetlerini görünür bir şekilde ortaya koyan bütün simge ve giysileri" yasaklıyor. Ayrıca, İslami bağlılığı gösteren sakal ve eşarpları, Yahudi kippası ya da takkesini ve "göze çarpan" Hristiyan haçlarını da yasaklıyor. Ancak medyanın yasağı "başörtüsüne karşı yasa" olarak adlandırdığı Fransa'da çok az kişi yasanın türbandan başka bir şeyi hedef aldığına inanıyor.[1]

Fransa'nın yasağı, Belçika ve Almanya'daki yasama organı üyelerine, benzer bir hukuki süreci işletme fikri verdi. 1 Nisan 2004'te Almanya'nın muhafazakâr eyaleti Baden Württemberg'de Müslüman devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin eşarp takması yasaklandı. Türban karşıtı

1 Paul Silverstein, "Headscarves and the French Tricolor," *Middle East Report* (MERIP), Jan 31, 2004.

eğilim Birleşik Devletler'e bile sıçradı. Oklahoma'da devlet okullarının bulunduğu bir bölge olan Muskogee'de 2003 yılında, bir altıncı sınıf öğrencisi okulda türban taktığı için iki kez uzaklaştırma aldı.[2]

Fransa'nın türban yasağı, solcuları, ırkçılık karşıtlarını, feministleri ve hatta kimi Müslümanları da bölen ateşli bir tartışma başlattı. Fransa'nın ırkçılık karşıtı örgütü SOS-Racisme'nin kurucularından biri, örgüt yasağı destekleyince istifa etti. Kuzey Afrikalı kadınları savunan bir grup olan Ni Putes Ni Soumises'in (Ne Fahişeyiz, Ne Mazlum) başkanı, saygın feministlerden Fadela Amara yasayı desteklemektedir. Kimi feministler, İslami köktenciliği pekiştireceği gerekçesiyle yasaya karşı çıkmaktadır. Aralık 2003'te Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nden Şeyh Muhammed Seyit Tantawi, Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslümanların, türban takma yasağı da dahil olmak üzere o ülkenin yasalarına uymak zorunda olduğu açıklamasını yaptı. Ancak diğer önde gelen İslami din adamları bu görüşe şiddetle karşı çıkarak, türban yasağının İslama doğrudan saldırı anlamına geldiğini ileri sürdüler.[3]

Yine de genel olarak, yasayı destekleyen Fransız ilerici ve feministleri yasayı, Müslüman kadınların hakları açısından ileri bir adım olarak değerlendiriyor. Örneğin 5 Aralık 2003'te,

2 Haroon Siddiqui, "Why Hijab Disturbs Dictators, Democrats," *Toronto Star*, February 15, 2004; "German State Bans Hijab for Teachers," Aljazeera.net, April 3, 2004, internet adresi http://english.aljazeera.net; and "Justice Department Challenges Oklahoma Hijab Ban," IslamOnline.net, March 31, 2004, internet adresi http://www.islamonline.org/English/ News/2004-03/31/article05.shtml. Bush yönetiminin türban yasağına karşı olduğunu söylemek gerekiyor. Yakın zamanlarda İnsan Hakları savcı yardımcısı Alexander Acosta, "Din ayrımlarına Amerikan okullarında yer yok" demiştir. Ancak Bush un türban yasağına karşı duruşunu, Hristiyanlığın okullarda ve diğer kamu yerlerinde daha baskın olmasını isteyen Hristiyan Sağına yakınlığıyla açıklamak daha doğru olacaktır.

3 Silverstein.

aralarında Isabelle Adjani ve Emmanuelle Béart gibi ünlü oyuncuların da olduğu altmış ünlü Fransız kadın, "kadınlara uygulanan baskının görünür bir sembolü"[4] olan türbanın tamamen yasaklanmasına dönük taleplerini yayınladılar.

İlericilerin türban yasağını desteklemelerinin ardındaki mantık ne olursa olsun, Avrupa'da ve hatta dünya genelinde Müslüman nüfusa yönelik ırkçı dalganın yükselmesindeki rolünden bağımsız değerlendirilemez. *Middle East Report* editör kurulu üyelerinden Paul Silverstein'ın ileri sürdüğü gibi bu ırkçı kampanyada "Fransız İç İşleri Bakanı Nicolas Sarkozy gibi kanun ve nizam meraklısı sağcılar yasayı, 'teröre karşı mücadele'de önemli bir silah olarak görüyor."[5]

Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın yasağı destekleme nedeni Fransız Cumhuriyetçilerinin laiklik geleneğine ait referanslarla üstü örtülerek açıklanmıştı. Aralık 2003'te yasağı önerirken "Laiklik tartışmaya açık bir şey değildir" diye beyan etmişti. Chirac'ın bu yeni yasağı dayandırdığı Stasi Komisyonu'nun raporunda devlet, okulu, kadın ve erkek eşitliği ile karşılıklı saygı gibi değerleri vurgulayan 'kapalı bir evren' olarak tanımlıyordu. Stasi raporu, Hristiyan resmî tatil günlerine Yahudilerin Yom Kipur (Kefaret Günü) gününü ve İslami Kurban Bayramı'nı da dahil etmek, bu etnik azınlıklarla temas edebilmek için Berberice ve Kürtçe eğitimi vermek gibi, kimisi kültürel çeşitliliği desteklemeyi amaçlayan toplam yirmi altı önlem önerisinde bulunuyordu. Ancak sadece "bariz" şekilde dinî olan kıyafetlerin yasaklanması Fransız yasasına eklendi.[6]

4 Jon Henley, "Something Aggressive About Veils, Says Chirac," *Guardian* (UK), December 6, 2003.

5 Silverstein.

6 Andree Seu, "By Banning Religious Symbols, Secularism Shows its Blindness," WORLD Magazine, 9:15, February 7, 2004; Silverstein, "Headscarves and the French Tricolor."

Fransız hükümetinin, Yahudi dinî kurumların yanı sıra küresel çapta etkili ve gerici olan Katolik Kilisesi'ne eğitim desteği vermeye devam ederken, laiklik ve toplumsal cinsiyet eşitliği adına İslami sembolleri yasaklamasında son derece ikiyüzlü bir taraf var. Fransız devlet görevlilerinin "laiklik" (Kilise'nin devletten ayrılması) söylemlerinin ardında Fransız toplumunun esas statükosu Hristiyanlıktır. Hatta Başbakan Jean Pierre Raffarin, tartışmalar sırasında Fransa'yı "Hristiyanlığın eski toprağı" diye tanımlamıştır. Almanya Savunma Bakanı da türban yasağını, "Alman çocukların Hristiyan dininin ve Avrupa kültürünün kökenlerini öğrenmesi gerek"[7] diyerek savunmuştur.

Hristiyan dininin ve Avrupa kültürünün (açıkça ifade edilen ya da edilmeyen) üstünlüğü varsayımıyla İslamiyete açık düşmanlık arasında son derece kısa bir mesafe var. Alman eyaletlerinden biri türbanı "köktenciliğin ve aşırılığın sembolü" olarak tanımladı. Fransa Savunma eski bakanı Alain Juppé, "Yükselen bir politik ve dinî fanatizmle karşı karşıya olduğumuzu söylemek paranoyakça olmayacaktır" diye bir iddiada bulundu. Aşırı sağcıların kalesi olan Nice'in belediye başkanı Jacques Peyrat bir konuşmasında "Camilerin laik bir cumhuriyette yer alacağı düşünülemez"[8] dedi.

Chirac, Fransa'nın en büyük azınlık grubu olan Müslümanlara beslediği düşmanlığı, 6 Aralık 2003'te "İsteyip istememizden bağımsız olarak başörtüsü takmak, kabul edemeyeceğimiz bir saldırganlık göstergesidir"[9] diyerek ortaya serdi. Chirac'ın kurduğu komisyonun başkanı Bernard Stasi, yasağı daha büyük bir açık sözlülükle savundu: "Dürüst

7 Siddiqui.

8 A.g.e.; Sylvia Zappi, "'Intolerance towards Islam' under Scrutiny by France's CNCDH." *Le Monde*, November 24, 2003.

9 Henley; Sen.

olmak gerekirse, Fransa'da asla göz yumamayacağımız kimi davranışlar sergileniyor. Hiç kuşkusuz Fransa'da cumhuriyeti istikrarsızlaştırmaya çalışanlar var ve cumhuriyetin harekete geçmesinin tam zamanıdır."[10]

Chirac ve Stasi, Fransa'nın ikinci en büyük siyasi partisi olan ve son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde merkez sağın adayı Chirac'ı ikinci tur seçime zorlayan Jean Marie Le Pen'in aşırı sağcı Ulusal Cephe'sinin seçmenlerinin oyunu kapmak peşindeydi. Le Pen, Fransa'daki beş milyon Arap göçmenin sokakları suç yuvasına çevirdiğini, bu yüzden ya Fransız toplumuna "asimile" olacaklarını ya da ülkeden kovulacaklarını ileri sürüyordu. Fransa'nın en zengin üçüncü bölgesi ve Ulusal Cephe'nin seçim üssü olan Provence-Alpes-Côte d'Azur bölgesindeki seçmenlerin yüzde 27,7'si 2002 yılında, göçmenlerin zorla ülkelerine geri gönderilmesini de kapsayan, Le Pen'in "ulusal tercihler" önlemlerine destek olmuştur.[11]

Le Monde Diplomatique'te Pierre Tévanian'ın ileri sürdüğü gibi:

> Genç Müslüman kadınlar, Fransa'nın dikkatini aşırı boyutlara varmış sosyal eşitsizlik ve yoksunluktan uzaklaştırmak, deregülasyonu, azalan iş güvenliğini, kişisel özgürlüklere saldırıları, ırk ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini unutturmak için günah keçisi ilan ediliyor.[12]

Fransız hükümeti yine aynı şekilde ırkçı bir tutumla, her ne kadar Fransız Yahudilerine yönelik nefret suçları, tarihsel olarak aşırı sağcıların harekete geçirdiği güçler tarafından

10 Paul Webster, "Le Pen Tipped to Make Big Comeback in Local Polls," *Observer* (UK), January 11, 2004.

11 Pierre Tévanian, "Say No to Racial Discrimination," *Le Monde Diplomatique*, February 2004.

12 Andrew Borowiec, "A Religious Symbol of Secular Conflict," *Washington Times*, January 11, 2004.

işlenmiş olsa da, türban yasağını Yahudi karşıtlığına dönük bir mücadele olarak pazarladı. Türban tartışmaları sırasında Eğitim Bakanı Luc Ferry, Ortadoğu çatışmasının "okullara kadar uzandığını" ve Fransa'nın "artık aşırı sağ değil İslami kökenli olan" Yahudi karşıtlığıyla karşı karşıya kaldığını ileri sürmüştür. Türban yasağı önerisinden sadece birkaç hafta önce, Kasım 2003'te Chirac, Kuzey Afrikalıların yerleşim yerlerini Yahudi karşıtlığına karşı eğitimler için hedef alarak, yeni bir hükümet komisyonu kurulduğunu duyurdu.[13]

Aslında 1960'lardan bu yana Müslümanlar, Fransa'daki (ve Avrupa genelindeki) nefret suçlarının esas hedefiydi. Ancak Fransa İç İşleri Bakanlığı, Yahudi karşıtı saldırılara yaptığı gibi, Müslüman ve Kuzey Afrikalılara yönelik saldırılarla ilgili ayrı bir başlık açmadı. Norman Madarasz, hedef alınan toplulukları şöyle sıralıyor:

> İngiltere'de Pakistanlılar, Almanya'da Türkler, Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'de Kuzey Afrika'nın Mağrip bölgesinden gelenler, Faslılar, Cezayirliler, Tunuslular, Berberiler ve onların bir kolu olan Cabyl kabilesinin yanı sıra Filistinliler ve özellikle Mali'den gelen Sahra altı Müslümanları.[14]

Fransa Ulusal İnsan Hakları Danışma Komisyonu (CNCDH) 2002 yılında Müslümanlara karşı işlenen nefret suçlarını belgeledi ama bu örneklerin Müslümanlara yönelik ırkçı saldırıların "esas oranının çok altında olduğunu" da not düştü. Aşağıda, 24 Kasım 2003'te *Le Monde*'da yayınlanan CNCDH raporundan bir dizi örnek yer alıyor:

> 2003 istatistiklerinin henüz dahil edilmediği çalışma, 2002 yılında işlenen çok sayıda ağır şiddet örneğini sıralıyor: 25

13 Norman Madarasz, "France Starts Facing Up to Anti-Muslim Discrimination," CounterPunch, December 5, 2003, internet adresi http://www.counterpunch.org.

14 Zappi.

> ve 27 Nisan'da Mericourt (Pas de Calais bölgesinde) ve Chalons (Marne bölgesinde) camilerine molotof kokteyli atıldı. 24 Mart'ta ise Ecaudin Camisi'ne (Rhône bölgesinde) atıldı. 9 Nisan'da Perpignan Camisi'ndeki (Doğu Pireneler'de) bir cemaate bombalı mektup gönderildi. 24 Nisan'da Lyon'da İslami bir heykel tahrip edildi. 27 Aralık'ta Rillieux la Pape'daki (Rhône) bir ibadet *merkezini* ateşe verme girişiminde bulunuldu. Başkanlık seçimleri kampanyası sırasında isimsiz risaleler dağıtıldı [aşırı sağcı ırkçı aday Jean Marie Le Pen'in, başkanlık koltuğundaki Chirac'a karşı aday olduğu Nisan 2002'deki seçim kampanyaları]. 2003 için ise üç olaya işaret edilebilir: Temmuz'da Haut Rhin bölgesinde mezarların tahrip edilmesi, Nancy'de bir ibadet merkezinin ateşe verilmesi, Mart ayında Meuse bölgesindeki İslami bir meydanın tahrip edilmesi.[15]

Böyle bir ortamda Fransa'nın İslami başörtülerini yasaklaması sadece Müslüman karşıtı ırkçılığı kaşımaya yarar. Böylesi ırkçı ikiyüzlülükle dolu hiçbir yasa kadınların eşitliği davasını ilerletme amacını taşıyor olamaz.

Emperyalizm, Kadınları "Özgürleştirmez"

Türban yasağı gibi önlemleri destekleyen feministler, "İslami terörle" savaşmak bahanesiyle Batı emperyalizminin kültürel üstünlüğünü ortaya koymak ve ülke ve küresel çaptaki çıkarlarını korumak için, Müslüman kadınlara uygulanan baskının Batılı sembolü olan başörtüsünü sömürme amacı taşıyan kampanyaları bilerek ya da bilmeyerek desteklemiş oluyorlar. Fransa'da Chirac'ın türban yasağına feministlerin verdiği desteğin daha abartılı ve dolayısıyla daha açık bir benzeri, 2001 Afgan savaşı sırasında Birleşik Devletler'de görüldü. Savaşın Afgan kadınlarını Taliban

15 Quoted in Janelle Brown, "Terror's First Victims," Salon.com, internet adresi http://archive.salon.com/mwt/feature/ 2001/09/24/taliban_women/print.html.

yönetiminin zulmünden "kurtaracağı" söylemini kullanan Bush yönetimi, ana akım feministlerin Afgan savaşına desteğini aldı.

Başkanın eşi Laura Bush şöyle diyordu: "Teröre karşı savaş aynı zamanda kadınların hakları ve saygınlığı için mücadele etmek demektir." Feminist Çoğunluk'un başkanı Eleanor Smeal, 11 Eylül sonrası genel histeriyle bütünleştirerek bu iddiayı benimsedi ve kendi "domino kuramı"nı ortaya koydu:

> Afganistan'da toplumun Talibanlaştırılmasının sona ermeyeceğini söyledik. Şimdi Pakistan'a, Cezayir'e ve bütün Ortadoğu üzerinden Türkiye'ye ilerlediğini görüyoruz. Bunun bölgesel istikrarsızlığa yol açacağını söyledik ve bu istikrarsızlığın kadınlara yapılandan daha fazla sonucu olacak... Afgan kadın ve kızların terörist Taliban militanlarından kurtarılmasıyla, Amerika'da ve bütün dünyada demokrasi ve özgürlüğün korunması arasındaki bağ hiç bu kadar net olmamıştı.[16]

Feminist Çoğunluk bununla da kalmayıp, Afganistan'da kadın haklarını yeniden tesis etmeye kendini adadığı için Bush yönetimine teşekkür eden bir imza metni dolaştırdı. Ayrıca feministler, Kasım 2001'de kameralar türbanlarını çıkarırken gülümseyen kadınları gösterirken "Afganistan'da kadın hakları müzakere edeceğimiz bir şey değildir" diyen Dış İşleri Bakanı Colin Powell'ı alkışa tutmuştu.[17]

Savaşın ardından üç yıldan fazla zaman geçtiğinde Birleşik Devletler medyası, Taliban sonrası Afganistan'da kadınların kaderiyle ilgili haber yapmak için Afganistan'a gitmedi. Eğer gitmiş olsalardı Afgan kadınların çoğun-

16 Mariam Rawi, "Betrayal," *New Internationalist* 364, January–February 2004, internet adresi http://www.newint.org.

17 A.g.e.

luğunun Kâbil'de bile (tepeden tırnağa örten İslami giysi) burka giymeye devam ettiğini göreceklerdi. Afgan Kadınların Devrimci Birliği'nden (RAWA) Mariam Rawi'nin dediği gibi: "Birleşik Devletler kadın düşmanı köktenci bir rejimi, bir başka kadın düşmanı köktenci rejimle değiştirmiştir."[18]

Taliban'ın Ahlaksızlık ve Erdem Bakanlığı, Din İşleri Bakanlığı adıyla tekrar kuruldu. 1992 ile 1996 arasındaki toplu tecavüz ve cinayetleri de kapsayan terör döneminden sorumlu olan savaş ağaları kırsal bölgelerde hâlâ gücü ellerinde tutuyor, afyon üretimiyle zenginleşiyorlar. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, köktenci Fazl Hadi Shinwari'yi Anayasa Mahkemesi başkanı atadı. "Shinwari Anayasa Mahkemesi'nin dokuz üyesini, yakın olduğu 137 mollayla değiştirdi ve Şeriat hukukunu uygulamak için Taliban usulü cezalar verilmesi gerektiğini açıkladı."[19]

Film yapımcısı Meena Nanji Afganistan ziyaretinden sonra şunları anlattı:

> Kadınların nasıl davranması gerektiğini belirleyen bu sene geçen yasalar dizisi, sanki Taliban'ın el kitabından alınmış gibi. Karma eğitimin yasaklanması, kadın seyahatlerine sınırlamalar getirilmesi ve kadınların kamusal alanlarda şarkı söylemesinin yasaklanmasını içeriyor. Ancak kadın haklarına en büyük darbe, evli kadınların liseye devam etmesini yasaklayan 1970'lerin yasası Kasım ayında tekrar onaylandığında geldi. Bu, kadınlar ve kızlar için büyük bir gerileme anlamına geldi çünkü çok sayıda genç kız evlenmeye zorlanıyor ve artık yaşamlarını geliştirmeye dönük hiçbir umutları kalmadı.[20]

---

18 Ibid; Meena Nanji, "Afghanistan's Women after 'Liberation,'" December 29, 2003, available online at http://www.zmag.org

19 A.g.e

20 Physicians for Reproductive Choice and Health (PRCH) and the Alan Guttmacher Institute, "An Overview of Abortion in the United States," January 2003.

Bu sonucu tahmin etmek çok da zor değildi. Yine de Birleşik Devletler'deki feministler 2001 yılında, Bush gibi sağcı bir Cumhuriyetçinin kadın haklarını gerçekten ilerletmeye samimi bir niyeti olduğu yönündeki saçma fikri hiç sorgulamadı. Bush'un başkanlığının sicili çoktan kabarıktı. Ocak 2001'de başkanlığa gelişinden iki gün sonra, hamile hastalara danışmanlık döneminde kürtaj olanağı tanıyan Uluslararası Aile Planlama Merkezlerinin Birleşik Devletler'den aldığı fonları keserek, dünya genelinde istenmeyen gebelikten muzdarip olan milyonlarca yoksul kadını kürtaj hakkından fiilen mahrum bırakan Reagan dönemi küresel "tartışma yasağını" yeniden hayata geçirdi. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünya genelinde her yıl yetmiş sekiz bin kadın güvenli olmayan kürtaj nedeniyle hayatını kaybediyor.[21]

Afganistan'a yönelik savaşa feministlerin desteği, Bush yönetiminin savaşın Afgan kadınları "özgürleştirme" amacıyla açıldığı hikâyesini anlatmasına yardımcı olmuştur. Bu yanılsama Bush'un, Birleşik Devletler'de geniş bir liberal kesimin ve hatta savaş karşıtlarının desteğini almasını sağlamıştır. Bu savaş, "sonu gelmeyen bir savaş"ı başlatmış ve doğrudan Irak'a saldırı ve işgale yol açmıştır.

Dahası, savaş boyunca televizyon programlarının daimi konuğu olan Smeal gibi feministler, savaşın diğer cephesinde, yani ülkede, Müslüman karşıtı ırkçılığın yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur. 11 Eylül'ün ardından ABD Vatanseverlik Yasası kongreden çıkınca, binlerce Müslüman yakalanarak herhangi bir suçlamada bulunulmadan ya da "terörle mücadele" adına kanuni temsil hakkından mahrum bırakılarak "süresiz mahkûmiyete" çarptırıldılar. Smeal, alışıldık boş konuşmalarından birinde şöyle dedi: "Bizi kötü

21 Brown'dan alıntılanmış.

adam ilan ettiler. Ekonomik yıkımları için Batıyı suçluyorlar. Bizim Müslümanları sevmediğimizi sanıyorlar, bu yüzden de daha köktenci hale geliyorlar. Ama göreceksiniz, sizden daha Müslüman olacağız."[22]

Sömürgeciliğe Gerekçe Olarak Avrupa'nın "Kültürel Üstünlüğü"

Fransa'nın türban yasağı yeni bir fenomen değil, "modern" toplumlara özgü koşulların bir sonucudur. Fransız hükümetinin İslam kültürünü karalamanın bir aracı olarak yürüttüğü türban karşıtı kampanyanın kökleri sömürgeci döneme uzanıyor. Emperyalistler ve işbirlikçileri, sömürgeciliğin başlarından itibaren Avrupa'nın kültürel üstünlüğünü Müslüman toplumları baskı altına almanın gerekçesi olarak ortaya koydular. Örneğin Mısır'ı yüzyıl önce sömürgeleştiren Britanyalıların kendilerine temel aldıkları noktalar, bugün Birleşik Devletler ve Avrupa'nın ileri sürdükleriyle büyük benzerlikler taşıyor.

Mısır'ın Britanyalılar tarafından işgali sırasında Britanya Başkonsolosu Lord Cromer, Mısırlıların "Batı uygarlığının gerçek ruhunu özümsemeye ikna edilmesi ya da zorlanması" gerektiğini ilan etmişti. Cromer "öncelikli ve esas olarak", "Batı uygarlığının Mısır'a girişini takiben, aklın ve karakterin yüceltilmesi yönündeki en büyük engel" olarak tanımladığı ve türbanla simgelenen İslamın "kadını aşağılamasını" hedef almıştı.[23]

Cromer "kadınların aşağılanmasının" örneklerini, Viktorya dönemi İngiltere'sinin korseli ve baskı altındaki kadınlarına

22 Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam* (New Haven and London: Yale University Press, 1992), 152–53.

23 A.g.e. 153.

baksa da görürdü. Ancak Mısırlı feminist Leyla Ahmed'in belirttiği gibi:

> İngiltere'de kadının görünür kılınmasının esas kahramanı, Kadınların Oy Hakkına Karşı Erkek Birliği'nin kurucu üyesi ve bir süre başkanı olan kişinin ta kendisiydi. Hem beyaz erkekler için hem de sivil nüfus içindeki feminizmin uzantılarına karşı feminizme direniş gösterilmeli ve direnilmeli ve feminizm bastırılmalıydı. Ama söz konusu olan yabancı bir ülke ve sömürgeleştirilmiş halkın kültürü olunca, beyaz erkeklerin hâkimiyetini kapsayan elverişli bir proje olarak desteklenebilirdi.[24]

Ülke ekonomisini, İngiltere fabrikalarına hammadde sağlayacak kadar geliştirmenin ötesine gitmeyecek Cromer'in Mısır'a dönük sömürge politikası, kadın haklarını ilerleten bir gelişme olarak tanımlanamaz. Cromer, eskiden devletin karşıladığı eğitime okul harcı uygulaması getirmiştir. Sonuçları şöyle oldu: Britanya işgali başlamadan bir yıl önce 1881'de, Mısırlı öğrencilerin yüzde yetmişinin öğrenim harcı ve diğer giderleri hükümet desteğiyle karşılanıyordu. On yıl sonra öğrencilerin yüzde yetmiş üçü hiçbir yardım almıyordu. Bu durum kızların yanı sıra erkek öğrencilerin de eğitim fırsatını ciddi ölçüde tırpanladı.[25]

Britanya işgali kadınların eğitim fırsatını başka açılardan engelledi. Britanya yönetimi öncesinde Mısırlı kadınlar erkeklerle eşit bir şekilde Hekim Okulu'nda tıp eğitimi alabiliyordu. Ancak Britanyalılar kadınların eğitimini ebelikle sınırlandırdı. Cromer bir kez daha kültürel üstünlükten bahsediyordu: "İstisnai durumlarda kadınların kadın doktorlar tarafından muayene edilmek istediğinin farkındayım ancak

24 A.g.e. 137, 147.

25 A.g.e. 153.

uygar dünyada bu işi erkeklerin yapması hâlâ geçerli olan kuraldır."[26]

Şimdi olduğu gibi o zamanlar da emperyalistler, kadın haklarını ilerletmek kılıfıyla hedeflerine destek bulmak konusunda becerikliydiler. Ahmed şöyle diyor:

> Batı feminizminin görüşleri ister ataerkil erkeklerin, ister feministlerin elinde olsun, yerli toplumlara saldırmanın ve Avrupa'nın görünür üstünlüğü fikrini desteklemenin ahlaki kılıfı olarak işlev gördü. Bu nedenle açıkça, Batı toplumlarında beyaz erkek hâkimiyetiyle nasıl sorunları olursa olsun sınırın dışına çıkıldığında feminizm, beyaz erkek hâkimiyetindeki sistemin muhalifi olmaktan onun uşağı olmaya geçiveriyordu.[27]

İslam kültürüne düşmanlık, sömürgeleştirilen ülkelerden de, özellikle de sömürgecilik döneminde ekonomik faydalar elde eden üst orta sınıflar ve yükselen orta sınıflar arasından destek buldu. 1899'da Mısır'da başörtüsünün yasaklanmasını talep eden *Kadınların Kurtuluşu* kitabı piyasaya çıktı. Fransa'da eğitim görmüş bir hukukçu olan kitabın yazarı Qassim Amin, hiç de kitabın başlığının çağrıştırdığı kadar kadın haklarını savunmuyordu. Amin "eğitimde eşitliği savunanlardan olmadığını" açıkça ortaya koyuyor, kadınların ev kadını ve anne olarak görevlerini yerine getirebilmeleri için temel eğitimin yeterli olduğunu savunuyordu. Görüşlerini Avrupa kültürüne asimile olma gerekliliğine dayandırıyor, Mısırlıları "tembel ve hep işten kaytaran" kişiler olarak tanımlıyordu.[28]

---

26 A.g.e. 154-155.

27 A.g.e. 144-45, 155, 159.

28 Siddiqui; Behzad Yaghmaian, "Scarf and Make-up: the Modern Face of Islam. Religion and Secularism in Turkey and Iran," *CounterPunch*, February 23, 2003.

Bu durum sadece sömürge yönetimindeki Mısır için geçerli değildi. Yirminci yüzyıl boyunca Müslüman dünyasındaki diğer ülkeler, kendi nüfuslarına "Avrupalılaşma"yı dayatmış, İslami kültür ve giysinin çeşitli unsurlarını yasaklamıştır. 1925'te Osmanlı sonrası Türkiye'nin yöneticisi Kemal Atatürk Şapka Kanunu'nu dayatmış, erkeklerin geleneksel fesi giymesini ölüm cezasıyla yasaklamıştır. 1928'de İran Şahı Rıza Han iktidarı ele geçirdikten sonra erkekler için Avrupai kılık kıyafeti zorunlu kılan bir yasa çıkarmıştır. 1936'da İranlı kadınların türban takmasını yasaklamıştır.

İslam ve Emperyalizme Karşı Mücadele

Üst sınıfların büyük kısmı emperyalizmden fayda sağlamış ve Avrupa kültürüne öykünmüş olsa da, toplumun daha az zengin kesimi İslamı savunarak isyan etmiştir. Sonuç ise kültürel kimliğin dışa vurumu olarak sömürgecilere karşı İslamın güçlendirilmesi olmuştur. Müslüman örgütler, emperyalizme karşı bir basınç olarak İslami gelenekleri benimsemiş ve savunmuştur. Mısır'da 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler, daha saf bir İslama dönüşün ve Britanya hâkimiyetine karşı çıkışın yollarını aramıştır. İlk üyeleri "bu baskılanma ve aşağılanma halinden bıktıklarını" ifade etmiştir. "Arapların ve Müslümanların itibarının... ve saygınlığının olmadığını görüyoruz... Yabancıların malı olan uşaklardan başka bir şey değiller."[29]

Ancak İslamın gelişimi sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı direnişin biçimlerinden sadece biridir. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, komünistleri de kapsayan laik milliyetçi bir hareket olan Pan Arabizmin giderek artan etkisiyle İslami

29 Ahmed, 192.

hareketlerin etkisi gölgede kalmıştır. Partiler büyümüş, Pan Arap liderler bağımsızlığı savunup sonunda onu elde ederek sömürgecilik hâkimiyetini sona erdirmiştir. Abdülnasır 1952'de Mısır'da iktidara gelince Pan Arabizm bölge çapında gelişmiştir. Ancak Abdülnasır kendi iktidarını kuvvetlendirmek için 1953'te bütün partileri çözülüşe sürüklemiş ve yasaklamış, Müslüman Kardeşler'i acımasızca baskı altına almıştır.[30]

Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği çeşitli sömürge karşıtı hareketlere ve Abdülnasır'ınki de dahil olmak üzere dünya çapındaki ulusalcı rejimlere para yardımı sağlamış ve destek olmuştur. Bu destek, ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahici bir politik bağlılığı yansıtmaktan çok, Birleşik Devletler ile SSCB arasında süren, dünyanın dört bir yanında hâkimiyet kurmak için verilen emperyalist yarışın bir sonucuydu. Rusya'nın ikiyüzlülüğü özellikle 1979 işgalinden ve on yıla yayılan Afganistan işgalinden sonra iyice su yüzüne çıkmıştır.

Ancak İslamın son on yılda yeniden dirilmesi, Pan Arap ulusalcılığının gücünün ve etkisinin görece düşüşüyle de çakışmıştır. Pan Arabizm, ya Arap toplumlarındaki sınıfsal eşitsizlikle mücadele edememesi ya da emperyalizmin kendisine temel bir meydan okuyuş sergilememesi gibi bir dizi nedenden ötürü düşüş yaşamıştır. Bağımsızlığı elde ettikten on yıllarca sonra 1970'lerde, Pehlevi'nin İran'ından, Sedat'ın Mısır'ına kadar kemikleşmiş ve yozlaşmış yerel yönetici sınıflar, emperyalist güçlerle işbirliğine devam ederek kişisel zenginliklerini arttırmış, bir yandan da Avrupai kültürel değerlere öykünmeye devam etmişlerdir.

Pehlevi'yi deviren 1979 İran Devrimi'nin öncesinde, kadın hakları da dahil olmak üzere anti-emperyalist ve işçi

30 A.g.e. 204.

sınıfı taleplerini yükselten geniş çaplı bir halk ayaklanması dalgası yaşandığını da hatırlatmak gerekiyor. Örneğin Ekim 1978'de petrol işçilerinin gerçekleştirdiği uzun süreli grevde ileri sürülen on bir talepten biri "kadın personellere ve işçilere dönük ayrımcılığın sona erdirilmesi"ydi.[31] Takip eden "İslam Devrimi", Humeyni'nin baskı rejiminin pekişmesini ve İran işçi örgütlerinin dağıtılmasının yanı sıra gerici bir dinî hukukun tepeden dayatılmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle İran devrimi, fanatik bir dinî ayaklanmanın çok daha ötesindeydi.[32]

SSCB'de ve Doğu Avrupa'da 1990'ların başında Stalinist yönetimin yıkılması, Sovyetler Birliği'yle ittifak halinde olan ulusalcı hareketlere muazzam bir darbe indirmiş ve Stalinizmin itibarını zayıflatmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılması Soğuk Savaş'ı sona erdirmiştir ama 1991 Körfez Savaşı'yla başlayarak Birleşik Devletler emperyalizminin takip eden dönemde güçlenmesine yol açmıştır. Şimdiki Bush yönetiminin Afganistan ve Irak işgalinin yanı sıra Bush doktrininin "önleyici savaş" beyanı, 11 Eylül'den yıllarca öncesinde, 1990'ların başında gelişmekte olan süreçten kopuş değil, onun hız kazanmasıydı.[33]

Emperyalizme karşı çıkışın bir ifadesi olarak İslamın siyasal biçimleri, güçlü laik alternatiflerin olmadığı durumlarda güç kazanıp etkisini arttırabilir. Pan Arabizmin düşüşe geçişinin yanı sıra 1990'larda Birleşik Devletler emperya-

31 Phil Marshall, *Revolution and Counter Revolution in Iran* (London and Chicago: Bookmarks, 1988), 49.

32 İran Devrimi hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Saman Sepehri, "The Iranian Revolution," *International Socialist Review* 9, Fall 1999.

33 Bkz. Ahmed Shawki, "The Bush Doctrine: Turning Point for U.S. Imperialism," *International Socialist Review* 26, November– December 2002; Lance Selfa, "The Other War Party," *International Socialist Review* 33, January-February 2004; ve Paul D'Amato, "Imperialism and the State: Why McDonald's Needs MacDonnell Douglas," *International Socialist Review* 17, April-May 2001.

lizminin güç kazanması, Birleşik Devletler emperyalizmine karşı ideolojik bir güç olarak Arap ve Müslüman dünyasında giderek gelişen bir İslamla özdeşleşme yaratmış, 11 Eylül'ü izleyen dönemde Bileşik Devletler'in "teröre karşı savaş" başlatmasıyla bu özdeşleşme daha da gelişmiştir.

Ayrıca, Birleşik Devletler ve onun Ortadoğu'daki sadık müttefiki İsrail, bugün teröre karşı yürüttükleri savaşta hedef aldıkları "aşırı İslamcılar"ın yaratılmasında temel bir rol oynamıştır. 1980'lerde İsrail, laik ve ulusalcı Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) geniş çaplı etkisini zayıflatmak amacıyla, İslami temelli Filistin muhalefet hareketi Hamas'ın kurulması için para yardımında bulunmuştur. *New York Press*'in köşe yazarı George Szamuely, "Bu stratejinin, ulusalcılık ve sosyalizm karşıtı kimlikleri dolayısıyla en saldırgan ve en dar kafalı İslami terör örgütüne maddi yardımda bulunmanın ve desteklemenin kendi yararlarına olacağını fark eden Washington'dan da büyük destek gördüğünden emin olabilirsiniz" diye yazmıştır.[34]

Birleşik Devletler, 1980'lerde Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan kovmak amacıyla, Mücahitler olarak bilinen İslami savaş güçlerinin oluşturulması için üç milyon dolar tutarında para yardımında bulunmuştur. Gazeteci Ken Silversten'ın belirttiği gibi:

> Hükümet içinde, Birleşik Devletler'in desteklediği güçlerle ilgili yanılsamaya düşen pek az kişi vardı. Türban takmayı reddeden kadınların yüzüne asit döktüğü bilinen kimi komutanları olan Mücahitler, İslamın son derece radikal bir kanadını oluşturdular. Kızıl Ordu'yla savaşlarında korkunç insan hakları ihlalleri işlediler.[35]

34 George Szamuely, "Israel's Hamas," *New York Press*, 15:17, 4/24/2002–4/30/2002.

35 Ken Silverstein, "Blasts From the Past," *Salon*, September 22, 2001.

BBC dış muhabiri Matt Frei durumu şöyle özetliyordu:

> Birleşik Devletler ve müttefikleri, Sovyet işgaline karşı Mücahitleri atağa geçirmek için onlara Stinger füzesi ve para yardımında bulundu. Moskova'yı korkutmak için İslami köktenciğin serpilmesini ve Sovyet askerlerini bağımlı hale getirmek için uyuşturucu üretimini desteklediler. Hatta CIA, şimdilerde "Amerika'nın en çok arananları"ndan olan Usame Bin Ladin gibi "Arap kökenli Afganlar"ın savaşa katılmasına yardımcı olmuştur.[36]

Emperyalizm ve emperyalist hâkimiyeti haklı çıkaran ırkçılık koşullarında, türbanı ya da İslami kültürün diğer boyutlarını sadece kadınlara uygulanan baskı açısından değerlendirmek yanlıştır. Bugün dünyanın pek çok yerinde türban, genellikle Batı emperyalizmine açık bir karşıtlık içinde, kültürel gururun bir sembolü olarak milyonlarca Müslüman kadın tarafından gönüllü bir şekilde takılmaktadır. Chirac türban yasağını ilan ettikten sonra, türban takan on binlerce kadın "Babalarımız değil, kocalarımız değil, biz seçiyoruz türbanı" gibi sloganlarla Fransa'nın bir ucundan diğer ucuna kadar protestolar düzenledi. Londra'da da türbanlı binlerce genç kadın "ırkçı yasalar"a karşı sloganlar atarak yürüyüşler düzenledi. Onların sesine kulaklarımızı tıkayamayız.[37]

Başörtülü ya da Değil, Kadına Uygulanan Baskı Evrensel

Fransa'da başörtüsünü protesto eden kadınları desteklemekle, Afganistan'da burkayı zorunlu kılan yasalara

36 Matt Frei, "Hell on Earth: Afghanistan," *London Evening Standard*, February 20, 2001.

37 Silverstein, "Blasts From the Past;" Natasha Walter, "When the Veil Means Freedom," *Guardian* (UK) January 20, 2004.

karşı mücadele eden kadınları savunmak arasında bir çelişki yok. Nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, hükümetlerin müdahalesi olmaksızın kadınların istedikleri gibi giyinme hakkı olmalı.

Ayrıca, Bush yönetimine İslami başörtüsünü çıkarmayı özgürlükle aynı kefeye koyma kozunu veren feministlerle, Fransa'nın türban yasağının kadınların eşitliği açısından ileri bir adım olduğunu ileri sürenler, Doğu'da ve Batı'da sahici kadın özgürlüğü mücadelesine çelme takmış oluyor. Gazeteci Natasha Walter, Batılı feministler arasında yaygın olan görüşleri geçenlerde dile getirdi: "Batı'daki pek çok kadın başörtüsünü sorunlu buluyor. Başörtüsüne bu kadar nefretle yaklaşıyor olmamızın bir nedeni de, Batı feminizminin izlediği yolun soyunma özgürlüğüyle sıkı sıkıya bağlı olmasıdır."[38]

Ancak "soyunma özgürlüğü", cinsiyetçi bir toplumda kadınları gerçek özgürlüğe bir adım bile yaklaştırmaz. Yeryüzündeki bütün toplumlarda "soyunmak", sadece daha fazla cinsel nesneleştirmeye yol açar. Birleşik Devletler'de yeme bozuklukları genç kadınlar arasında salgın bir hastalığa dönüştü, kozmetik tıp modern tıbbın en hızlı gelişen dallarından biri oldu ve Hooters, ulusal bir restoran zinciri oldu. *Charlie'nin Melekleri* ve *Tomb Raider* gibi üstü örtülü cinsellik içeren filmler, kadın aktrislerin Hollywood'da kariyerlerini ilerletmeleri için en büyük olanakları sunan filmler oldu. "Geceleri striptizci, daha geç saatlerde ise süper kahraman" olan Erotica Jones karakterinin başrolde olduğu *Stripperella* gibi çizgi diziler ise daha genç kuşaklara hitap ediyor. Yakında ise playboy oyun arkadaşlarının kötüye karşı

38 Walter.

mücadelesini anlatan çizgi dizi *Hef's Superbunnies* ana kuşakta yayınlanmaya başlayacak.[39]

Türk toplumu "laiklik"in ve "Batılılaşma"nın neden doğrudan kadınların özgürlüğünü sağlamadığına iyi bir örnek oluşturuyor. Türkiye nüfusu ezici bir çoğunlukla Müslüman olsa da hükümet, eğitim ve devlet kurumlarında kadınların türban takmasını yasaklamıştır. Ancak Türkiye, ardı arkası kesilmeyen aşağılayıcı cinsiyetçi imgeler bombardımanı gibi Batılı cinsiyetçi kültürü de almış. İktisatçı Behzad Yaghmaian'ın son Türkiye gezisinin ardından söylediği gibi, "Yarı çıplak kadınlar reklam panolarını ve gazeteleri süslüyor."

Yaghmaian İstanbul Üniversitesi'nden bir kadın öğrencinin sözlerini aktarıyor: "Türban, insanların benimle sohbet etmesi için vücudumu görmeleri gerekmiyor diye önemli bir mesaj aktarıyor."[40] Burada gösterilen duyarlılık yerindedir ve feministlerin bunu atlamaması gerekir. Mısırlı genç bir kadın birkaç yıl önce gazetecilere türbanı neden tercih ettiğini şöyle açıklıyor: "Pek çok erkek, kadınlara nesneymiş gibi yaklaşıyor, güzelliğine bakıyor. İslami giysiler kadınlara bir nesne gibi değil bir insan gibi yaklaşılmasına aracı oluyor."[41]

İslamın Hristiyanlığa göre daha muhafazakâr, daha şiddet yanlısı ya da kadınlara karşı daha baskıcı olduğu kanısı da hiçbir gerçeklik payı taşımıyor. Müslüman ve Yahudilere ölüm ve yıkım getiren Hristiyan Haçlıların iki yüzyıllık tarihi düşünüldüğünde bu, saçma bir iddia oluyor. 1095'te Papa

39 Bkz. Naomi Wolf, *The Beauty Myth* (New York: Morrow, 1991) ve Alison Pollet and Page Hurwitz, "Strip Till you Drop" *Nation*, January 12–19, 2004.

40 Yaghmaian.

41 A.g.e..; Nadia Hijab, *Womanpower: The Arab Debate on Women at Work* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 53.

II. Urbanus, Hristiyanları İslam "topraklarına" karşı "kutsal savaş"a çağırmıştır.[42]

Daha yakın tarihlere gidecek olursak, binlerce "cadı"nın kazıklarda yakılması Avrupa'nın ve Birleşik Devletler'in en ahlakçı Hristiyanlarınca dört yüz yıl kadar önce gerçekleştirilmiştir. Şimdilerde ise köktenci Hristiyanlar, Müslümanlara dönük nefreti ve şiddeti körüklemek için 11 Eylül saldırılarını kullanıyor. 11 Eylül'ün hemen ardından, şimdi babasının örgütü olan Billy Graham Evanjelist Örgütü'nün başında olan Franklin Graham şunları söylemiştir: "İslamın Allahı bizim Tanrımız değildir. Hristiyanların ya da Musevi Hristiyanların Tanrısının oğlu değildir. O, başka bir Tanrıdır ve bence, bu din uğursuz ve fena bir dindir." George W. Bush'un kendisi de Irak işgalini haklı çıkarmak için sık sık "Yüce" Hristiyanlığına sığınmaktadır.[43]

Tıpkı İncil'in olduğu gibi Kuran'ın da farklı yorumları olduğu için, Hristiyanlık ya da Musevilik inancıyla ilgili nasıl genellemelere gidilemiyorsa, İslam inancıyla da ilgili genellemelere gitmek mümkün değildir.

Din, Sınıflı Toplum ve Kadınlara Uygulanan Baskı

Ancak, kadınlara uygulanan baskının biçimsel ya da özsel olarak İslamiyete özgü olmadığını belgelemek mümkündür. Titiz bir araştırmanın ürünü olan *İslamiyette Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet* kitabında Ahmed'in belirttiği gibi, "Acımasız kadın düşmanlığı, İslamiyetin yükselişinden he-

42 Williston Walker et. al., eds., *A History of the Christian Church*, 4th ed. (New York: Charles Scribner & Sons, 1985), 284

43 Bill Berkowitz, "The New Christian Crusades," Working For Change, April 4, 2003, internet adresi http://www.workingforchange.com/article.cfm?ItemID=14780; Maureen Dowd, "Head Spook Sputters," *New York Times*, April 15, 2004.

men önce Akdeniz toplumlarının ve ardından da Hristiyan düşüncesinin ayırt edici bir özelliği olagelmişti." Ayrıca, "anlaşıldığı kadarıyla başörtüsü Sasanilerde de kullanılıyordu" ve milattan sonra 7. yüzyılda "İslamiyetin doğduğu zamanlarda Hristiyan Ortadoğusu ve Akdeniz'inde cinsiyet ayrışması ve başörtüsü kullanımı olduğu apaçık ortadadır."[44] Mısırlı feminist Nawal el Saadawi, "Kadınlara dönük en kısıtlayıcı unsurların ilk örnekleri Musevilerin Eski Ahit'inde, ardından Hristiyanlıkta, sonra da Kuran'da görülmektedir" diye iddia etmektedir. Ayrıca el Saadawi, "Kadınların başlarını örtmesi esas olarak İslami bir uygulama değil, kardeş dinlere benzer şekilde eski bir kültürel mirastan gelmektedir"[45] demiştir.

Sınıflı toplumlarda dinler baskılayıcı insan ilişkilerine yol açmamışsa da tarihsel olarak, toplumsal düzende hâlihazırda var olan eşitsizlikleri kuvvetlendirecek bir ideolojiyi dayatma işlevi görmüştür.

Doğa güçleri ve insan toplumlarıyla ilişkisini anlamanın bir aracı olarak kadın ve erkek tanrılar gibi doğaüstü güçlere inanmak, dinlerin doğuşunu önceleniştir. Fakat nasıl dinî metinler yazı teknolojisini gereksinmişse, örgütlenmiş dinler de ancak yerleşik toplumların varlığıyla ortaya çıkabilmiştir. Örgütlü din, sınıflı toplumlarla el ele ortaya çıktı ve dinin rolü, sömürünün hâkim üretim ilişkisi olarak gelişimiyle birlikte dönüşüm geçirdi.

Karl Marx ve Friedrich Engels, ilk avcı-toplayıcı toplumların komünal yaşamdan yerleşik tarıma geçişin, sınıflı toplumların ortaya çıkmasına yol açtığını ileri sürmüştür.

44 Ahmed, 5, 35–36.

45 Gwynne Dyer, "Islam Isn't Alone in Patriarchal Doctrines," *Toronto Star*, July 3, 1990.

Saban kullanımı ve büyükbaş hayvanların ehlileştirilmesi gibi teknik gelişmeler, toprağın, sabanın ve büyükbaş hayvanların mülkiyetini elinde bulunduranlar açısından tarımsal üretimi keskin bir şekilde arttırmıştır. İnsanlık tarihinde ilk kez, zenginliği biriktirmek, zenginle fakir arasında ayrım yaratmak mümkün olmuştur.

Bu değişimlerin bir anda gerçekleşmediğini ya da bütün toplumların aynı sırayı izlemediğini anlamak gerekiyor. Ne var ki yaklaşık altı bin yıl önce ilk sınıflı toplumların ortaya çıkışıyla, kuşaklar halinde insan toplumları binlerce yıllık bir süre içinde, benzer şekillerde dönüşüm geçirmiştir (İlk olarak Mezopotamya'da, birkaç yüzyıl sonra Mısır'da, İran'da, İndus Vadisi'nde ve Çin'de).[46]

Sınıflı toplumların ortaya çıkışı mücadelesiz ya da ileri derecede vahşet yaşanmadan gerçekleşmemiştir. Kölecilik yaygındı ve toprağından ve hayvanlarından kopartılan köylüler yoksulluğa terk edilmişti. Henüz kendine has bir bürokrasi geliştirmemiş olan erken dönem Hristiyanlığı, Roma İmparatorluğu'nda zengin ve fakir arasındaki katı ayrışmaya karşı ezilmişlerin sesi olmuştur. Hristiyanlık dini, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında bugünün İtalya ve İspanya'sını, Fransa'nın ve Türkiye'nin bir kısmını, Filistin'i ve diğer bölgeleri kapsayan bir alan içinde serpilmiştir. Polonyalı devrimci Rosa Luxemburg 1905'te kaleme aldığı "Sosyalizm ve Kiliseler" başlıklı bildiride, İsa da dahil olmak üzere çok sayıda erken dönem Hristiyanının sınıfsal adaletsizliklere karşı paylaştığı öfkeyi belgelemiştir. Miladan sonra dördüncü yüzyılda Aziz Basil şöyle diyordu:

46 Sharon Smith, "Engels and the Origin of Women's Oppression," *International Socialist Review* 2, Fall 1997, bu kitabın 1. bölümü olarak yeniden basılmıştır.

> Sizi sefiller, İlahi Adaletin önünde kendinizi nasıl savunacaksınız? Bana diyorsunuz ki "Bize ait olanı kendimize saklıyorsak suçumuz ne?" Soruyorum, "Mülkümüz dediklerinizi nasıl elde ettiniz?" Mülk sahipleri, herkese ait olanı mülk edinmeden nasıl zengin olabilir? Eğer herkes sadece gerçekten ihtiyacı olan şeyleri alsa, gerisini de başkalarına bıraksaydı, zenginler de fakirler de olmazdı."[47]

Anca Kilise dördüncü yüzyılda bir kurum olarak gelişip, Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun devlet dini olarak benimsenince, çıkarları da soyluların çıkarlarıyla bütünleşti. Altıncı yüzyıldan itibaren Kilise kendi adına vergi toplamaya başladı. "Böylece" diyor Luxemburg,

> Yoksullar Kilise'nin desteğini ve yardımını kaybetmekle kalmadı, rahiplerin kendilerini sömürenlerle, yani prenslerle, soylularla, tefecilerle müttefik olduğunu gördü. Orta Çağ'da, çalışanlar serflik yoluyla yoksullaşırken, Kilise giderek daha fazla zenginleşti.[48]

Sınıflı toplumlar kadının konumunu muazzam bir şekilde düşürdü. Mülk sahipleri açısından tarımsal üretim, emeğe olan talebi arttırdı. Ne kadar işçi çalışırsa, artık ürün o kadar arttı. Bu nedenle, çocuk sayısını azaltmaya çalışan avcı-toplayıcı toplumların aksine tarım toplumları, tarla işlerine yardım edecek daha fazla çocuk olması için kadınların yeniden üretici gücünü arttırmaya çalıştı.

Komünal avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar, üretimde ve kamusal hayatta temel bir rol oynayabiliyordu ama tarımsal üretim hane halkının yaptığı bir iş olmaktan çıktı. Ailenin artık yeniden üretici rolünden başka hiçbir rolü kalmadı. Kadınlar toplumun yeniden üreticileri olarak kendi

47 Rosa Luxemburg, "Socialism and the Churches" (1905), *Rosa Luxemburg Speaks* (New York: Pathfinder Press, 2001), 194'de alıntılanmış.

48 A.g.e. 200.

ailelerinin içinde kapana kısıldılar, ilk kez üretimle bağları koptu. Bu nedenle erkekler üretimde daha özel bir rol oynarken, kadınların da yeniden üretimde daha özel bir rol oynamaya başlaması gerekti.

Sınıflı toplumlarla gelen bu değişiklikler kadınlar açısından tamamen alçaltıcı oldu. Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenleri*'nde açıkladığı gibi "aile" (familia) kavramı "Romalılar tarafından, reisin karısı ve çocuklarının yanı sıra bir dizi köleyi yönettiği yeni bir sosyal organizmayı tanımlamak üzere türetildi ve babanın bunların hepsi üzerinde yaşamsal tasarruf hakkına sahip olduğu Roma baba hâkimiyeti altında yetkilendirildi."

Engels sözlerine şöyle devam ediyordu:

> Erkek evde de ipleri eline aldı; kadın hizmetkârlığa indirgendi ve alçaltıldı, erkeğin şehvetinin kölesi ve çocukların yaratılmasında basit bir araç haline geldi... Kadının sadakatini ve erkeğin çocukları üzerinde babalık hakkını sağlama almak içini kadın koşulsuz bir şekilde erkeğin gücüne tâbi kılındı; eğer erkek kadını öldürürse bu onun hakkıydı.[49]

Engels sürece eşlik eden kadın düşmanlığını abartmıyordu. Mezopotamya'daki (İslam öncesi) Asur hukuku erkeğe, ceza olarak "karısının saçlarını yolma, kulaklarını sakatlama ya da çekme" hakkını veriyordu. Aziz Augustine, kaleme aldığı İncil tefsirlerinde kadınlarla ilgili şu sonuçlara varıyordu: "Kadınların erkeklere nasıl bir faydası olduğunu anlamıyorum... Tabii çocuk doğurmak dışında."[50] Orta Çağ'da Katolik Kilisesi, erkeğin karısını dövme hakkını bir kilise hukuku olarak tanıdı.

Geleneklerdeki bu değişikliklerin pek çoğu, önce mülk sahibi ailelerde gerçekleşti. Ancak neticede aile, toplumun

49 Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (New York: International Publishers, 1972), 120-22.

50 A.g.e. 13, 46.

bütününde yeniden üretim birimi haline geldi. Örneğin başörtüsü başlangıçta, kadınlar arasında sınıfsal farklılıkların bir göstergesi olarak sadece üst sınıf kadınlara yasaklandı (Asur'da kölelerin başlarını örtmesi yasaktı[51]) ama sonradan genel bir giysi olarak bütün kadınlar arasında yayıldı.

Ahmed'in betimlediği gibi kimi toplumsal değişimler gerçekleşmeden yayılmayan İslam, komşu ve işgal edilen ülkelerden kimi dinî gelenekleri almıştır. Kendinden önceki Musevilik ve Hristiyanlık gibi İslam da, yeni toplumsal düzen içinde kadınların ileri düzeyde baskılanmasına dinî bir onay vermiştir. Ahmed şöyle anlatıyor:

> İslam, cinsiyetler arasındaki ilişkiyi yeni bir temele yerleştirdi. Bu yeni düzende açıkça ortada olan şey, erkeklerin kadınları kontrol etme ve diğer erkeklerle ilişkilerini yasaklama hakkıdır. Böylece takip edecek sürece de zemin hazırlanmış oldu: kadınların, kendi cinselliklerini elinde tutma hakkı olan erkekler dışındakilerle temas kurabileceği toplumsal faaliyetlerden uzak tutulması; kısa sürede bir norm haline gelecek olan fiziksel olarak tecrit edilme; kadının bir görev olarak boyun eğmesi fikrinin yerleştirilmesi gibi iç kontrol mekanizmalarının kurumsallaşması. Böylece kadınların toplumsal meselelerin aktif katılımcısı olduğu bir toplumun ortadan kaldırılmasının ve Arap toplumlarında kadının konumunun, diğer Akdeniz kıyısındaki Ortadoğu ülkelerinde kız kardeşlerinin çoktandır içinde bulunduğu duruma benzetilmesi için gerekli ortam hazırlanmış oldu.[52]

Günümüzde Batı medyası İslam toplumlarını, İslama has bir şekilde dinî kurumların ulus devletlerle fanatik bir temelde bütünleştirildiği İran ya da Taliban yönetimindeki Afganistan gibi resmetmektedir. Ancak Hristiyanlık ve özel-

51 Ahmed, 14.

52 A.g.e. 62.

likle de Katolik Kilisesi tarihi, Kilise'nin devasa zenginliğinin ve Avrupa toplumları üzerindeki gücünün sadece on sekizinci yüzyıldaki burjuva devrimleriyle kırılabildiği benzer bir bütünleşme sürecinin tarihidir.

On birinci yüzyılda Kilise'nin, papazların mülküne öldükten sonra el koyabilmek için getirdiği cinsel ilişki yasağı gibi Katolik ahlakının unsurlarının temelleri Orta Çağ'dan atılmıştır. Katolik ahlakının örneği olarak yirmi birinci yüzyılda hâlâ popüler kültürde yer diyor olması, Kilise'nin modern toplum üzerindeki etkisinin bir göstergesidir. Sömürge dönemi Amerika'sında erkeklerin, karılarını dövme hakkı vardı, sadece huzuru kaçırmamak için pazar günleri akşam sekizden sonra dövmüyorlardı. Ancak 1911 yılında bütün Birleşik Devletler eyaletlerinde (Mississippi hariç) eşlerin dövülmesi yasaklandı. 1973'e kadar İngiliz yasaları, erkeğin evi terk etmeye kalkışan karısını alıkoymasına izin veriyordu. Hristiyan evliliklerde babalar hâlâ kızlarını yeni eşlerine "veriyor" ve Birleşik Devletler'in kimi eyaletlerinde bir kocanın karısına tecavüz etmesi hâlâ yasal.[53]

Hem Hristiyanlık hem de İslamiyet sınıflı toplumların bir ürünüdür ve ideolojileri, Orta Çağ'lardan gelen sınıfsal sömürü ve kadınlara uygulanan baskı biçimlerini gerekçelendirmek üzere gelişmiştir. Bu ideolojiler modern sınıflı toplumlarda çeşitli biçimlerde varlıklarını sürdürüyor ve sınıf sömürüsü ve kadınlara uygulanan baskı devam ettiği sürece de geçerliliklerini koruyacaklar.

53 "The Power to Make a Difference," OPDV Bulletin, the biannual newsletter of the New York State Office for the Prevention of Domestic Violence, Spring 2000.

Marksizm ve Din

Yine de yukarıdan dayatılan dinî ideoloji, tabanda ona tapanlar olmasa anlamsız olurdu. Karl Marx'ın 1844'te yazdığı gibi, "Dini çile, hem gerçek çilenin ifadesi, hem de ona bir başkaldırıdır. Din, ezilen ruhun iniltisi, vicdansız dünyanın vicdanı, ruhsuzluğun ruhudur. Din, halkın afyonudur."[54]

Din, sınıflı toplumların yarattığı eşitsizliklerin ideolojik gerekçesidir ama aynı zamanda sınıflı toplumlarda en fazla sömürülen ve ezilenler için bir umut ve rahatlama kaynağıdır. Bu kuramsal kavrayış, işçi sınıfını sonunda 1917'de iktidara taşıyan devrimci Marksistlerin, Bolşevik Parti'nin faaliyetlerine yön vermiştir.

Rus devrimcisi V. İ. Lenin, dinin bu her iki boyutu konusunda da çok netti. "Marksizm bütün modern dinleri ve kiliseleri, her bir dinî kurumu, sömürüyü haklı çıkarmak ve işçi sınıfının aklını uyuşturmak için burjuva gericiliğinin kullandığı bir araç olarak görmüştür."[55] Ama aynı zamanda Marx'tan yola çıkarak şunları ileri sürmüştür: "Bütün hayatları boyunca didinen ve yokluk içinde yaşayanlar dinden, bu dünyada boyun eğmeyi ve sabırlı olmayı ve cennette ödüllendirilme umuduyla teselli bulmayı öğrenirler."[56]

Bu nedenle 1909 yılında şunları söylemiştir:

> Hiçbir eğitim kitabı kapitalizmin ağır işçiliği altında ezilen ve kapitalizmin yıkıcı kör güçlerinin merhametine kalmış olan kitlelerin zihninden dini silemez, ta ki bu kitleler dinin bu *kökeniyle* ve *sermaye saltanatının* her türlü biçimiyle

54 Karl Marx, "Introduction to A Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right," (*Deutsch-Französische Jahrbucher*, February 1844), in Robert C. Tucker, ed., *The Marx-Engels Reader* (New York: WW Norton & Company, 1978), 54.

55 V.I. Lenin, "The Attitude of the Worker's Party to Religion" (1909), *Collected Works, vol. 15* (Moscow: Progress Publishers, 1960), 402–13.

56 Lenin, "Socialism and Religion" (1905), *Collected Works, vol. 10*, 83–87.

> birleşik, örgütlü, planlı ve bilinçli bir şekilde mücadele etmeyi öğrenene kadar.[57]

Bolşevikler ne dinî yasaklamaktan ne de dinî vecibelerini yerine getirenleri cezaya çarptırmaktan yanaydı; aksine dine tamamen "kişisel bir mesele" olarak yaklaştılar. Bu doğrultuda parti, Kilise ve devletin tamamen birbirinden ayrılmasını destekliyordu. Lenin şöyle yazıyor:

> Din devletin etki alanında olmamalıdır ve dinî toplulukların resmî organlarla herhangi bir bağı bulunmamalıdır. Herkes, hangi dini isterse onu benimsemekte ya da hiçbirini benimsememekte, örneğin her sosyalistin genel olarak ateist olduğu gibi, kesinlikle özgür olmalıdır. Dinî görüşlerine göre vatandaşlar arasında ayrım gözetilmesi kesinlikle kabul edilemez. Bir vatandaşın dininin resmî belgelerde sadece adının geçmesi bile tartışmasız ortadan kaldırılmalıdır. Resmî olarak tanınan kiliselere ödenek ayrılmamalı, kilise topluluklarına ya da dinî topluluklara devletten herhangi bir tahsisat yapılmamalıdır.[58]

Lenin'in belirttiği gibi, Marksizm tarihsel maddeci anlayışa dayanmaktadır ve bu nedenle ateisttir. Buna rağmen Bolşevik Parti üyelerinin ateist olması koşulunu aramamış, hatta dinî görüşleri olanları, dinin kaynağı ve onu ayakta tutan güç olan sınıflı toplumun ortadan kaldırılması mücadelesine kazanmaya çalışmıştır. Lenin şunları ileri sürüyordu:

> Tanrı inançlarını hâlâ koruyanları Sosyal Demokrat Parti'ye kabul etmekle kalmamalı, onları üye yapma amacıyla hareket etmeliyiz. Onların dinî inançlarına yönelik en ufak saldırıya bile kesinlikle karşıyız ama onları, programımızın ruhuyla eğitmek için üye yapıyoruz.[59]

---

57 Lenin, "The Attitude of the Worker's Party to Religion."

58 A.g.e.

59 A.g.e.; Lenin, "Socialism and Religion."

Lenin 1909'da bu hoşgörülü yaklaşımla tamamen uyumlu bir devrim sonrası toplum tasarısından bahsetmiştir:

> Devrimci proletarya, devlet söz konusu olduğunda dini gerçek anlamda özel bir mesele haline getirmeyi başaracaktır. Orta Çağ'ın küfünden arındırılmış bu politik sistemde proletarya, insanlığa yapılan dinî üçkâğıdın esas kökeni olan ekonomik köleliğin ortadan kaldırılması için geniş çaplı ve açık bir mücadele başlatacaktır.[60]

Dine bu materyalist yaklaşım 1917 devrimini takip eden yıllarda Bolşevik pratiği belirlemiştir. On yıl kadar sonra Stalinci karşı-devrimi niteleyen aşırı otoritercilikle ve Marksist devrimci gelenekle, keskin ayrımla karıştırılmamalıdır.

Rus Devrimi

Rusya'daki devrimci hükümeti bekleyen koşullar sosyalist toplumun inşa edilmesi için ideal olmaktan uzaktı. Rusya'daki fabrikalar dünyadaki en büyük fabrikalardandı ancak genel olarak ülke ekonomik olarak geri kalmış durumdaydı. Nüfusunun yaklaşık yüzde sekseni, alabildiğine geniş bir kırsal alanda yaşayan köylülerden oluşuyordu. 1. Dünya Savaşı yüzünden zaten mahvolmuş durumda olan ülke ekonomisi, 1918 yılında genç işçi devletini devirme amacıyla ülkeyi işgal eden Batılı ülkelerin desteğindeki on dört karşı-devrimci ordu tarafından başlatılan iç savaşta durma noktasına gelecektir.

Çarlık Rusyası emperyalist bir gücün niteliklerine sahipti. 1917 yılında İmparatorluk nüfusunun yüzde kırk üçü Ruslardan oluşmaktaydı. Nüfusun çoğunluğu ise sömürge

60 Lenin, "The Attitude of the Worker's Party to Religion."

haline getirilmiş çevre uluslardan oluşmaktaydı. Rusya'nın kendisi nasıl ekonomik ve kültürel açıdan geri durumdaysa, Rus emperyalizmi Orta Asya'daki uçsuz bucaksız Müslüman bölgelerin de özellikle geri kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Rus devrimcisi Troçki bu durumu şöyle anlatır, "Hiyerarşik olarak örgütlenen sömürü, kapitalizm ve ataerkil hayatın barbarlığıyla birleşince Asya halkları korkunç bir ulusal aşağılanmayla karşı karşıya kalmıştır."[61]

1903 yılında Bolşevikler "bir devletin sınırları içinde bulunan tüm ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" prensibini benimsemiştir.[62] Lenin her zaman şunları vurgulamıştır:

> Ulusların kendi kaderini tayin hakkı bugün ezilen ulusların içindeki sosyalistlerin tutumuna *bağlıdır*. Ezilen ulustaki bir sosyalist... eğer ezilen ulusun kendi kaderini tayin etme hakkını (örneğin ayrılma hakkı) savunup bunun için mücadele etmezse aslında bir sosyalist değil şovenisttir.

2 Kasım 1917 günü Rus devrimci hükümeti ilk icraatlarından biri olarak Rusya çapında ezilen uluslara kendi kaderlerini tayin etme hakkını vererek, ayrılma ve ayrı bir devlet kurma hakkını tanıdı.[63]

Kadınların maruz kaldığı baskıya son vermek de Bolşevik programının merkezinde yer alıyordu. Kendilerinden önce Marx ve Engels'in savunduğu gibi Bolşevik önderler de, kadının aile içindeki rolünün aslında kadınların ezilmesinin doğrudan kaynağı olduğunun bilincindeydiler. Bu nedenle ev işleri yükünün kadınların omuzlarından alınması Rus

61 Bkz. Leon Trotsky, *History of the Russian Revolution* (London: Pluto Press, 1977), 899.

62 Tom Lewis, "Marxism and Nationalism: Part One," *International Socialist Review* 13, August–September 2000.

63 Tom Lewis, "Marxism and Nationalism: Part Two," *International Socialist Review* 14, October–November 2000.

devrimci hükümeti için öncelikli bir öneme sahipti. Lenin 1919 yılında şunları söylüyordu:

> Kadınların tam kurtuluşunun gerçekleşeceği gerçek komünizm, ancak ve ancak bu anlamsız ev işlerine karşı cepheden bir saldırı (devletin gücünü arkasına almış olan proletarya öncülüğünde) başladığında veya büyük ölçekli sosyalist ekonomik dönüşüm başlayınca gerçekleşecektir... Kamusal yemek hizmetleri, bakım odaları, kreşler. Burada bunun örneklerini sağlıyoruz. Burada kadınların gerçek kurtuluşunu sağlayabilecek, toplumsal üretimde ve kamusal yaşamda erkeklerle aralarındaki eşitsizliği azaltıp ortadan kaldırabilecek, hiç de abartılı, muazzam veya erişilmez olmayan basit gündelik önlemler alıyoruz.[64]

Ancak 1917 yılında Petrograd'daki fabrika işçilerinin üçte biri kadınken, ülkedeki kadınların çoğu Hristiyan doktrinlerin yoğun etkisindeki tarım toplumlarında, şehirlerden uzak yalıtılmış şekilde, kimileri de Orta Asya'nın ezilen uluslarında feodalizm öncesi toplumlarda İslamın etkisi altında yaşıyordu.[65]

Genel bir kural olarak Bolşevikler yukarıda belirtilen Marksist gelenek uyarınca din konusuna bir ideoloji olarak yaklaşmışlardır. Devrimci hükümet Hristiyanlık, Müslümanlık, Musevilik veya başka bir dini yasaklamaya çalışmamıştır. Eğer din sınıflı toplumun eşitsizliklerinin bir ürünüyse, eşitsizliğin ortadan kalktığı sınıfsız toplumda dinin işlevi nihai olarak ortadan kalkacaktı. Burada mesele inananları cezalandırmak değil ancak ilk fırsatta dinî doktrin ile medeni kanun arasına kuvvetli bir ayrım yerleştirmekti.

---

64 Lenin, *On the Emancipation of Women* (New York: International Publishers, 1977), 63–64.

65 Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860–1930* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), 287; Trotsky, *History of the Russian Revolution*, chapter 39.

Devrimci hükümet kadınlara tam bir sosyal ve siyasal eşitlik sağlayan yasalar çıkarmıştır: Oy kullanma, devlet görevlerinde görev alabilme, çiftlerden birinin isteğiyle boşanma hakkı, eşit işe eşit ücret ilkesi, doğum öncesi ve sonrasında dörder ay ücretli doğum izni ve devlet tarafından ücreti karşılanan çocuk bakımı. 1920 yılına gelindiğinde kürtaj artık sadece bir sağlık olayı olarak değerlendirilirken kadınlar devlet hastanelerinde ücretsiz kürtaj hakkını kazanmıştır. Sadece kâr amacıyla gerçekleştirilen kürtajlar suç olarak tanımlanmıştır. Ek olarak devrim eşcinselliği suç olarak gören ve cinselliği düzenleyen tüm yasaları yürürlükten kaldırmıştır.[66]

Ancak yasal anlamda eşitlik, baskıya maruz kalan gruplar için yeterli değildi. Bolşevik liderliği ve özellikle Lenin, devrimcilerin, kadınları ezmeye devam eden cinsiyet ayrımcısı tutumlara ve ezilen uluslara karşı sömürgeci şovenist Rus önyargılarına karşı mücadele etme görevinin olduğunu belirtir. Alman sosyalist Clara Zetkin 1920 yılında Lenin ile yaptıkları uzun tartışmalardan bahseder:

> Çok az sayıda koca, işçi olanlar bile, "kadının görevi" olarak tanımlanan işlere yardım ettiklerinde karılarının yükünün ve sıkıntısının nasıl hafifleyeceğini, belki de tamamen ortadan kalkabileceğini hiç düşünmüyor... Kadın kitleler arasındaki komünist faaliyetlerimiz ve genel siyasi çalışmalarımız, erkeklere dönük önemli ölçüde eğitimi de içeriyor. Partiden de halkın içinden de bu eski kafalı köle sahiplerine özgü düşünce mantığını söküp atmalıyız. Bu bizim siyasi görevlerimizden biridir.[67]

66 Stites; Quoted in N. Halifax, *Out, Proud and Fighting* (London: Socialist Workers Party, 1988), 17.

67 Clara Zetkin, "Reminiscences of Lenin," in Lenin, *On the Emancipation of Women* (Moscow: Progress Publishers, 1977), 115.

Lenin'in "Büyük Rus" şovenizmiyle mücadele konusunda da eşit derecede kararlı olduğu, Josef Stalin'le 1922 yılında tahakküm altına alınan Gürcistan cumhuriyeti hakkında girdiği polemikte de görünüyor:

> Ezen ulus veya "büyük" ulus (aslında sadece uyguladıkları şiddette ve zorbalıkta büyüktürler) açısından enternasyonalizm, sadece ulusların arasında resmî bir eşitliğin olmasıyla değil, aynı zamanda ezen ulusun uyguladığı eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için ilaveten fiilen yapması gerekenleri de içerir... Bunu garanti altına almak için ne gereklidir? Sadece resmî eşitlik değil. Öyle veya böyle, Rus olmayanların geçmişte "egemen" ulus hükümetleri tarafından maruz bırakıldığı şüphe, hakaret ve güvensizliğin de telafi edilmesi gerekiyor.[68]

Ulusal kurtuluş konusundaki bu ilkeli tutum, hiçbir dinî ideolojiyi destekleyici şekilde yanlış yorumlanmamalıdır. Lenin'in devrimden önce söylediği gibi devlet dine "kişisel bir mesele" olarak yaklaşmalıdır ama tarihsel materyalizmi temel alan devrimci parti ateisttir. Bolşevikler, devrimcilerin herhangi bir dinin gerici ideolojisine taviz vermemesi konusunda çok katıydı. 1919 yılında Bolşevikler tarafından kurulan ve uluslararası devrimci partilerden oluşan Komintern, 1922 yılında yayınladığı "Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu Üzerine Tezler" içindeki şu ifadeleri benimsemiştir: "Din adamlarının, Hristiyan misyonlarının ve buna benzer unsurların gerici ve Orta Çağ'a özgü etkisine karşı kayıtsız bir mücadele verilmelidir." Başka bir yerde ise şöyle deniyor: "Avrupa ve ABD emperyalizmine karşı verilen ulusal kurtuluş mücadelesini, Türk ve Japon emperyalizminin, soylula-

68 Lenin, "The Question of Nationalities or Autonomization," *Collected Works, vol.* 36, internet adresi http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1922/dec/testamnt/autonomy.htm.

rın, büyük toprak sahiplerinin, din adamlarının ve benzerlerinin iktidarını güçlendirme çabalarına eklemlemeye çalışan Panislamist, Panasyatik ve benzer akımlara karşı mücadele edilmelidir."[69]

Devrimci Rusya'da İslam, Ulusal Kurtuluş ve Kadınlar

Ancak özellikle İslam konusunda Çarlık Rusyası'nın sömürgeci adaletsizliğinin tasfiye edilmesi gündemi kadınların kurtuluşu meselesiyle ters düşmüştür. Birçok açıdan Bolşeviklerin İslamiyete yaklaşımı Rus Ortodoks Kilisesi'ne yaklaşımlarıyla aynıydı, çünkü kadınların tepeden inme bir kurtuluştan çok kendi kurtuluşlarının bizzat taşıyıcısı olmaya ihtiyacı vardı. Ancak baskıcı ulus konumundaki Rusya'da Hristiyanlık el üzerinde tutulan din konumundayken, İslamiyet Çarlık Rusyası'nda ezilenlerin diniydi.

Rus emperyalizmi bütün halkların sadece ekonomik ve siyasi olarak gelişmesini engellemekle kalmamış, kendi anadillerini konuşma, kültürlerini ve dinlerini yaşama haklarını da ellerinden almıştır. Leon Troçki bu durumu şöyle tanımlar: "Volga, Kuzey Kafkasya ve Orta Asya'daki halklar ve kabileler için... esas kavga kendi alfabelerinin ve öğretmenlerinin, hatta bazen kendi din adamlarının olması meselesiydi."

Avrupalı örneklerinde olduğu gibi Rus sömürgeciliği Müslümanlara karşı açıkça ırkçı ve İslami kültüre düşmandı. Fakat İslamiyet de kadınlara karşı baskıcıydı. 1922 yılında, SSCB'yi oluşturan sekiz otonom cumhuriyetin yedi ta-

69 "Theses on the National and Colonial Question," Minutes of the Second Congress of the Communist International, July 28, 1922, internet adresi http://www.marxists.org/history/international/comintern/2nd-congress/ch05.htm.

nesinde Müslümanlar çoğunluktaydı.[70] Eğer otonominin bir anlamı olacaksa, kadınlara eşitlik veren Rus kanunlarının tepeden dayatılması söz konusu olamazdı. Kamuoyunun onayının tabandan başlayarak sabırla kazanılması gerekiyordu.

1919 yılında Bolşevikler, önce Inessa Armand'ın ve 1920 yılındaki ölümünün ardından da Aleksandra Kollontay'ın önderliğinde Zhenotdel adı verilen Kadın Bürosu'nu kurdu. Sloganı Kollontay tarafından "yaparak ajitasyon" olarak belirlenen kurum, kadınları ev işinin yükünden kurtarmanın ilk adımı olacak olan ortak mutfak, kreş ve çamaşırhanelerin örgütlenmesinden sorumluydu. Armand'ın fikirlerinden esinlenerek Zhenotdel ajitatörleri "delege meclisleri" örgütlediler. Meclislerde görev yapacak olan kadınlar yerel fabrika ve köylerden seçiliyor, fabrika ve hastane yönetimlerine, *sovyet* veya sendika yönetimlerine katılıyor veya yerel yönetici veya hâkim olarak görev yapıyorlardı.

Zhenotdel'in ikinci yılında Rusya çapında bu şekilde sekiz yüz elli üç işçi ve köylü kadın konferansı düzenlenmiştir. 1920 yılı ortalarına gelindiğinde beş yüz bin kadın konferans delegesi görevi yapmış durumdadır.[72] Devrimin ilk yıllarında Zhenotdel çok sayıda kampanya düzenlemiş, Kızıl Ordu'nun desteklenmesinden, kadınların okuma yazma öğrenmeleri için seferberliklere kadar çok sayıda faaliyetle daha fazla kadını kapsamaya çalışmıştır.

---

70 Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism 1917-1923* (Cambridge, Massachusetts, 1997), 73, 77, 84.

71 C.F. Hayden, "The Zhenotdel and the Bolshevik Party," in *Russian History* Volume 3, Part 2, 160, 162.

72 Stites, "Women's Liberation Movements in Russia, 1900–1930," içinde Canadian American Slavic Studies, *VII*, 4 (Winter 1987), 472.

Elbette İslami âdetler bölgeden bölgeye değişiklik gösteriyordu. Örneğin ekonominin yerleşik tarıma dayandığı ve bugün Özbekistan ve Tacikistan olarak adlandırılan bölgelerde kadınlar peçeliydi ve eve hapsedilmişti, akrabaları dışında erkeklerle konuşmaları yasaktı. Ancak Türkmenistan'da ve diğer göçebe Orta Asya toplumlarında kadınlar yalıtılmamıştı ve peçesizdi.[73]

Müslüman kadınlar arasında çalışma yürütecek yerel Bolşevikler olmadığından Rus Zhenotdel'e bağlı örgütçü ekipler, kadın hakları ve sosyalizm hakkında konuşmak, el işi ve okuma yazma öğretmek için kadınlarla toplanmaya başladılar. Gerektiği zaman Zhenotdel görevlileri de peçe takarak dikkat çekmemeye çalışıyordu çünkü çalışmaları Orta Asya'da sıkça tepkiyle karşılanıyordu. Bazen Zhenotdel görevlileri ve Müslüman kadınlar, kadının toplumdaki rolünün değişmesini istemeyenler tarafından saldırıya uğruyor ve öldürülüyordu. (Ancak benzer bir düşmanlığın Ukrayna gibi uzak kırsal Hristiyan bölgelerinde de yaşandığı unutulmamalıdır.) Ancak kimi Orta Asya yerellerinde Zhenotdel, yerel Müslüman kadın örgütleri kurabilmiştir.[74]

Ancak gerçek bir reformun ihtiyaç duyduğu sosyal ve ekonomik hazırlıkların yapılabilmesi için öncelikle aşılması gereken muazzam engeller bulunmaktaydı. Maalesef Josef Stalin bürokrasi içindeki iktidarını sağlamlaştırdıkça, bu durumu bütün açıklığıyla ortaya koymuş oldu. 1920'li yılların ikinci yarısında Lenin'in ölümünün ardından Stalin, Orta Asya'da töre suçları olarak adlandırılan bütün suçları yasadışı ilan etti. Bu töre suçlarından biri de genelde gelinin

73 Adrienne Lynn Edgar, "Emancipation of the Unveiled: Turkmen Women Under Soviet Rule, 1924–29," *The Russian Review* 62, (January 2003), 132.

74 Stites, "Women's Liberation Movements in Russia," 339.

çok genç olduğu evliliklerde, damadın ailesi tarafından gelinin ailesine ödeme yapılması, yani "başlık parası" (*galing*) verilmesi geleneğiydi. Elbette bu da, kadınların "satılma" biçimlerinden biridir. Ancak başlık parası, karmaşık bir akrabalık ağına dayanan sosyal yapının temelinde yer alıyordu. Örneğin Türkmenistan'da bu törenin yasaklanması büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Başlık parası kolayca "yasadışı" ilan edilememiştir. Tamamen farklı bir sosyal örgütlenmeyle ikame edilmesi gerekmiştir.

Ancak belki de en önemlisi Rus devletinin hiçbir konuda eski Rus sömürgelerine dayatınada bulunma hakkının olmamasıdır. Böyle yaparak Stalin Bolşevik geleneğin ayırt edici özelliklerinden olan ulusal kurtuluş ilkelerine ihanet etmiştir.

Çok sayıda tarihçi, Lenin ile Stalin arasındaki önemli farkları görmezden gelir. Bu konuda örneğin, Orta Asya'daki Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü ve 1 Mayıs kutlamalarında Müslüman kadınların törenle türbanlarını çıkartıp attıkları Zhenotdel seferberliği anımsanabilir. Bu seferberlik tarımda zorunlu kolektivizasyon uygulamasına eşlik eden Stalin'in aşırı sol "üçüncü dönemi" olan 1927-1929 döneminde zirve yapmıştır. Türban çıkartma törenlerinin ardından çok sayıda Müslüman kadın kocaları ve erkek kardeşleri tarafından öldürülmüştür. Sadece 1929 yılının ilk çeyreğinde Orta Asya'da üç yüze yakın kadın öldürülmüştür.[75]

"Töre suçları" gibi türbana karşı kampanya da ezilen ulusların ve kadınların üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olan ve 1928 yılında pekişen Stalin iktidarının ürünüydü.

Rusya'da kadınların eşitliğinin önkoşulu ekonomik geri kalmışlığın ortadan kaldırılmasıydı. Emperyalizmin üre-

75 A.g.e. 340.

tim güçlerinin gelişimini engellediği Rusya'nın eski sömürgelerinde ise bu ihtiyaç, çok daha yakıcı olarak hissediliyordu. 1917 Devrimi'ne öncülük eden Bolşevikler bunu anlamıştı. Troçki'nin söylediği gibi, "Özellikle Orta Asya'da sömürge dönemine ait varlıkların durumu, merkezin endüstriyel gelişimiyle değişecektir."[76] Komintern'in "Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu Üzerine Tezler" belgesinde de şunlar geçer:

> İlk başta ortaya konan prensipler ışığında ulusal sorun ve sömürge sorunlarında Komünist Enternasyonal'in genel siyaseti, bütün ülkelerin işçilerinin ve cefa çeken kitlelerinin birliğini temel alarak ortak devrimci mücadeleyle toprak ağalarının ve burjuvazinin alaşağı edilmesidir. Kapitalizme karşı ancak böyle bir birliktelikle başarı sağlanabilir, yoksa ulusların ezilmesi ve eşitsizlik ortadan kaldırılamaz.[77]

Stalinizmin yükselişi Bolşevik Devrimi'nin teorik temellerini baş aşağı çevirdi. 1930 yılında kadınların eşitliği adına "töre suçları" yasaklandıktan hemen sonra Stalin rejimi Zhenotdel'i kapattı. 1930'lu yıllarda kürtaj yasaklandı, boşanmak zorlaştı ve Stalin "burjuva ailesi"ne başka bir isim vermekten başka bir anlama gelmeyen "Yeni Sovyet Ailesi"ni ilan etti.

Buna rağmen Rus Devrimi'nin ilk yılları, tüm insanlığı özgürleştirecek olası bir sosyalist toplumun işaretlerini fazla gelişkin olmasa da göstermiştir. Troçki şöyle demiştir: "Siyasi pratik elbette siyasi teoriden daha ilkel düzeyde kaldı. Çünkü şeyleri değiştirmek fikirleri değiştirmekten daha zordur."[78] Bu her hâlükârda doğru olsa da Bolşeviklerin

76 Trotsky, *History of the Russian Revolution.*

77 "Theses on the National and Colonial Question," Minutes of the Second Congress of the Communist International, July 28, 1922. İnternet adresi http://www.marxists.org/history/international/comintern/2nd-congress/ch05.htm.

78 Trotsky, *History of the Russian Revolution.*

yaptıkları değerlendirilirken devrimin iç savaşla baltalandığı, hastalıkların ve açlığın tüm toplumu derinden etkilediği akıldan çıkartılmamalıdır. Bu kapsamda devrim, her türlü baskıyla mücadelede son derecede başarılı olmuştur.

1917 yılının hemen ardından gelen dönemde dünya devrimci hareketinin liderleri olarak Bolşevikler, Lenin'in deyişiyle gerçek bir "halk meclisi" olacak bir hareket geliştirdiler.[79] 1920 yılındaki Bakü Doğu Halkları Kongresi'ndeki Türk kadın temsilcilerinden Naciye Hanım'ın söyledikleri Müslüman toplumlarda kadınların baskılara karşı verdiği mücadelede yükselttiği talepleri anlamamıza yardımcı olmaktadır:

> Doğu'da yükselmeye başlayan kadın hareketine, kadının toplumsal hayattaki rolünün narin bir bitkinin ya da kibar bir oyuncak bebeğinki kadar olmasından memnun olan ahmak feministlerin gözünden bakılmamalıdır. Bu hareket, dünya genelinde cereyan eden devrimci hareketin önemli ve kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmelidir. Birçok insanın zannettiği gibi Doğulu kadınlar, sadece sokaklarda çadra [türban] giymeden dolaşma hakkı için mücadele etmiyor. Yüksek ahlâki değerlere sahip Doğulu kadınlar için çadra, en az öneme haiz meseledir...
>
> Doğulu komünist kadınların vermesi gereken savaşım daha da zordur, çünkü tüm bunlara ek olarak onlar erkek milletinin baskısına karşı da mücadele etmek zorundadır. Eğer siz Doğulu erkekler geçmişte olduğu gibi gelecekte de kadınların kaderlerine karşı kayıtsız kalırsanız, beraberce yaşadığımız ülkemiz, bizimle beraber yok olacaktır. Bunun tek alternatifi, tüm ezilenlerle birlikte kanlı bir ölüm-kalım mücadelesi başlatmak ve haklarımızı güç kullanarak kazanmaktır. Kadınların tüm taleplerini kısaca açıklayacağım. Eğer kurtuluşunuzu istiyorsanız, taleplerimize kulak vererek bize yardım edin, beraberce mücadele edelim.

79 Lenin, *Collected Works, vol. 5*, 423.

1) Haklarda tam eşitlik,

2) Erkekler için kurulan eğitim ve mesleki eğitim kurumlarından kadınların da koşulsuzca yararlanması,

3) Evlilikte her iki tarafa eşit hakların verilmesi. Çokeşli evliliğin koşulsuz ilgası,

4) Yasama organlarında ve idari kurumlarda kadınların koşulsuzca işe alınması,

5) Tüm şehir, kasaba ve köylerde kadın hakları ve kadınların korunması için komitelerin oluşturulması.

Hiç kuşkusuz tüm bunları istemek bizim hakkımızdır. Eşit haklara sahip olduğumuzu kabul eden komünistler ellerini bize uzattılar, biz kadınlar da onların en sadık yoldaşları olduğumuzu ispatlayacağız. İzlenecek yolu olmayan karanlıkta sendelediğimiz ya da derin uçurumların kıyısında durduğumuz doğrudur, fakat korkumuz yok, çünkü biz biliyoruz ki her insan gündoğumunu görmek için karanlığın içinden geçmek zorundadır.[80]

Sonuç: Geçmiş ve Gelecek

Devrimci Marksist geleneğin barındırdığı olanaklar hâlâ gerçekleştirilmeyi bekliyor olsa da, hem uluslara hem de kadınlara dönük baskıyla mücadele etme yeteneği Rus Devrimi'nde en gelişmemiş haliyle ortaya konmuştu. Kadınlara uygulanan baskıyla mücadele, ulusların ezilmesine karşı mücadelenin yerine konmuş değildir, çünkü ikisinin de ortadan kaldırılması sınıfsız topluma geçişi gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, İslamiyetin hem sınıflı toplumun yarattığı eşitsizlikleri, özellikle de kadınlara uygulanan

80 September 7, 1920, Seventh Session, Baku Congress of the Peoples of the East, internet adresi http://www.marxists.org/history/international/comintern/baku/ch07.htm.

baskıyı koruyan, hem de emperyalizm tarafından acımasızca bastırılan bir ulusal kültürün boyutlarından biri olarak, İslamiyetin dinî doktrin rolünün tam olarak kavranması, teorik bir netlik sağlamaktadır.

Yirminci yüzyılın sonunda İslamiyetin yeniden yükselmesinin kaynağında yüzyıl önceki sömürge dönemine benzer bir şekilde Müslümanlara karşı ırkçılıkta artışla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Amerikan emperyalizminin amaçları yer almaktadır. 11 Eylül saldırıları sadece bu gidişatı hızlandırmıştır.

Ne emperyalizm ne de onun karşısında konumlanan İslamiyet, kadınlara uygulanan baskı sorununa doğru bir şekilde yaklaşabilir, çünkü ikisi de farklı şekillerde kadının baskı altında tutulmasını savunur. Yüz yıl öncesinin sömürgecilerini ve İslami hareketi değerlendiren Leyla Ahmed şöyle diyor: "Hiçbir taraf için erkek egemenliği bir sorun olarak görülmüyordu."[81] Başka bir yerde ise şunları ileri sürüyor: "İki bakış arasındaki benzerlik rastlantı değildir: Bunlar birbirlerinin aynadaki görüntüsüdür."[82] Kadınların ezilmesine ve emperyalizme karşı çözüm Marksist devrimci gelenektedir.

81 Ahmed, 163, 47.

82 A.g.e 166.

Bölüm 5

KADINLAR VE SOSYALİZM

Karl Marx ve Friedrich Engels ilk yazılarından itibaren, Marksist kuramın temel bir bileşeni olarak kadınlara uygulanan baskının analizini çalışmalarıyla bütünleştirdiler. 1848'de kaleme alınan *Komünist Manifesto*'da yönetici sınıfların kadınları baskı altına aldığını, onları toplumda ikinci sınıfı vatandaş konumuna düşürdüğünü ileri sürdüler: "Burjuva, karısını basit bir üretim aracı olarak görür... [Komünistlerce] Hedeflenen esas şeyin kadınların sıradan bir üretim aracı olmalarının ortadan kaldırılması olduğu aklının ucundan bile geçmez."[1]

Bu kısa ifade, Engels'in çığır açan eseri *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde tam olarak geliştirdiği ve 1927 Rus devrimi sırasında devrimcilerin uygulamaya koyduğu Marksist kadınların kurtuluşu kuramının temel unsurlarını barındırmaktadır.[2]

Kadınlara uygulanan baskıya Marksizmin yaklaşımının merkezinde sınıflı toplumlarda ve yakın zamandaki ana-

1 Karl Marx and Frederick Engels, *The Manifesto of the Communist Party* (New York: International Publishers, 1975), 27.

2 Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (New York: International Publishers, 1972). Ayrıca bkz., V.I. Lenin, *On the Emancipation of Women* (Moscow: Progressive Publishers, 1972).

lizlerde ele alındığı şekilde kapitalist toplumlarda çekirdek ailenin rolü ve kadınların aile *içindeki* tabi kılınmış rolüne dair bir kavrayış yer almaktadır. Kadınlara uygulanan baskı sınıflı toplumların bir ürünüdür ama bütün kadınlar sosyal sınıflarından bağımsız olarak baskıya maruz kalmaktadır.

Sınıf Sorunu

Marksistler ve feministler kadınların eşitliği hedefinde ortaklaşmaktadır ve seçme hakkından kürtaj hakkına kadar pek çok reform için omuz omuza mücadele vermişlerdir. Ancak Marksizm ve feminizm yüzyıldan daha uzun süredir farklı kuramsal temellere yaslanıyor. Pek çok feminist, kadınlara uygulanan baskının kökeninin sınıflı toplumlara dayandığını söyleyen Marksist anlayışa, bu analizin kadınlara uygulanan baskının önemini sınıf meselelerine sistematik bir şekilde tabi kıldığına inanarak karşı çıkmaktadır. Modern feminist kuramın Marksizmle ilgili yaklaşımı büyük oranda, Birleşik Devletler solunun kamusal haklar, savaş karşıtlığı, kadın ve gey özgürlüğü hareketlerinden beslenerek büyüdüğü 1970'lerin radikalleşme süreçlerinden gelmektedir.

"İkinci dalga feminizm" olarak adlandırılan akım, Marksist ve feminist kuramı, yani sınıf sömürüsüyle kadınlara uygulanan baskıyı bütünleştirmeye çalışan "sosyalist feminizm" de dahil olmak üzere bir dizi farklı ama birbiriyle örtüşen kanat geliştirdi. Sosyalist feministlere göre iki paralel sistem yan yana varlık göstermektedir: kadınlara uygulanan baskının sorumlusu olan erkek hâkimiyeti sistemi olarak ataerki ile kadın işçiler de dahil olmak üzere bütün işçi sınıfının sömürüsünden sorumlu olan kapitalizm. Ancak bu analiz çelişkilerle doluydu ve popülerliği fazla uzun sürmedi.

1981'de yayınlanan *Kadınlar ve Devrim: Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği* kitabı, iki analizi bütünleştirmeye çalışanların gerilimlerini özetliyordu: "Ya daha mutlu bir evliliğe, ya da boşanmaya ihtiyacımız var." Kitabın yazarlarından biri olan Heidi Hartmann'ın ileri sürdüğü gibi:

> Kapitalist toplumlarda ataerkil toplumsal ilişkileri nasıl tespit edeceğiz? Sanki her kadın sadece kendi erkeği tarafından baskı altına alınıyor; ona uygulanan baskı kendi meselesi gibi... Sistemik ataerki olarak erkekler arasındaki ve erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri tespit etmek zor. Ancak biz, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiler sistemi olarak ataerkinin kapitalizmde yer aldığını ve... ataerki ile sermaye arasında sağlıklı ve güçlü bir ortaklık olduğunu ileri sürüyoruz.

Hartman, "Erkeklerle kadınlar arasındaki mücadele, sermayeye karşı mücadeleyle beraber yürütülmelidir"[3] diyerek sözlerini noktalıyor.

Ayrı bir sistem olarak ataerki kuramı soyut düzeyde ne kadar cazip görünürse de, geniş kapsamlı bir mücadele olasılığı gündeme gelince çöktü. İşçi sınıfından kadınlar için aynı anda hem sınıf mücadelesinde işçi sınıfından erkeklerle birleşmek, hem de ataerkinin bir parçası olarak işçi sınıfından erkeklere karşı mücadelede yönetici sınıftan kadınlarla birleşmek mümkün değildir. Eğer bir erkek hâkimiyeti sistemi, yani işçi erkeklerle kapitalist erkekler arasında bir ortaklık sistemi varsa, sınıf mücadelesi olasılığı bir kenara atılmış demektir. Diğer yandan, eğer yönetici sınıftan kadınlarla onların hizmetçisi olan kadınlar (bütün sınıfların) ataerkiye karşı birleşecekse, onları birleştirecek talepler nelerden oluşacak? Açıkça, ya sınıf ya da toplumsal cinsiyet başa yazıl-

3 Lydia Sargent, ed., *Women and Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* (London: Pluto Press, 1981), 7, 19.

mak zorunda olacak; ya işçi sınıfı sermayeye karşı birleşecek ya da bütün sınıflardan kadınlar bütün sınıflardan erkeklere karşı birleşecek.

Tarih, üst sınıftan ve işçi sınıfından kadınların çıkarları çakıştığında, "kız kardeşliğin" bütün sınıf çizgilerini aşmadığını göstermektedir. Bu durum, 1970'lerin kadın hareketleri sonrasında işçi sınıfından kadınlar doğum izni talep etmeye başladığında Ulusal Kadın Örgütü (NOW) ve Amerikan Sivil Haklar Sendikası (ACLU) kadın bölümü gibi orta sınıf feminist örgütler bu talebe tamamen karşı çıktığını görülünce açığa çıkmıştır.

1978'de bu örgütler, *Guerra'ya Karşı California Federal Tasarruf ve Kredi Kurumu* davasında doğum izni hakkına *karşı* yasal rapor sunmak için akın ettiler. Her şey, zorlu bir hamilelik sürecinin ardından bekâr bir anne olan banka personeli bir kadının altı aylık izin almasıyla başladı. İşine geri döndüğünde, işinden atılmış olduğunu öğrendi. Banka, kadın işçilere hamilelik ya da doğum izni veren 1978 tarihli California Yasası'nı, "benzer iş görememe" durumunda olan erkeklere (açıkça ortada olan biyolojik imkânsızlığa rağmen) "ayrımcılık" anlamına geldiği gerekçesiyle iptal ettirmek için bu davayı emsal dava olarak kullanmaya karar verdi. Orta sınıf feministlerin ileri sürdüğü sav, ACLU'dan Joan Berton'ın sözleriyle şunlardı: "Soru şudur: Benzer iş görememe durumunda olan diğer personeller işten kovulurken, hamilelik kaynaklı "iş görememe durumunda" olan bir kadın işine geri dönmeli midir? Eğer bu ayrıcalıktan herkesin eşit yararlanma hakkı vardır demiyorsanız, kendi savınızın altını oyuyorsunuz demektir."[4]

4 *Time*, August 18, 1986, 63.

Feminist bir örgüt kadın işçilerin doğum izni hakkına neden karşı çıksın? Orta sınıf feminist örgütler, kendi üyelerinin yani sayıları giderek artan kadın profesyoneller ve yöneticilerin sınıf çıkarlarını yansıtır. Bu kadınlar ailevi sorumluluklarını yerine getirmek için özel reformlara ihtiyaç duymazlar çünkü ev ve çocuk bakımı işleri için başkalarını (genellikle de işçi kadınları) tutacak paraları vardır. Diğer taraftan da kadınları yönetici konumlardan uzaklaştırmak için kullanılagelen, kendileriyle şirketlerindeki erkek meslektaşları arasındaki faklılıkları önemsizleştirmek istemektedirler.

Ancak işçi sınıfından kadınların aile ve çocuklarla ilgili meselelerin üzerlerine yüklediği sorumluluklar için kestirme yolları yoktur. Doğum izni, kürtaj ya da çocuk bakım hizmeti gibi kadın işçilerin omuzlarındaki yükü hafifleten her türlü reform değerlidir. Bu yüzden bu türden "özel talepler" işçi sınıfı hareketi içinde sürekli gündeme gelmiştir. Doğum izni, sınıfsal bir sorundur, feminist bir mesele değildir. *California Federal Tasarruf* davası, bir sınıfın kadınları için zafer anlamına gelen şeyin diğer sınıftan kadınlar için nasıl yenilgi anlamına geldiğini açıkça göstermiştir.

Marksizm ve Kadınlara Uygulanan Baskı

Devrimci Marksist gelenek kadınlara uygulanan baskının kökenini sınıflı toplumlara yerleştirirken, aile içinde ve bir bütün olarak toplumda bütün sınıflardan kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliklerin boyutunu da bütünlüğü içinde görmektedir. Rus devrimci lider Lev Troçki'nin dediği gibi, "Hayat koşullarını değiştirebilmek için, bu koşulları kadınların gözlerinden görmeyi öğrenmeliyiz." Ayrıca şunları da ileri sürüyordu:

> Aile içinde kadın ve erkeğin gerçek eşitliğinin sağlanması... güç bir sorundur. Bunu başarabilmek için aile hayatına dair bütün alışkanlıklarımızın devrimcileştirilmesi gerekiyor. Fakat yine de, aile içinde karı ve kocanın gerçek eşitliği sağlanmadan, genel olarak ve hayat koşulları açısından onların toplumsal alanda hatta siyasette eşitliğinden de bahsedemeyiz.[5]

Toplum genelinde ya da aile içinde kadınlar ve erkekler eşit muamele görmediği için, işçi sınıfından erkeklerin bile kadınlara uygulanan baskıdan "fayda sağladığı" ve kadınlar üzerinde "erkek hâkimiyeti" kurduğu sonucuna varmak kolay olacaktır. Eğer aynı mantık diğer baskı türlerine genellenirse, beyaz, erkek ve heteroseksüel işçilerin "hepsi" ırkçılıktan, cinsiyetçilikten ve homofobiden "fayda sağlamaktadır." Ayrıca ileri sanayi toplumlarında daha yüksek ücretle çalışan bütün işçiler, yoksul ülkelerde çalışan işçilerin düşük ücretlerinden fayda sağlamaktadır.

Marksist yaklaşım bundan çok farklıdır. Kişisel olarak ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi mağduru olmakla, nesnel olarak bu baskı türlerinden fayda sağlamak arasında önemli bir fark vardır. İşçi sınıfı bir bütün olarak baskıya maruz kalmaktadır ve her türlü baskının ortadan kaldırılmasında nesnel bir çıkarı bulunmaktadır.

Aslında işçi sınıfı bir bütün olarak baskıya maruz kalmanın yanı sıra sömürülmektedir. Kadınların, geylerin, siyahilerin ve ırkçılığa maruz kalan nüfusun diğer ırklarının maruz kaldığı özel baskılar, hem bütün işçi sınıfının yaşam standardının düşürülmesine hem de işçilerin mücadele etme becerilerinin zayıflatılmasına hizmet etmektedir.

Örneğin şirketlerin küreselleşmesi, dünya çapında işçi sınıfının yaşam standardını düşürerek kârlarını arttırmıştır.

5 Leon Trotsky, *Women and the Family* (New York: Pathfinder Press, 1970), 8, 21.

Son otuz yıl içinde Birleşik Devletler'de çalışan işçiler düşük ücret ekonomileriyle rekabet sonucu, dünyanın en çok ücret alan işçilerinden, ileri sanayi toplumlarının en düşük ücret alan işçilerine dönüştü. Bu nedenle daha zengin ülkelerin işçilerinin, düşük ücret ekonomilerindeki işçilerin baskı altına alınmasından kısa dönemde bile herhangi bir çıkarı olamaz.

Marx ve Engels'in yaşadığı dönemlerde işçi sınıfının sadece sömürüye değil baskıya da maruz kaldığı konusunda pek şüphe yoktu. Engels'in 1845'te yayınlanan *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* kitabında, sanayi devrimiyle İngiliz işçi sınıfının içine düştüğü muazzam yoksulluk ele alınmaktadır. Geride bıraktığımız yüzyılda, ileri sanayi toplumlarının yaşam standartlarında keskin bir ilerleme kaydedildi. Ancak, Birleşik Devletler de dahil olmak üzere en zengin toplumlarda bile işçi sınıfı baskıya maruz kalmaktadır. Baskının çeşitli biçimleri var: mütedenni vergi politikaları, işçi sınıfı aileleri için düşük kaliteli okullar, standardın altında ya da erişilmez sağlık hizmetleri, işçilere daha iyi eğitimli orta ve üst sınıflardan, daha az akıllı ya da beceriksiz olduğunu benimseten hâkim ideolojiler, hatta toksik atık çöp alanlarının kurulduğu yerler (işçi sınıfı mahalleleri dışında bir yere kurulmazlar) gibi. Liste uzayıp gider.

Çoğunluk pahasına küçük bir azınlığın yönetimine dayanan bir sistemin devamı için baskı gereklidir (ve onun bir ürünüdür). Kadınların, geylerin, siyahilerin, Latinlerin, Arapların ve diğer etnik grupların maruz kaldığı özel baskı türleri de sisteme özgüdür. Kadınlara uygulanan baskı aileyle ve sınıflı toplumların gelişimiyle el ele ortaya çıkmıştır.[6] Gey karşıtı ideoloji, geleneksel heteroseksüel çekirdek aileyi meşrulaştırmak için ideolojik bir dayanak olarak gelişmiş-

6 Engels.

tir.[7] Irkçılık köleciliğin bir ürünüdür.[8] Bu çeşitli baskı biçimleri günümüzde kapitalist sistemi çeşitli şekillerde ayakta tutmaya yarıyor. Ama aynı zamanda sermaye için daha genel bir işlevi üstleniyorlar: işçi sınıfı içinde ayrımlar yaratarak işçiyi işçiye kırdırmak.

Yönetici sınıf, nüfusun belirli kesimlerine karşı eşitsizliği ve ayrımcılığı etkin bir şekilde teşvik ederek işçi sınıfının farklı kesimleri arasında bilinçli bir şekilde düşmanlık yaratmaktadır. Yönetici sınıf, yasal sistem, medya, eğitim sistemi ve baskın ideolojiler gibi elinde ne kadar araç varsa hepsini kullanarak toplumun marazları için günah keçileri yaratmakta ya da onları ikinci sınıf vatandaş ilan etmektedir. Tehlikeli klişeler, "ortak aklın" ürünü gibi gösterilmektedir. Kadınların iyi liderler olmak için fazla "duygusal" olduğu ya da çoğu Afrika kökenli Amerikalının profesyonel mesleklerde başarılı olmak için fazla "tembel" ya da "akılsız" olduğu yönündeki önyargılar, kadınların ve siyahilerin Parlamentoda çok az temsil ediliyor olduğu ve Birleşik Devletler'de hiç Afrika kökenli kadın bir devlet başkanının olmadığı gerçeğini açıklamanın yanından bile geçemez.

Yönetici sınıflar böyle ayrımları yaratmakta bu kadar başarılıyken, ayrımcılığa en fazla maruz kalan gruplar aynı zamanda toplumda en fazla hor görülen grupları oluşturuyor. Toplumdaki sorunlardan sorumlu tutulanlar sistem değil, onlar oluyor. Marx bu kuramsal yaklaşımı Birleşik Devletler'de ırkçılığın ve köleciliğin rolüne uygulamıştır. Şöyle diyordu: "Aslında Avrupa'da ücretli işçilerin üzeri örtülü köleliği dayanak olarak Yeni Dünya'daki niteliksiz kö-

7 Sherry Wolf, "The Roots of Gay Oppression," *International Socialist Review* 37: September–October 2004.

8 Ahmed Shawki, "Black Liberation and Socialism," *International Socialism Journal* 47: Summer 1990.

leciliğe ihtiyaç duyuyordu..." Kölecilik karşıtı siyahi lider Friedrich Douglass, şu sade cümlesiyle ırkçılığın amacını özetliyordu, "İkimizi de fethetmek için bizi böldüler."[9]

Yüzyılın sonuna doğru Jim Crow ayrılık yasalarının Güney'de uygulanmaya başlanmasını takip eden dönem, bu dinamiği çok güzel özetliyor. Jim Crow'la gelen aşırı ırkçılıktan yararlanmak şöyle dursun, Güneyli beyaz işçiler Kuzey'deki siyahi işçilerden çok daha düşük ücretler almaya başladı.[10] Kapitalistler ne zaman bir grup işçiyi başka bir grup düşük ücretli işçiyle ikame etme tehdidi savursa, iki grup da zararlı çıkar. Bu eşitsizlikten tek yarar sağlayan, ortalama olarak düşük ücretler ödeyen yönetici sınıflardır.

Aynı ilişki, ücretleri asla eşite yakın olmayan kadın ve erkek işçiler için de geçerlidir. Birleşik Devletler'de şu anda kadınların ücreti erkeklerinkinin yüzde yetmiş beşi civarında seyretmektedir. Ancak bunun nihai etkisi erkeklerin ücretlerinin aşağıya çekilmesi olmaktadır çünkü ücret talepleri artarsa, daha ucuz kadın işçilerle ikame edilebilecekleri kendilerine sürekli hatırlatılmaktadır. Yüz yıl önce büro çalışanları neredeyse tamamen erkeklerden oluşuyordu. Günümüzde ise çoğunlukla düşük ücretle çalışan kadınlardan oluşuyor. Özel türde baskıların etkisi, bir bütün olarak işçi sınıfına uygulanan baskının artması oluyor.

Aslında bu ilişki, son otuz yılda erkek ve kadın ücretleri arasındaki dalgalanmalardan doğmuştur. Birleşik Devletler'deki ortalama işçi ücretleri 1972'den bu yana ciddi oranda düştü. Emek tarihi uzmanı Nelson Lichtenstein'a göre "her beş haneden dördü evlerine, ekonomi pastasından

9 Karl Marx, *Capital, Vol 1*; Philip Foner, *The Life and Writings of Frederick Douglass*, Vol. 4.

10 Dönemin ayrıntılı tarihçesine ulaşmak için bkz. Shawki, "Black Liberation and Socialism."

on beş yıl öncekine göre daha ince bir dilim götürebiliyor."[11] Ancak aynı dönemde kadınların saatlik ücreti erkeklerinkine kıyasla *arttı*. Bu ise aslında kadınların ücreti büyük oranda arttığı için değil, erkeklerin ücreti düştüğü için oldu. 1979'da kadın işçiler ortalama olarak erkeğin kazandığı her bir dolara karşılık sadece 59 sent kazanıyordu. Bugün ise oran 76 sent gibi görece daha yüksek bir orandır. Ancak Lichtenstein'ın açıkladığı gibi, "ücretlerdeki düşüş daha çok, reel ücretleri 1970'lerin başından 1990'ların başına kadar yüzde 25 oranında düşen genç erkek işçiler tarafından telaffuz ediliyor."[12]

Ailenin Rolü

Hem kadınlara hem de geylere uygulanan baskının kökeni, kapitalist sistemin bir başka temel özelliği olan çekirdek aile etrafında dönmektedir. Çekirdek aile ilk olarak sınıflı toplumla beraber ortaya çıkmıştır. Sanayi kapitalizminin ilk serpildiği dönemlerde düşük ücretler, çocuklar da dahil olmak üzere işçi sınıfı ailelerinin bütününü, hayatta kalabilmek için fabrikalarda çalışmak zorunda bırakmıştır. Ancak bu durum işçi sınıfı ailesine, varlığını tehdit edecek ölçüde zarar vermiştir. Hatta Marx ve Engels (yanlış bir şekilde) işçi sınıfı ailesinin kapitalizm altında yok olduğunu düşünmüştür. Ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren eğilim, ailenin güçlendirilmesi yönünde olmuştur. Ücretler, işçi sınıfından kadınların evde kalmasını ve çocuk bakımını öncelik haline getirmelerini sağlayacak kadar yükseltilmiştir.

Modern işçi sınıfı ailesi, adalet sistemi, ordu, polis ve eğitim sisteminin yanı sıra sınıflı toplumların üst yapısının

11 Nelson Lichtenstein, *State of the Union: A Century of American Labor* (Princeton, N.J.:Princeton University Press, 2002), 14–15.

12 A.g.e. 213.

bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda da sınıflı toplumlara, daha yakın zamanda da kapitalist üretim biçimine özgü eşitsizlikleri, yani sömürüyü meşrulaştırmak ve desteklemek için var olan diğer karmaşık ve iç içe geçmiş yapıların bir parçası olarak gelişmiştir. Tamamen maddi düzeydeyse aile, sisteme büyük bir emek gücü sağlama işlevini görmektedir. İşçi sınıfı ailesi, hem hâlihazırda var olan emek gücünün her gün yenilenmesi hem de sonraki işçi kuşağının yaratılması açısından emek gücünün yeniden üretilmesinin (işçiler için değil kapitalistler için) ucuz bir yolu olarak gelişmiştir.

Kapitalistler, çocuk yetiştirme ve aileyi idame ettirmenin neredeyse bütün ekonomik yükünün devlet tarafından karşılanmayıp, işçi sınıfı ailelerinin omuzlarına yüklenmesine, yani Marx'ın deyişiyle "özelleşmiş yeniden üretim"e bel bağlamaktadır.

Kapitalizmin aileye ve özelleşmiş yeniden üretime bel bağlamadan gelişmesi mümkün olsa da, gelinen noktada kapitalizmin çekirdek aile kurumu olmadan yapabileceği ya da kapitalistlerin bunu yapmayı tercih edip etmeyeceği şüphelidir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1995'te, kadınların karşılığı ödenmeyen ya da düşük ücretler verilen emeğinin dünya çapında yılda 11 trilyon dolara, Birleşik Devletler'de ise 1,4 trilyon dolara ulaştığını açıklamıştır.[13]

Engels, "proleter eş" rolünün kadının "baş hizmetçi haline gelmesi" demek olduğunu söylüyor. "...Kadın ailesi özelinde görevlerini yerine getirdiğinde kamusal üretimin dışında tutuluyor ve para kazanamıyor; kamusal üretimin parçası olmak isteyip bağımsızca para kazandığında ise ai-

13 Randy Albelda, "Under the Margins: Feminist Economists Look at Gender and Poverty," *Dollars & Sense* 243: September–October 2002.

levi görevlerini yerine getiremiyor."[14] İş ve ailenin birbiriyle çelişen talepleri bütün çalışan anneler için, ama özellikle de çamaşır, ev işleri, yemek ve diğer ve işleri için başkalarını tutmaya parası yetmeyen işçi sınıfı aileleri için temel bir stres kaynağıdır.

Yönetici sınıf ideolojisi aileye dayanak sağlamak için, kadınlara, eve ekmek getiren erkeğe tabi oldukları ev kadınlığı idealinin biçildiği ve işçi sınıfı ailelerinin yaşamlarının bu ideale gerçekte ne kadar uzak olduğuna bakmaksızın, kadın ve erkekleri, birbirinden keskin şekilde ayrılan cinsiyet rollerine uymaya zorlamaktadır. 1970'lerden bu yana kadınların büyük çoğunluğu emek gücünün bir parçası ama bu türden aile idealleri ve kadınların aile içinde sorumluluk almaya daha uygun olduğuna dair varsayımlar hâlâ devam ediyor. Kadınların aile içindeki bakıcılık rolü onları bir bütün olarak, toplumun ikinci sınıf vatandaşları statüsüne geriletiyor çünkü onlardan beklenen temel sorumluluk ve yapabilecekleri en büyük katkı, ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak olarak görülüyor.

Burjuva ideolojisinin aileyi meşrulaştırmasının temel unsuru, insan cinselliğinin "doğal olarak" ya da "normal olarak" heteroseksüel olarak yansıtılmasıdır. İdeal erkekler "yiğit" ve "cesur" olarak resmedilirken, kadınlardan da erkeklere karşı "anaç" ve "sevgi dolu" olmaları beklenmektedir. İdeal çekirdek aile bu "cesur" aile reisiyle, onun "anaç" eşi ve çocukları arasındaki yaşam boyu bağlılığı kapsamaktadır.

Bu sınırları belli standarda uymayanlar, yani boşanmış ya da bekâr ebeveynler ile özellikle geyler, "anormal" diye etiketlenmektedir. Aile ideolojisinin bu yönü o kadar vazgeçilmezdir ki, geleneksel heteroseksüel çekirdek ailenin dışın-

14 Engels, 137.

da yaşamayı seçen lezbiyen ve geylerin varlığı bile ona tehdit oluşturmaktadır. Cinsel davranışları belirleyen ve homoseksüelliği açıkça bir sapma olarak tanımlayan yasalar on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kapitalizmin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Sherry Wolf şöyle tanımlıyor:

> Çok sayıda tarihsel veri, homoseksüel davranışların en az bin yıldır var olduğunu gösteriyor. Homoseksüelliğin insanların yeryüzündeki varlığı kadar eski olduğu mantıklı bir varsayım olacaktır. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda kapitalist toplum insanları çekirdek aile dışında yaşamaya itecek potansiyeli yarattığında modern gey kimliği kavramı ortaya çıktı.[15]

Kimin Yararına?

Ailenin kapitalizm için özelleşmiş yeniden üretim rolünü anlamak büyük bir önem taşıyor. Öteki türlü, sanki aile içinde var olan kişisel ilişkiler özellikle de kadınlara uygulanan baskıyı kendiliklerinden yaratıyormuş gibi görünür. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik neredeyse her ailede var çünkü kadınlar genelde ev işleri ve çocuk bakımı konularında erkeklerden daha fazla sorumluluk üstleniyor ve kadınlar büyük oranda hep erkeklere bağımlı olarak algılanıyor. Ancak kadınların evde gerçekleştirdiği karşılığı ödenmemiş emek sadece yönetici sınıfın çıkarına hizmet eden bir emektir. İşçi sınıfından erkeklerin çekirdek ailenin rolünü kapitalizm koşullarında var olduğu şekliyle sürmekten herhangi bir nesnel çıkarı yok çünkü bu rol, yeniden üretimin maddi yükünü işçi kadın ve erkeklerin omuzlarına yüklemektedir. Aksine işçi sınıfından erkeklerin ev işinin toplumsallaştığı ve ihtiyaç duyulduğunda erişilebilecek kaliteli

15 Wolf.

çocuk bakım hizmetlerinin olduğu bir sistem için mücadele etmekten çıkarı vardır.

Bu yaklaşım uzun zaman önce, "erkek egemenliği"ne dayanan bir sistemi kadınlara uygulanan baskının esas kaynağı ve lehtarı olarak gören ikinci dalga feministler tarafından reddedilmiştir. Örneğin Susan Brownmiller klasikleşmiş kitabı *İsteğimiz Dışında: Erkekler, Kadınlar ve Tecavüz*'de şöyle diyor:

> Erkekler tecavüz edebileceklerini fark edince, hemen işe koyuldular... Cinsel organlarının korku salmak için kullanılabilecek bir silah olduğunu keşfetmeleri, ateşin ve ilk taştan kaba balatanın kullanımının yanı sıra tarih öncesinin en önemli keşiflerinden sayılmalıdır. Bence tarih öncesi zamanlardan beri tecavüz önemli bir işlevi sürdürüyor. *Bütün erkeklerin bütün kadınları* korku içinde yaşatma sürecinden ne daha azı, ne de daha fazlasıdır. [İtalikler orijinal metindendir.][16]

Brownmiller, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde Marksizmi hor görüyor ve tek paragrafta önemini yerle bir ediyor: "Büyük sosyalist kuramcı Marx ve Engels, onların çok sayıda meslektaşı ve takipçisi, sınıf sömürüsü kuramını geliştirmiş ve gündelik dile 'sömürü' gibi kavramlar kazandırmıştır. Ama onlar da tecavüz konusunda garip bir şekilde tek kelime etmemiş, ekonomik modellerine tecavüzü yerleştirememiştir."[17]

Ancak Brownmiller Marksistleri sadece (ve yanlış bir şekilde) kadınlara uygulanan baskının, özellikle de tecavüzün kişisel yönlerinin önemini ve boyutlarını sistematik olarak değersiz görmekle suçlamamaktadır. Tam aksine, toplumda var olan bütün eşitsizliklerin kökeninin erkeklerin kadın

16 Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape* (New York: Fawcett Columbine, 1975), 14–15.

17 A.g.e. 11–12

üzerindeki egemenliğinden geldiği karşı savını ortaya atmaktadır:

> Erkeklerin kadınları vahşice alıkoyması ve onlara tecavüz etmesinin ilk olarak ilkel bir erkek hinayesine, bir süre sonra ise erkin tamamen gelişkin bir nesnelliğe, yani ataerkiye yol açtığını ileri sürmek son derece mantıklı görünüyor. Erkeğin ilk kalıcı edinimi, ilk mülkü olan kadın aslında, "baba evi"nin temeliydi. Erkeğin kendi sınırlarını zorla eşine ve ardından çocuklarına doğru genişletmesi, mülkiyet kavramının başlangıcı oldu. Hiyerarşi, kölecilik ve özel mülkiyet gibi kavramlar ancak kadınların ilk alıkonmasıyla ortaya çıkıp oradan gelişmiş olabilir.

Marksist yaklaşım, kadınlara uygulanan baskının sınıflı toplumların ihtiyaçlarından kaynaklandığını ve esas olarak eşitsizlik ve sınıfsal sömürünün gelişimiyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu, Marksistlerin kadınlara uygulanan baskının ya da başka herhangi bir baskının kişisel yönlerini gözardı ettiği anlamına gelmiyor. Aksine Engels, sınıflı toplumlardan önce kadınların kocalarından gördüğü aşırı aşağılanmanın altını çizmiş ve buna "dişi cinsiyetin tarihsel dünya mağlubiyeti" demiştir. Ayrıca Engels, aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, kadına yönelik tecavüz ve şiddetin, kadına aile içinde uygulanan baskının boyutları olduğunu ileri sürmüştür:

> Erkek evde de ipleri eline aldı; kadın hizmetkârlığa indirgendi ve alçaltıldı, erkeğin şehvetinin kölesi ve çocukların yaratılmasında basit bir araç haline geldi... Kadının sadakatini ve erkeğin çocukları üzerinde babalık hakkını sağlama almak için kadın koşulsuz bir şekilde erkeğin gücüne tâbi kılındı; eğer erkek kadını öldürürse bu onun hakkıydı.[18]

18 Frederick Engels, *The Origin of the Family*, 125.

Ancak Engels çekirdek ailenin, Brownmiller'ın iddia ettiği gibi sömürünün sebebi değil, sınıflı toplumlara özgü sömürünün bir sonucu olduğunu düşünüyordu. Kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıklar da onların ortak çıkarlara sahip olmasını engellemektedir. Mülkün serf ve köle emeğine dayandığı toprak sahibi ailelerde, Engels'in yukarıda bahsettiği şekilde kadının maruz kaldığı eşitsizlik, serf ve köle kadınların, modern kapitalizmde ise kadın işçilerin maruz kaldığı eşitsizlikten, zorunlu olarak farklı niteliktedir. Tarihsel olarak, yönetici sınıftan kadınlar sistematik olarak üretimde rol üstlenmekten mahrum bırakılır ve ev alanına hapsedilirken, serf, köle ya da işçi olan kadınlar, kendileri gibi işçi olan bir ailede cefa çekerler. Zengin "kadın" da hiç şüphesiz baskıya maruz kalırken, işçi kadın sadece kadınların değil, bütün ailesinin yanı sıra sınıfsal baskıya da maruz kalır.

Ayrıca, kadına uygulanan baskının kadının aile içindeki rolüyle ilgisi olsa da, kadının ikinci sınıf konumu sistem geneline ait bir olgudur. Kadınlar toplumun bütün alanlarında ayrımcılığa uğramaktadır. Kadına yasal eşitlik getiren Eşit Haklar Yasa Değişikliği (ERA) bile, yürürlüğe konmadan otuz yıl boyunca sürüncemede bırakıldı. Kadınlar televizyonlarda ve filmlerde cinsel metaya indirgeniyor, erkeklerden daha düşük ücretler alıyor, yeterli ve erişilebilir çocuk bakımından ve sağlık hizmetinden, erişilebilir kürtajdan mahrum bırakılıyor. Kadınlara uygulanan baskı kapitalizme özgüdür.

Her ailedeki yaşam gerçekliği niteliksel olarak farklıdır ama yaşam boyu süren kutsal evliliğe ve herkes için anaç tatminliğe ilişkin sosyal idealle nadiren örtüşür. Pek çok aile özellikle işsizlik, maddi ya da duygusal zorluk dönemlerinde

gerilimlerin sözel olarak bazen de fiziksel olarak boşaldığı yerler haline gelir. Çocuğa yönelik şiddet, ensest ve diğer istismar türleri, resmî verilerden çok daha yaygındır çünkü genelde aile sırrı olarak saklanırlar.

Çoğu erkeğin cinsiyetçi fikirleri ve önyargıları vardır ama çok sayıda kadın da bu cinsiyetçi fikirleri taşımaktadır. Elbette bazı erkekler kadınları dövüyor ve onlara tecavüz ediyor ama çoğu erkek bunları yapmıyor. Çok sayıda erkek Eşit Haklar Yasa Değişikliği için, eşit ücret ve kürtaj hakkı için aktif olarak mücadele etti ve destekledi. Hem kadınlar hem de erkekler arasında bireysel bilinç açısından görülen böyle büyük farklılıklar, kadınlara uygulanan baskının kendine özgü bir "erkek hâkimiyeti" sisteminin sonucu olmadığının kanıtıdır. Cinsiyetçilik her şekilde, ırkçılık ve homofobi gibi, ne kadar vahşi olursa olsun, Marx'ın tanımladığı gibi kişinin kendi sınıf çıkarlarına uygun olmayan fikirleri taşıması şeklinde "yanlış bilinç" unsurlarını barındırır.

Marx ve Engels'in yaşadığı dönemden beri Marksistler, kadınlara uygulanan baskıyı sona erdirmek, kadın ve erkeklerin kişisel yaşamlarında gerçek anlamda eşit olmalarını sağlayacak maddi unsurları yaratmak için, çekirdek aile yoluyla özelleşmiş yeniden üretimin sona erdirilmesi gerektiğine inanmıştır. Engels de *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde şöyle demiştir:

> Kapitalist üretimin yaklaşan mağlubiyetinin ardından cinsiyet ilişkilerinin nasıl düzenleneceğiyle ilgili şu an öngörebildiğimiz şey, temelde bu düzenlemenin olumsuz bir niteliğe sahip olacağı, büyük oranda ortadan kalkan düzenlemenin sınırları içinde kalacağıdır. Peki, ne tür yenilikler olacak? Bu sorunun cevabı, yetişen yeni kuşakla birlikte gelecek. Parayla ya da başka herhangi bir sosyal erk aracıyla kadının teslim alınmasının ne demek olduğunu hayatları boyunca bilme-

> yecek olan erkeklerin; gerçek aşk dışında başka herhangi bir nedenle kendini bir erkeğe bırakmanın ya da ekonomik kaygılardan ötürü kendini sevgilisine bırakamamanın ne demek olduğunu asla bilmeyecek olan kadınların kuşağı...[19]

Kadınlara uygulanan baskıyı küçümsemek bir yana, Marksistlerin baskının kökenine dair yaptıkları vurgu, baskıyı sona erdirme olasılığının yaratılabilmesi için sınıflı toplumun ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna götürmektedir. Ayrıca işçilerin değil kapitalistlerin fayda sağladığı bir şey olarak baskıyı sınıflı toplumların zorunlu bir unsuru olarak ele almak, her türlü baskıyı sona erdirmenin neden bir bütün olarak işçi sınıfının çıkarına olduğunu açıklamaktadır.

Kadınlara Uygulanan Baskıyı Neden İşçi Sınıfı Sona Erdirebilir?

Birleşik Devletler işçi sınıfıyla ilgili en büyük efsanelerden biri de esas olarak beyaz erkeklerden oluştuğudur. Aslında işçi sınıfı, sadece fabrikalarda ve inşaatlarda değil, ofislerde, hastanelerde, havaalanlarında, restoranlarda, mağazalarda, süpermarketlerde ve okullarda çalışan her ırktan ve her iki cinsiyetten (hatta günümüzde beyaz erkek işçiler azınlıktadır) kişilerden oluşmaktadır. Birleşik Devletler'de çalışan insanların çoğu işçi sınıfındandır.[20]

Kapitalizm koşullarında işçi sınıfı, toplumun devrimci sınıfıdır. Marx'ın deyişiyle kapitalizmin "mezar kazıcıları"dır. İşçi sınıfı, adaletsizlik ve baskıya maruz kalan herkes adına bir mücadeleye öncülük etme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü sömürü de baskı da sınıflı toplumların bir ürünüdür.

---

19 A.g.e. 145.

20 Michael Zweig, The *Working Class Majority: America's Best Kept Secret* (Cornell, N.Y.: Cornell University Press, 2000).

Sömürü, yönetici sınıfın işçi sınıfının emeğinin ürününü elinden alma yöntemidir. Ancak çeşitli baskı biçimleri, küçük bir azınlığın çoğunluk üzerinde hâkimiyet kurmasında başat roller üstlenir.

Fakat Marx işçi sınıfını devrimci dönüşümün öznesi olarak tanımlarken kestirmeden sonuca varmıyor, işçi sınıfının tarihsel potansiyeline işaret ediyordu. Kapitalizm bir yandan işçileri kolektif mücadeleye zorunlu bırakırken, diğer yandan da onları yarışa itekler. "Tam istihdam" zamanlarında bile çoğu ekonomide var olan istihdam edilmemiş işçiler tabakasından gelen sürekli baskı, işçilerin makul bir yaşam standardı sunan sınırlı sayıdaki iş için birbiriyle yarış halinde olduğunu sürekli hatırlatan, mücadeleden caydırıcı bir unsurdur.

Sınıf mücadelesinin ve mücadelenin bir ürünü olan sınıf dayanışmasının karşı ağırlığı olmadan, işçiler arasındaki bu mücadele sınıf bilincinin gelişmesinin önünde engel teşkil eder, yanlış bilincin, işçileri bölen ve onların esas düşmana odaklanmasını engelleyen önyargı ve gericiliğin serpilmesine ortam sağlar. Örneğin yüksek işsizlik dönemlerinde göçmenlere karşı ırkçı duygular yükselebilir ve bu işçilerin işsizliğe karşı birleşik bir mücadele oluşturmasını engelleyebilir. Burjuva ideolojisi sadece yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet ediyor olabilir ama işçi sınıfı da dahil olmak üzere toplumdaki bütün sınıfları etkisi altına alır.

Ancak işçilerin nesnel koşullarının burjuva ideolojisiyle sürekli çatışma halinde olması bir dinamik yaratmaktadır. Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da şöyle diyor: "Proleterlerin sınıfa ve nihayetinde de siyasi bir partiye örgütlenmesi yine sürekli olarak işçilerin kendi aralarındaki yarışla sekteye uğ-

ramaktadır. Ancak sonradan eskisinden daha güçlü, sağlam ve kararlı bir şekilde yeniden ayağa kalkar."[21]

Marx, nesnel bir devrimci potansiyel taşıyan "kendinde" işçi sınıfı ile kendi sınıf çıkarları için hareket eden "kendi için" işçi sınıfı arasında bir ayrım ortaya koymuştur. Ayrım, nesnel potansiyelle bu potansiyeli gerçekleştirmek için gereken öznel örgütlenme arasındadır. Bu sürecin önemli bir unsuru da işçiler arasında siyasi bilincin gelişmesidir.

Örgütlü devrimcilerin oynadığı rol, işçilerin siyasi bilincinin gelişmesinde önemli olabilir. İşçi sınıfı hareketi içinde bir fikir savaşı verilmelidir. 1917 Rus Devrimi deneyimi, sosyalist alternatife çoktan kazanılmış ve devrimci bir partide örgütlenmiş bir işçi kesiminin, alternatif bir dünya görüşü sunarak nasıl diğer işçileri yanlış bilince kapılmaktan uzaklaştırabileceğini örneklemiştir. Rus devrimcisi V. İ. Lenin, 1917 devrimini önceleyen dönemde Bolşevik Parti'nin deneyimlerinden yola çıkarak Marksist devrimci parti kuramının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Lenin'e göre siyasal bilinç hedefi, sosyalizm mücadelesinin bir parçası olarak işçilerin toplumda baskıya maruz kalan herkesin çıkarları için mücadele etme isteğini gerektiriyordu. "*İşçiler, hangi sınıfa yönelik olduğuna bakmaksızın her türlü* zorbalık, baskı, şiddet ve istismara karşı durmayı, hatta ancak ve ancak Sosyal Demokrat bir bakış açısıyla karşı durmayı öğrenmedikçe, işçi sınıfı bilinci gerçek bir politik bilinç olamaz."[22]

Sınıf, baskıya karşı mücadele için birleştirici bir temel sağlar. Sadece, kapitalizm tarafından sömürülen ve baskıya maruz bırakılan herkesi gerçekçi bir dayanışma temelinde

21 Marx and Engels, 18.

22 Lenin, *Collected Works* (Moscow: Progress Publishers, 1961), Vol. 5, 412.

birleştiren bir örgüt, her türlü baskıyı ortadan kaldırma potansiyelini taşır. Marksist yaklaşım, baskıyı gözardı etmek bir yana, işçi sınıfı hareketi her türlü baskı ve sömürüyü sona erdirme temelinde *birleşmedikçe* işçi sınıfının sosyalist toplumu kurmayı hayal edemeyeceğini söylemektedir. Bu nedenle her türlü baskıya karşı mücadele etmek işçilerin nesnel çıkarlarından yanadır. Leninist devrimci parti kavramı, her zaman işçi sınıfının nesnel çıkarlarını temsil etmeyi kapsar. Bu nedenle de, işçi sınıf hareketi içinde sosyalist hareketin, Lenin'in deyişiyle "halkın meclisi" olması gerektiğini ileri sürer.[23]

Kadınlar ve Rus Devrimi

1917 Rus Devrimi tabandan inşa edilen bir işçi sınıfı devrimiydi. Ancak 1917 yılında ekonomik olarak geri kalmış, Dünya Savaşı'yla mahvolmuş ve ileride iç savaşla daha da mahvolacak bir ülke olan Rusya'da bile Bolşevik Devrimi, başarılı bir şekilde işçi konseyleri veya sovyetler aracılığıyla yönetilen, bizzat işçiler tarafından yürütülen gerçek bir demokratik toplumun kurulması için gereken altyapıyı oluşturmayı başarmıştır.[24]

---

23 A.g.e. 5:423.

24 1917 Rus Devrimi'nin "darbe" olduğunu ve Bolşevik parti liderlerinin devrimin ilk anlarından itibaren acımasız despotlar olduğunu iddia eden akademik yazın hiç de az değildir. Harvard Üniversitesi'nde profesör olan Richard Pipes, bu fikirleri alevlendiren bir dizi kitap yayınlamıştır. En son yazdığı ise *Communism: A Brief History* (New York: Random House, 2001)'dir. *Devrimin hemen ardından siyasi iktidarın işçi konseylerine devredilmesiyle demokrasinin nasıl geliştiğini anlatan, görgü tanıklığı eden az bilinse de çok sayıda yazı vardır. Solcu gazeteci John Reed'in Dünyayı Sarsan On Gün kitabı* (New York: International Publishers, 1919) böyle bir görgü tanıklığı sunuyor. Devrimci hükümetin demokratik niteliği ve hedefleriyle, 1920'lerin sonlarında acımasız bir diktatörlük altında bunu ayaklar altına alan Stalinci bürokrasiyi birbirinden ayırt etmek gerekiyor.

1917 Rus Devrimi sınıflı toplumların ortaya çıkışından bu yana kadınların kurtuluşu yönünde en büyük ilerlemeyi gerçekleştirmiştir. Kadınlara Rusya'daki devrimci hükümet tarafından verilen çok sayıda hak, 21. yüzyılın en ileri sanayileşmiş toplumlarında halen daha kazanılmamış durumdadır. Bu bir rastlantı değil kadınlar için eşitliği kazanma kararlılığının sonucudur. 1917 öncesinde Rusya'da sosyalist bir örgütlenme kuran Bolşevik Parti, kadınların ve toplumun diğer ezilen kesimlerinin özel talep ve isteklerini içerecek bir işçi sınıfı hareketinin nasıl kurulacağını öğrenmişti.

Yüzyılın sonunda kadınlar Rus işgücünün önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında kadınlar toplam işgücünün üçte birini, 1917 yılında ise yarısını temsil ediyordu.[25] Bunun yanı sıra Rus kadınlar işçilerin hiç de uysal bir kesimini oluşturmuyor, grevlerde seslerini duyuruyor, doğum izni ve bebeklerine bakmak için izin talep etmek veya üstlerinin baskı ve cinsel tacizlerine karşı çıkmak için kendi grevlerini düzenliyorlardı.[26]

Aleksandra Kollontay Birinci Dünya Savaşı'na muhalefetinden ötürü 1915 yılında Bolşevik Partisi'ne katılan önemli bir Rus Marksistti. 1917 Devrimi boyunca hem Sovyet organlarında hem de Bolşevik Partisi'nde bir önder olarak önemli bir liderlik sergiledi. Devrimden sonra 2. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi tarafından Sosyal Yardım Komiseri seçildi. Kollontay o dönemlerde "kadın sorunu" olarak adlandırılan konuda Bolşevik Parti'nin siyasi yaklaşımına öncülük etti ve kadınların kurtuluşuyla genel işçi sınıfı mücade-

25 Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860–1930* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), 287.

26 Rose Glickman, "The Russian Factory Woman, 1890–1914" içinde Dorothy Atkinson et. al., eds., *Women in Russia* (Palo Alto, Calif.: University of California Press, 1978), 81.

lesi arasındaki ilişkiyi modern Marksist teori ve pratikte yer alacak savlarla geliştirdi.[27]

Kollontay, Rusya'da 1905 yılında yaşanan devrimci ayaklanmada kadın işçilerin gösterdiği militan tutumun farkındaydı, ancak bu militanlığın kitlesel şekilde sendika veya siyasi parti üyeliğine evrilmediğinin farkındaydı. İstatistikler Rus kadınların siyasi parti veya sendika üyeliklerinin çok alt düzeyde olduğunu gösteriyor. 1922 yılında bile Rus kadınlar sendikalı işçilerin yalnızca yüzde 22,2'sini oluşturmaktaydı. 1924 yılında partiye kadınları kazanmak için yapılan yoğun girişimlere rağmen Bolşevikler arasında kadınların oranı sadece yüzde 8,2'ydi.[28]

Kollontay, yoksulluk, uzun çalışma süreleri ve aile içindeki sorumlulukların Rus kadın işçi ve köylülerinin siyasi faaliyet içinde olmalarını engellediğine vurgu yaparak, Bolşeviklerin yeni toplumu yaratma kavgasına kadın işçileri katabilmek için özel çaba göstererek yeni yöntemler geliştirmeleri gerektiği sonucuna varmıştır.

Sınıflar Arası Ayrım

Kollontay'ın kadınlar arasında örgütlenmeye yaklaşımı hem sınıf hem de cinsiyet üzerine kurulmuştu. Kollontay, 1906 yılından itibaren orta sınıf veya "burjuva" feminist hareketlere bir alternatif olarak, Alman sosyalistlerinin izinden giderek fiilen kadın işçileri örgütlemeye başladı.

27 Kollontay ortak savaş karşıtlığı üzerinden 1915'te Bolşeviklere katıldı. Stalinist bürokrasiden zarar görmedi ve idamdan kurtuldu (1917'nin öncüsü olan diğer Bolşeviklerin çoğu Stalin tarafından idam edildi). Stalin iktidarında bir Sovyet diplomatı oldu ve Stalinci baskıya karşı ağzını bile açmadan 1952'de ölümüne kadar Stalin rejimine hizmet etti.

28 Stites, 326–28. Also see C.E. Hayden, "The Zhenotdel and the Bolshevik Party," in *Russian History* Vol. 3, Part 2, 166.

Çabalarını kadınların oy hakkını elde etmesine yoğunlaştıran orta sınıf Rus feministleri, oy hakkı için tüm sınıflara mensup Rus kadınlarının ortak çıkarına vurgu yapıyor, kadın işçilere ise kendi sınıfsal taleplerini geriye çekerek ortak kadın hareketinin amaçlarını benimsemeleri çağrısını yapıyorlardı. Ne var ki, kadın işçiler ne zaman kendi sınıf çıkarlarından bahsetseler bu "nazik bayanlar" tarafından karşıya alındıklarını gördüler. Kollontay bu durumu *Rusya'da Emekçi Kadın Hareketinin Tarihine Doğru* adlı kitabında anlatır:

> 1905 ve 1906 döneminde kadın toplantıları özellikle yoğunluktaydı. Kadın işçiler bunlara gönüllü olarak katılıyor, burjuva feministleri can kulağıyla dinliyor ama aynı ilgiyle tartışmaya katılmıyorlardı çünkü konuşmacılar sermaye tarafından köleleştirilenlerin acil sorunlarının nasıl çözülebileceğine öneri getiremiyordu. Kadın işçiler iş yerlerindeki ağır koşullardan, açlıktan ve güvensizlikten muzdaripti. En yakıcı talepleri şunlardı: daha kısa çalışma günü, daha yüksek ücret, fabrika yönetiminin daha insanca davranması, polis baskısının sona ermesi ve "bağımsız eylem" alanının genişletilmesi. Bu talepler burjuva feministlerin alışkın olduğu istekler değildi...
>
> 1905 yılı boyunca St. Petersburg ve Moskova'daki burjuva feministler öncülüğü ele alarak hizmetçiler için ilk toplantıları örgütlediler. Alınan tepki cesaret vericiydi ve ilk toplantı başarılı geçti. Ancak "Kadınların Eşitliği İçin Birlik" adlı örgüt kadın işverenlerle hizmetçilerinin huzurlu birliği formülü çerçevesinde hizmetçileri örgütlemeye çalışınca hizmetçiler buna yanaşmadı ve feministleri hayal kırıklığına uğratacak şekilde, sınıf partilerinde örgütlenmeye ve kendi sendikalarını kurmaya başladılar.[29]

29 Alix Holt, *Selected Writings of Alexandra Kollontai* (Westport: Lawrence Hill & Co., 1977), 44-45.

1908 yılında ilk Tüm Rusya Kadın Kongresi çağrısı yapıldığında Kollontay ve sosyalistler, kadınların kurtuluşu için "sınıfsız birlik" stratejisine karşı çıkan 45 kadın işçiden oluşan bir grup örgütlediler. Bu grup, burjuva feministleri protesto etmek için toplantıdan ayrıldı. Konferansın hazırlık aşamasında Kollontay, kadınların kurtuluşu konusunda Marksist teoriye önemli bir katkı olan "Kadın Sorununun Sosyal Temeli" başlıklı çalışmasını kaleme aldı. Çalışmasında, işçi ve patron kadınlar arasında neden sahici bir ittifak olamayacağı anlatılır:

> Kadınların dünyası aynı erkeğinkinde olduğu gibi ikiye bölünmüştür: bir grubun çıkarları ve eğilimleri onu burjuvaziye yaklaştırırken diğer grup, proletaryayla güçlü bağlara sahiptir ve proletaryanın kurtuluşla ilgili önerdiği çözümler kadın sorununa bütünlüklü bir çözüm getirmektedir. Böylece iki kamp da "kadınların kurtuluşu" sloganını kullansa da amaçları ve çıkarları farklıdır. Her iki taraf da farkında olmadan çıkış noktasını kendi sınıfsal konumuna dayandırır, bu şekilde amaç ve görevlerine de bu sınıfın rengi çalar... Talepleri ne kadar radikal görünürse görünsün, sınıfsal temelleri nedeniyle feministlerin toplumun temelden değişimi için mücadele edemeyecekleri unutulmamalıdır. Bu olmadan da kadının tam kurtuluşu söz konusu olamaz.[30]

1910 yılında Kopenhag'da yapılan Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda resmî sosyalist tatil olarak belirlenen Uluslararası Emekçi Kadın Günü ilk kez 1913 yılında Rusya'da kutlanmıştır. Ancak yoğun polis baskısı yüzünden Bolşevikler kutlamaları "kadın sorununa dair bilimsel sabah sohbeti" adı altında örgütlemek zorunda bırakılmıştır. Yine de bu tatil 1913 yılında beş ayrı Rus kentinde, 1.

30 Alexandra Kollontai, "The Social Basis of the Woman Question," içinde ibid, 59.

Dünya Savaşı'ndan 1917'ye kadar da polis müdahalesine karşı hemen toplanıp hemen dağılan "hızlı mitingler"le kutlanmıştır.[31]

1914 yılında Bolşevik liderler kadın işçilere hitap edebilmek için bir yayın organına ihtiyaçları olduğuna karar verdiler. Bu amaçla "Kadın İşçi" ya da *Rabotnitsa* yayın hayatına girdi ve parti bu yayından yedi sayı çıkarttı. 1. Dünya Savaşı başlamadan önce polis, bir sayıdan fazlasını toplatmayı başardı ve savaş döneminde yayın durdu. Kadınlara yönelik bu yayın organının başarısı sınırlı olsa bile, sosyalistlerle kadın işçiler arasında önemli bir bağ kurulmasına yardımcı oldu. Daha da önemlisi özellikle kadın işçilere yönelik başlıklarda önemli deneyimler biriktirilmiş oldu.[32]

1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi "savaşa katılan" ülkelerde kısa süreli ama yıkıcı etkileri olan milliyetçi hezeyanların patlak vermesine yol açar. Tüm sosyalist partiler "kendi" egemen sınıflarının savaş seferberliğinin içine çekilirlerken sosyalist hareket içinde milliyetçilik bölücü sorun haline gelir. Devrimci sosyalistlerle burjuva feministler arasındaki fark bu zamana kadar görülmediyse de, savaş sırasında bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olur. Egemen sınıflara mensup kadınlar var güçleriyle savaş seferberliğini destekleyip, karşılığında oy hakkını talep ederler. Örneğin Kadınlar İçin Eşitlik Birliği yaptığı çağrıda "Tüm Rus kadınlarının enerji, akıl ve bilgilerini ülkeleri için kullanmaları gerekiyor. Bu anavatan için sorumluluğumuzdur. Bu sayede muzaffer Rusya'daki yeni hayata, erkeklerle eşit haklara sahip olarak katılma hakkını kazanacağız."[33] der.

31 Stites, 253–4.

32 A.g.e. 257.

33 A.g.e. 282.

İşçiler kendilerini yönetenler için ölmek üzere cepheye gittiğinden, savaşın ilk dokuz ayında Rusya'daki emek hareketi durma noktasına gelir. Ne var ki savaş sürdükçe hayat pahalılığı artar, kıtlık şehirleri ve kırsal bölgeleri etkisi altına alır. Rusya'da savaş çok sayıda kadını sanayinin içine çeker. Böylece Rusya'da kadın işçi sayısı artarken kadınların yaptığı işlerin türü değişir. Kadınlar önceden erkekler tarafından gerçekleştirilen metal ve kereste sanayisine giriş yapar. Kadınlar tramvay şoförü ve madenci olur. 1917 yılına gelindiğinde Petrograd'daki fabrika işçilerinin elli bini kadındır.[34]

Buna rağmen kadınların bu işler için aldıkları ücret erkeklerin aldığının çok altındadır. Kadınların hepsi olmasa da çoğu savaş sırasında bakımakla yükümlü oldukları çocuklarının tek gelir kaynağı konumundadır. Çoğu durumda açlık kadınları hükümet karşıtı eylemlere zorlamıştır. 1915 yılı Nisan ayı gibi erken bir tarihte kadınlar, ekmek ve temel gıda kıtlığına karşı protestolar düzenlemiştir. Ekonomik zorluklardan kaynaklanan grevler artan bir şekilde siyasi talepleri içermeye başlamış, artık savaşa son verilmesi ve siyasi mahkûmların salıverilmesi dile getirilir olmuştur.

Kadınlar ve Devrim

1917 yılı Şubat ayında Petrograd'daki kadın tekstil işçileri Uluslararası Emekçi Kadın Günü gösterisini "Savaşa, hayat pahalılığına ve kadın işçilerin durumuna karşıyız" sloganıyla örgütlerler. Rusya topraklarındaki ilk kitlesel kadın günü kutlaması olan gösteri çok geniş bir grev dalgasına yol açacak ve sonrasında çarın devrilmesiyle sonuçlanacak süreç başlayacaktır. Bu gün aslında Rus Devrimi'nin ilk günü olur.

34 A.g.e. 287

Tıpkı bir Rus gözlemcinin söylediği gibi,

> Gelecekteki tarihçiler Rus Devrimi'ni başlatan grubu bulmaya çalışırken, karmaşık teoriler üretmeye kalkmasınlar. Rus Devrimi ekmek ve ringa balığı isteyen aç kadın ve çocuklar tarafından başlatılmıştır. Tramvayları devirip birkaç dükkânı yağmalayarak başladılar. Daha sonra işçi erkekler ve siyasetçilerle birlikte o görkemli yapıyı, Rus aristokrasisini yıkma isteğini duydular.[35]

İlk başlarda Petrogradlı Bolşevikler tekstil işçileri arasındaki hareketliliği hafife almış, onları Uluslararası Emekçi Kadın Günü'nü kitlesel gösterilerle kutlamamaları gerektiğine ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak eylemler iki yüz bin işçiyi kapsayacak şekilde büyüyünce Bolşevikler kadın işçilerin oynadığı önemli rolün farkına vardı. Petrograd parti örgütü hemen bir Kadın Bürosu oluşturarak kadın işçileri siyasete çekme çalışmalarını başlatır. 1917 yılı Mart ayında Bolşevikler *Kadın İşçi* yayınını yeniden hayata geçirerek kırk ila elli bin arası bir satış sayısı yakalar. Parti kadın işçiler için okul açarak onları profesyonel örgütçü olarak yetiştirir. Bolşevik fabrika ve mahalle toplantılarında kadın işçilerin durumu ele alınır, sekiz saatlik iş günü ve kadınlar için eşit haklar dile getirilir. Bu sayede partili olmayan kadınları siyasi faaliyetlere çekmek hedeflenmiştir.[36] Bolşevikler grevdeki kadın işçilere eşlik eder, onlara işçi sınıfı iktidarının gerekliliğini anlatır.

Partinin projesinin diğer bir yönü de erkek işçileri, kadın işçilerin taleplerine destek vermeye ikna etmek olmuştur. Bolşevikler, müdahil oldukları ve çoğunluğunu erkek işçilerin oluşturduğu grev ve eylemlerde doğum tedbirleri ve

35 A.g.e. 289-90.

36 A.g.e. 301-04.

kadın işçilere eşit ücret gibi hakların desteklenmesinin erkek işçilerin sınıfsal çıkarları içinde olduğuna vurgu yaptılar. Bir kez daha Kollontay bu söylemin çerçevesini belirlemede önemli bir rol üstlendi. 1917 yılındaki Tüm Rusya Sendikalar Kongresi'nde Kollontay kadın işçilerin eşit ücret taleplerinin desteklenmesi için erkek işçilere çağrı yaptı:

> Sınıfı bilinci olan bir işçi, erkek işçilerin emeğine ödenen ücretin kadın işçilerin emeğine ödenen ücrete bağlı olduğunu anlamalıdır. Kapitalistler, erkek işçileri ucuzu kadın emeğiyle ikame etme tehdidini savurarak, erkeklerin ücretlerini baskı altına alır ve kadınların aldığı ücret seviyesine düşürür. Bu yüzden ancak duyarsız birisi kadınların eşit işe eşit ücret talebini sadece "kadınların sorunu" olarak niteleyebilir.[37]

1917 yılı Şubat ayında devrilen çarın ardından iktidarı alan koalisyon hükümeti, Rusya'nın "yasal" hükümeti olarak ülkenin istikrarlı bir sınıflı topluma dönmesini hedefler. Ancak, işçi sınıfının önemli bir kısmının desteğini arkasına alan fabrika, işçi konseyi (*sovyeti*) ve asker komiteleri ağıyla, birisi işçileri diğeri statükoyu temsil eden iki paralel hükümetin ortaya çıktığı ikili iktidar olgusu meydana gelir. Bu kararsız durum sonsuza kadar süremezdi. Sonunda bir sınıf veya diğeri tüm Rusya'da iktidarı ele geçirecekti. Bolşevikler, geçici hükümetin tüm yetkiyi *sovyetlere* devretmesini ısrarla savundu. Savaş boyunca geçici hükümetin savaşa desteği sürdü, Bolşevikler ise işçiler, askerler ve köylüler içinde büyük destek buldular. Parti üye sayısı 1917 yılı Temmuz ayında yüz yetmiş altı bin civarındayken, 1918 başlarında iki yüz altmış bin seviyelerine çıktı. 1917 yılı Ekim ayında sanayide çalışan işçi sınıfının yaklaşık yüzde onu Bolşevik Partisi üyesiydi. Daha da önemlisi Bolşevik delegeler *sovyetlerde* çoğunluğu

37 Kollontai, "A Serious Gap," içinde Holt, 126.

ele geçirerek, ayaklanmaya yönelik büyük çoğunluğun tutumunu yansıttılar.

Ekim Devrimi'ni açıkça ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde sanayi işçisi gerçekleştirmiştir. Bolşeviklerin öncülüğündeki ayaklanma geçici hükümeti devirmiş ve iktidarı *sovyetlere* vermiştir. Bolşeviklere muhalif olan Menşevik Martov şöyle yazar:

> Lütfen anlayın artık, karşı karşıya kaldığımız durum proletaryanın zafere ulaşmış ayaklanmasıdır. Neredeyse tüm proletarya Lenin'i desteklemektedir ve ayaklanmanın ardından sosyal kurtuluşunu beklemektedir...[38]

Zhenotdel

Kadınların tamamen kurtuluşu için gereken programatik hattı benimseyen Ekim Devrimi'nde kadınlar her aşamaya dahil olmuştur. Ekim Devrimi Troçki'nin deyimiyle "ezilenlerin bayramı"dır. Çarlık Rusyası'ndaki tüm ezilenler ve sömürülenler işçilerin hükümeti tarafından özgürleştirilir.

Devrimci hükümet kadınlar için sosyal hakları tam olarak sağlayan ve siyasal eşitliği veren kararlara imza atar: Oy kullanma hakkı, devlet kurumlarında görev alabilme, eşit işe eşit ücret ilkesi, doğum öncesi ve sonrasında dörder ay ücretli doğum izni ve devlet tarafından karşılanan çocuk bakımı. 1920 yılına gelindiğinde kürtaj artık sadece bir sağlık meselesi olarak değerlendirilirken kadınlar devlet hastanelerinde ücretsiz kürtaj hakkını kazanmıştır.

Ek olarak devrim cinsiyet ayrımcılığına karşı önemli kararlar almıştır. Toplumun gey ve heteroseksüellik arasında ayrım gözetmesini ortadan kaldırmak amacıyla, eşcinsel-

38 Tony Cliff, *Lenin: Revolution Besieged* (London: Bookmarks, 1987), 2.

liği suç olarak gören tüm yasalar feshedilmiştir. Bolşevik Grigorii Brakis 1923 yılında Ekim Devrimi'nin cinselliğe etkisini şöyle değerlendirmiştir:

> [Sovyet yasaları] hiç kimsenin zarar görmemesi ve kimsenin isteklerinin çiğnenmemesi koşuluyla, Avrupa yasalarında ahlaksızlık olarak damgalanan eşcinsellik, sodomi ve diğer cinsel tatmin biçimlerini, "doğal" olarak adlandırılan cinsel birleşme biçimleri olarak ele alır, devlet ve toplumun cinsel konulara kesinlikle müdahale edemeyeceğini söyler.[39]

Ancak yasal eşitlik sadece başlangıçtır. Lenin konuyu 1919 yılında şöyle açıklar:

> Sadece yasalar yeterli değildir, biz de sadece kararname yayınlanmış olmaktan memnun değiliz. Yasama söz konusu olduğunda kadınları erkeklerle eşit bir seviyeye getirmek için elimizden gelen her şeyi yaptık ve bundan ne kadar gurur duysak azdır. Sovyet Rusya'da kadınların durumu, en ileri ülkedekilerle karşılaştırıldığında ideal konumdadır. Ancak, bunun sadece başlangıç olduğunu biliyoruz.[40]

Kendilerinden önce Marks ve Engels örneklerinde olduğu gibi Bolşevik liderliği, kadının ailedeki konumunu kavramış, Lenin'in deyimiyle "ev içi kölelik" koşullarının kadının ezilmesinin temelinde yer aldığını belirtmişlerdi. Rusya'yı bekleyen muazzam yoksunluk günleri, 1918 yılında ülkenin yeni işçi devletine son vermek için Birleşik Devletler de dahil olmak üzere Batılı devletlerin doğrudan desteğini alan on dört karşı-devrimci ordu tarafından işgaliyle daha da ağırlaşmıştı. Takip eden üç yıl boyunca Bolşevikler, ülkenin giderek azalan kaynaklarını sosyalist bir ülkeyi kurmak için değil, iç

39 J. Lauritson and D. Norsad, *The Early Homosexual Rights Movement 1864–1935* (New York, 1974)'ten. Noel Halifax, *Out, Proud and Fighting* (London, 1988), 17'den alıntılanmış.

40 Lenin, *On the Emancipation of Women*, 69.

savaşı kazanmak için kullanmak durumunda kalmıştır. Bu çok zor koşullar altında bile işçi hükümeti ev kadınlarının yükünü azaltacak ortak lokantalar, ortak kreşler ve çamaşırhaneler kurmuş, kadınların kendileri ve işleri için zaman ayırabilmelerine fırsat yaratmıştır. Bu sayede ilk kez kadınlar tam olarak eşit vatandaşlar olarak hem işyerlerinde hem de devlet kurumlarında yönetici konumlara gelebilmiştir. 1919 yılında kaleme aldığı bir broşürde Lenin, şunları belirtmiştir:

> Kadının kurtuluşunu sağlayan yasalara rağmen kadın, ev içinde bir köle olmaya devam ediyor çünkü ev içindeki anlamsız işler onu yaralıyor, boğuyor, küçük düşürüyor, onurunu kırıyor ve çocuk bakımı işleri elini kolunu bağlıyor. Kadınlar emeklerini acımasızca verimsiz, sinir bozucu ve küçük düşürücü olan ağır işlerde harcıyor. Kadınların tam kurtuluşunun gerçekleşeceği gerçek komünizm, ancak ve ancak bu anlamsız ev işlerine karşı cepheden bir saldırı (devletin gücünü arkasına almış olan proletarya öncülüğünde) başladığında veya büyük ölçekli sosyalist ekonomik dönüşüm başlayınca gerçekleşecektir.
>
> ...Kamusal yemek hizmetleri, bakım odaları, kreşler. Burada bunun örneklerini sağlıyoruz. Burada kadınların gerçek kurtuluşunu sağlayabilecek, toplumsal üretimde ve kamusal yaşamda erkeklerle aralarındaki eşitsizliği azaltıp ortadan kaldırabilecek, hiç de abartılı, muazzam veya erişilmez olmayan basit gündelik önlemler alıyoruz.[41]

1919 yılında Parti, sloganı Kollontay tarafından "eylemle ajitasyon" olarak belirlenen ve iki temel hedef doğrultusunda çalışacak olan, Zhenotdel adında bir Kadın Bürosu kurdu. İlk hedef ortak mutfak, kreş ve çamaşırhanelerin örgütlenmesiydi, bu sayede kadınlar ev işinin yükünden kurtulmaya başlayacaktı.

41 A.g.e. 63-64

Zhenotdel'in ilk yıllarında yemek ve ev işlerini toplumsallaştırmaya dönük programlarda bazı başarılar sağlandı. Başarının ardındaki sebeplerden en önemlisi iç savaş yıllarının zorluklarıydı. Çoğu kişi ya ortak yemekhanelerde yemek yiyecek veya aç kalacaktı. Buna rağmen 1919-1920 döneminde Petrograd nüfusunun yüzde doksanının karnı ortak yemekhanelerde doyuyor, 1920 yılında ise Moskova konutlarının yüzde kırkı komünal evlerden oluşuyordu. 1920 yılındaki 9. Parti Kongresi'nde Kadın Bürosu, kadınların kreşlerden "vebadan korkar gibi çekindikleri" bölgelerde otuz sekiz gündüz bakım kreşinin kurulduğu belirtiyordu.[42]

Zhenotdel'in ikinci hedefi en zoruydu ve pek çok açıdan en göz alıcı başarısı oldu: kadınların geleneksel rollerinden sıyrılarak yeni sosyalist devletin siyasi hayatında görev almalarını sağlayacak özgüveni ve birikimi kazanmalarına yardımcı olmak. Rus nüfusunun hâlâ yaklaşık yüzde seksen oranında köylü olduğu ve uçsuz bucaksız bir araziye dağılmış olduğu düşünüldüğünde bu hiç de kolay bir hedef değildi. Görevleri kapsamında örgüt ekipleri, "ajitasyon" gemileri ve trenleriyle Rus kırsalını baştan başa gezdiler. *Kommunistika* adında bir gazete çıkartmaya başladılar. Ancak kadınların geleneksel rollerinden sıyrılmaları genellikle çok zordu. Özellikle Orta Asya kırsalında, dinî inançların köklü olduğu topraklarda kadınlar yoğun bir erkek muhalefetiyle karşılaştılar.[43]

Zhenotdel'in ilk önderi olan Inessa Armand'ın[44] fikirlerinden yola çıkarak, Zhenotdel ajitatörleri "delege meclisleri" örgütlediler. Meclislerde görev yapacak olan kadınlar

42 Hayden, 160, 162.

43 Bolşeviklerin Orta Asya'da karşılaştığı güçlükler için bu kitaptaki "Kadınlar ve İslam" bölümüne bakınız.

44 Armand 1920'de tifodan öldü.

yerel fabrika ve köylerden seçiliyor, fabrika ve hastane, *sovyet* veya sendika yönetimlerinde görev almak, yerel yönetici veya hâkim olarak görev yapmak üzere yetiştiriliyorlardı. Zhenotdel'in ikinci yılında Rusya çapında bu şekilde sekiz yüz elli üç işçi köylü emekçi kadın konferansı düzenlenmiştir. 1920 yılı ortalarına gelindiğinde beş yüz bin kadın konferans delegesi olarak yetişmiştir.[45] Devrimin ilk yıllarında Zhenotdel Kızıl Ordu'nun desteklenmesinden kadınların okuma yazma öğrenmeleri için seferberliklere kadar çok sayıda faaliyetle daha fazla kadını kapsamak için kampanyalar düzenlemiştir.

O dönemde çok büyük işler başarılmış olsa da iç savaş devrim sonrası Rusya'ya ağır bir zarar vermiştir. Hastalık, açlık ve yoksulluk evsiz çocuklar arasında salgına neden olmuş, çoğunlukla hastalık veya ölümle sonuçlanan çok sayıda sağlıksız kürtaj gerçekleştirilmiş, çaresiz ve işsiz kadınların çoğu fuhuşa yönelmek zorunda kalmıştır. Zhenotdel, fuhuşun kurbanlarını cezalandırmaktansa kökenlerine darbe indirmeyi tercih etmiştir.

Kollontay şöyle demiştir:

> Fahişelik ilk devletlerle birlikte, özel mülkiyet hakkını korumak ve yasal mirasçılar yoluyla mülkiyet aktarımını garanti altına almak için tasarlanan resmî evlilik kurumunun kaçınılmaz bir gölgesi olarak ortaya çıkmıştır. Evlilik kurumu biriktirilmiş olan servetin çok sayıda "vâris" arasında dağılmasını engellemiştir... Sermayenin emeği sömürmesinden kaynaklanan vahşet ve çaresizlik budur. Bir kadının geliri onu hayatta tutacak seviyede değilse, cinselliğin satılması ek gelir kaynağı olarak düşünülür. Burjuva toplumunun ikiyüzlü ahlak anlayışı sömürüye dayalı yapısı gereği fahişeliği desteklerken, bu yolu seçmek zorunda kalan herhangi bir kız

45 Stites, "Women's Liberation Movements in Russia, 1900–1930," içinde *Canadian American Slavic Studies*, VII, 4 (Winter 1987), 472.

veya kadının durumunun sorgulanmasını kesinlikle reddeder...

Fahişeliğin ana kaynakları olan özel mülkiyet ve ailenin güçlendirilmesi politikası engellenebilse bile, diğer faktörler etkilerini sürdürmeye devam eder. Evsizlik, ihmalkârlıklar, kötü barınma koşulları, yalnızlık ve kadınların aldığı düşük ücret hâlâ etkisini sürdürmektedir. Üretim araçlarımız hâlâ yerle bir durumdadır ve ulusal ekonominin kaynak sıkıntısı sürmektedir. Bu ve diğer ekonomik ve sosyal koşullar, kadınları bedenlerini fuhuş için kullanmaya itmektedir...[16]

Devrimin Yenilgisi

Rus Devrimi, peşini bırakmayan iç savaş, yoksulluk, ölüm ve yıkıma rağmen daha ilk yıllarında gerçekleştirdikleriyle dünyanın her yerindeki işçilere, kendi sınıf çıkarlarından yana bir toplumun nasıl olabileceğine dair bir fikir vermiştir.

Ancak devrimin başarıları kısa ömürlü oldu. İç savaş sırasında ve sonrasında Rusya'daki gibi yokluk koşulları içinde sosyalizm imkânsızdır. Yıllar sonra Troçki'nin yorumladığı gibi:

Eski aile yapısını bir anda teslim almanın imkânsız olduğu ortaya çıktı ama irade eksikliği veya ailenin insanların kalplerindeki derin köklerinden dolayı değil. Tam tersine, hükümete, onun kreşlerine ve ilgili kurumlarına duyulan kısa bir güvensizlik döneminden sonra kadın işçiler, onların ardından köylü kadınların ileri unsurları tüm aile ekonomisinin sosyalleşmesi ve kolektif çocuk bakımının muazzam avantajlarını gördüler. Ancak ne yazıktır ki toplum çok yoksul ve çok kültürsüzdü. Devletin elindeki fiili kaynaklar Komünist Partisi'nin planlarına ve niyetlerine karşılık gelmedi. Aileyi "ilga" edemezsiniz, onu bir şeyle değiştirmeniz gerekir. Ka-

46 Holt, 262–265.

> dının esas kurtuluşu "genelleşmiş istek"le gerçekleştirilemez. Marx'ın seksen yıl önce formüle ettiği bu acı gerçek deneyle sabitlenmiştir.[47]

Devrimin tek hayatta kalma umudu olan Almanya gibi sanayileşmiş Avrupa ülkelerine devrimin yayılması, 1923 yılında gerçekleştirilemez. Ekonomisi içler acısı durumda olan Rusya yalıtılmış durumdadır. Bizzat işçi sınıfının yarısı devrimi savunurken ölmüş veya açlığa çare arayışıyla kırsal bölgelere kaçmıştır. 1921 yılındaki sanayi üretimi 1914 yılının yüzde on sekizi seviyelerine gerilemiştir.

1921 yılında Yeni Ekonomi Politikası'na (NEP) geçilmesiyle birlikte, ekonomik olarak ayağa kalkmayı amaçlayan bir kısmi özel teşebbüse izin verilmiştir. En az kalifiye olan kadın işçiler bu durumun ilk kurbanları olur. İşine son verilen işçilerin yüzde yetmişi kadın işçilerdir ve bu durum kadın işçiler arasında yoğun işsizlik yaşanmasına sebep olur.[48] Rus ekonomisinin yalıtılmışlığı ve Rus işçi sınıfının maruz kaldığı yıkımın başka etkileri de olur. "İşçilerin devleti" kadroları işçilerin yerine bürokratlarla dolmaya başlar.

1920'li yılların ortalarından itibaren, bir zamanlar bastırılabilen kadınlarla ilgili gerici fikirler Bolşevik Partisi'nin yeni önderliğiyle birlikte tekrar ortaya çıkmaya başlayarak Zhenotdel siyasetini belirlemeye başlar. Parti önderleri giderek artan bir şekilde Zhenotdel'i burjuva feminizmine sapmakla suçlar. Bu dönemden itibaren Zhenotdel'in kaynakları da kısılır.

1920'li yılların sonlarına doğru Stalinist bürokrasinin iktidarını pekiştirmesiyle birlikte kazanılmış kadın hakları

47 Leon Trotsky, *The Revolution Betrayed* (New York: Pathfinder Press, 1972), 145.

48 Beatrice Farnsworth, *Alexandra Kollontai* (Stanford: Stanford University Press, 1975), 291. See also Hayden, "The Zhenotdel," 170.

yontulmaya başlanır. Stalin 1928 yılında Uluslararası Emekçi Kadın Günü için, "yüzde yüz kolektivizasyon" sloganını ilan eder; üretimin artırılması seferberliği, tarımda kolektif üretimin yaygınlaşması ve işçi-köylü kadınların partiye kazanılmasının hedeflendiği bildirilir.[49]

Zhenotdel 1930 yılında kapatılır. 1930'lu yıllarda kürtaj yasaklanmış, boşanmak zorlaşmış ve Stalin, aslında eski burjuva ailesine yeni bir isim verircesine "Yeni Sovyet Ailesi"ni ilan etmiştir. Stalinist iktidarın güçlenmesi, Rusya'da Batı ile rekabete dayalı devasa sanayileşme hamlesinin yapıldığı ve bürokratik rejimin önünün açıldığı döneme denk düşer. İktidardaki yeni sınıfın, yani devlet bürokrasisinin güdümünde sadece kadınlar değil tüm işçi sınıfı sistem tarafından acımasız sömürü ve baskıya maruz bırakılır.

Stalinizm, 1930'lu yıllarda bürokrasinin karşı-devrimini sağlamlaştırmasının bayrağı olur. Bu süreçte iktidardaki yeni bürokratik yönetici sınıf Marks, Engels, Lenin ve Kollontay'ın sosyalizmini, devrimci demokratik işçi iktidarını tam tersine çevirip, devlet kontrolünde baskı sistemini kurar. Stalinizm, sadece işçi iktidarını değil kadınların kurtuluşunu da gerileten "yukarıdan sosyalizm"in trajik bir örneği olur. Sürecin etkileri bizzat Kollontay'ın kendisinde cisimleşir. Bolşevik Partisi'nin kadının kurtuluşu politikalarının mimarından, Stalin diktatörlüğü altında bir sovyet diplomatı olmaya giden süreçte, Stalinizme göbekten bağlı bir şekilde 1952 yılında hayata veda eder.

Devrimin yenilgisinin sonuçlarını anlamak çok önemlidir çünkü birçok feminist sosyalizme karşı duruşlarını

49 Stites, "Zhenotdel: Bolshevism and Russian Women, 1917–1930," in *Russian History*, Vol. 3, part 2, p. 192; and Hayden, 170.

SSCB, Küba ve Çin'de kadınlara uygulanan baskıya dayandırıyor. Kendilerini "sosyalist" olarak tanımlayan bu ülkelerde kadınların maruz kaldığı baskının kanıtları feministlere göre, sosyalizmin kadınların kurtuluşunu sağlayamayacağının kanıtıdır. Ancak devrimci Rusya'nın tarihinde de görüldüğü üzere Rusya'daki Stalinizm ve diğer otoriter rejimlerin gerçek Marksist gelenekle hiçbir ortak yanı bulunmamaktadır.

Rusya'daki sosyalist devrim kadınlara şimdiye dek görülen en geniş kazanımları getirmiştir. Rusya'daki devrimin yenilgisi bu kazanımların hepsinin kaybedilmesine yol açmıştır. Sosyalist devrimin kadınların kurtuluşunu içermeyeceğine kanıt olarak Stalinist Rusya'yı gösteren feministler esas önemli noktayı gözden kaçırıyorlar: Stalinist Rusya sınıflı bir toplumdu, sosyalist bir toplum değil. Kadının çekirdek aile içinde maruz kaldığı baskı, SSCB'de ve günümüzde Çin ve Küba'da da, bugün herhangi bir kapitalist toplumda olduğu gibi sisteme içkindi.

1917 Dersleri

Rus Devrimi yenilgiye uğradı ama dersleri unutulmadı. Tam tersine 1917 Devrimi kadın ve erkek işçiler tarafından düzenlenen bir toplumun gerçekliğini olmasa bile barındırdığı potansiyeli göstermiştir. Aleksandra Kollontay, *Komünizm ve Aile* adlı eserinde şöyle diyor:

> Kadınla erkek arasındaki eski ilişkinin yerini yenisi almaktadır: sevgi ve yoldaşlık üzerine kurulu bir birliktelik, komünist toplumdaki iki eşit birey arasındaki bir birliktelik, ikisi de özgür, ikisi de bağımsız ve ikisi de işçi. Kadınlar için ev içi kölelik artık yok. Aile içinde eşitsizlik yok. Kadınlar için

> desteğe muhtaç kalma korkusu veya yapayalnız çocuklarını büyütmek zorunda kalma korkusu yok... Aile hayatını öldüren tüm maddiyat hesaplarının varlık sebebinin ortadan kalkması. Evlilik birbirini seven ve birbirine güvenen iki kişinin birlikteliği olacak...
>
> Üretim koşulları değiştirildiğinde, çalışan kadınların maddi güvenceleri artırıldığında ve örneğin Kilise'nin sözüm ona iptal edilemez ilan ettiği, aslında tamamen bir sahtekârlık olan evliliğin yerini, âşık ve yoldaş olan kadın ve erkeğin özgür ve samimi birlikteliği alınca, fahişelik ortadan kalkacaktır. Bu ekonomik biçimler ortadan kaldırıldığında, kadın ticareti de ortadan kalkacak. Bu yüzden kadın işçiler, eski aile yapısının çökmeye mahkûm olmasından endişelenmemelidir. Tam tersine kadınları ev içi kölelikten kurtaracak, annelik yükünü azaltacak ve kahrolası fahişelik belasına son noktayı koyacak yeni toplumun doğuşuna sevinmelidirler.[50]

Sosyalizm için işçi sınıfı hareketi oluşturma sürecinde Bolşevikler, sosyalizmin mücadele başlıkları içine kadın işçilerin özel ihtiyaç ve isteklerini nasıl dahil edeceklerini öğrenmişlerdi. Marksizmi pratiğe dökerek Marksist teoriye kadınların kurtuluşuna dair katkıda bulunmuşlardır. Bolşevikler, Rusya'daki milyonlarca emekçi kadının kapitalizm altında ezilmesinin ardından kendilerini özgürleştirme sürecine dahil edebilmesi için özel yollar izlenmesi gerektiğini görerek, Kadın Bürosu'nu kurmuş, emekçi kadınlara yönelik yayınlar çıkarmışlardır.

Bolşevikler kadınların kurtuluşu için *ayrı* bir örgüt kurmadılar: Zhenotdel partinin bir koluydu. Devrimin başarısı çoğu feminist tarafından savunulan, "erkek egemenliği"ne karşı "otonom" bir kadın hareketinin gerektiği tezini çürütmüştür. Rus Devrimi sırasında işçi sınıfı hareketinden ba-

50 Holt, 258–59.

ğımsız olan tek kadın örgütleri burjuva feminist örgütleriydi. Bunlar işçi sınıfı hareketinden ayrı olmakla kalmayıp, sosyalizm mücadelesine de düşmandı. 1917 Ekim ayaklanması sırasında, bu örgütler devrime karşı silahlı muhalefet örgütleyerek açıkça *karşı-devrimci* bir rol oynamışlardır.

Cinsel bileşimi ne olursa olsun, hiçbir örgüt "bağımsız" değildir. Her siyasi örgüt bir fikre, siyasi bağlılığa ve sınıf çıkarına bağlıdır. Bu yüzden ayrı kadın örgütleri Rusya örneğinde de görüldüğü gibi daha "ilerici" değildir. Belirli bir sosyal sınıfın çıkarlarını yansıtan fikirler bütünü her zaman bir siyasi örgüte hâkim olacaktır. Rusya örneğinde feminist örgütler milliyetçilik ve Rusya'nın yönetici sınıflarına bağlılık gibi gerici fikirler taşıyordu. Bu yüzden işçilerin iktidarı almalarına karşıydılar.

Rusya'da 1905-1917 yılları arasındaki dönemde kadın işçilerin özel istekleri işçi sınıfı mücadelesi içinde gündeme getirilmiştir. Doğum izni ve fabrikalarda kreş talepleri grevlerde, Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü gösterilerinde ve ekmek kavgası sırasında dile getirilmiştir. Bu dönemde kendiliğinden hiçbir ayrı kadın işçi örgütü ortaya çıkmamıştır. Buna rağmen Rus Devrimi, bugüne kadar kadının kurtuluşunun maddi temellerinin yaratılması yönünde atılan en büyük adım olmuştur.

Kollontay dahil olmak üzere Bolşevik önderlik, sosyalistlerin asıl görevinin kadın işçilerin partiye örgütlenmesi, kadın işçilerin özel isteklerinin işçi sınıfı mücadelesinin genel talepleri içine dahil edilmesi gerektiğini savunuyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için parti erkek işçilere, kadın işçilerin eşit ücret ve doğum izni gibi isteklerine destek vermelerinin *sınıflarının çıkarına* olduğunu anlatmıştır.

Bolşevik önderlik ayrı bir kadın hareketi oluşturulmasına gerek duymamıştır. Böyle yapmak hem sosyalizm mücadele-

sini hem de kadınların kurtuluşu mücadelesini zayıflatmış olurdu. Ezilmeye karşı verilen kavgayı sömürüye karşı verilenden ayırmak iki kavgayı da zayıflatacaktır. Zhonotdel'in ilk önderi Inessa Arınand'ın dediği gibi, "*Nasıl ki kadınların kurtuluşu komünizm olmadan düşünülemezse, komünizm de kadınların kurtuluşu olmadan düşünülemez.*"[51]

51 B.E. Clements, *Bolshevik Feminist: The Life of Alexandra Kollontai* (Bloomington: University of Indiana Press, 1979), 155'den alıntılanmış.

Amerikalı sosyalist yazar Sharon Smith, *Kadınlar ve Sosyalizm* kitabında kadın sorununun sınıf, ideoloji ve dinle ilişkisini sade ve akıcı bir dille ele alıyor. Kürtaj hakkı, kadın ve erkeklere eşit ücret, ev içinde iş bölümü gibi kadın hareketlerinin ilk filizlendiği dönemlerden bu yana kadın hareketinin temel gündemini oluşturan konuları Marksist bir yaklaşımla inceliyor. Kadın hareketinin gündemleri kadar kendisini de eleştirel bir şekilde ele alan yazar, feminizmin 1960'lardan itibaren nasıl sağa kaymaya başladığını, hem kuramsal üretimlerinden hem de kadın haklarıyla ilgili konularda sergiledikleri tutumlarından yola çıkarak ortaya koyuyor. ABD'nin kadın hakları konusundaki kirli siciline geniş bir yer ayıran kitap, bu kirli sicilin izlerini yalnızca ülke sınırlarında değil, demokrasi götürmek bahanesiyle işgal ettiği topraklarda da sürüyor. Yanı sıra, kürtaj, türban, İslamiyet ve kadın gibi konulara da eğiliyor. *Kadınlar ve Sosyalizm*, kadınların kurtuluşunun sosyalizmde olduğunu tarihsel bir yaklaşımla ve güncel olgulardan yola çıkarak savunuyor.

12 TL. KDV DAHİL

ISBN: 978-605-5541-80-4

Yordam Kitap